

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ELAZIĞ'DA YEREL BİR DİNİ GRUP: HALİT ÇAKMAK
TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

ŞEYMA ERGEN

Danışman : Prof. Dr. İbrahim YENEN
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali YILMAZ

KASTAMONU - 2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Şeyma ERGEN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELAZIĞ'DA YEREL BİR DİNİ GRUP: HALİT ÇAKMAK VE TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ŞEYMA ERGEN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. İBRAHİM YENEN

Halit Çakmak ve Topluluğu'nun mensuplarının yaşamları üzerindeki etkileri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu eksiklik, cemaatin üyelerinin inanç ve pratiklerinin, bireysel ve toplumsal düzeydeki sonuçlarını anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu araştırma, bu bilgi boşluğunu doldurarak, cemaatin bireyler üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, Elazığ'da yerel bir dini grup olan Halit Çakmak ve Topluluğu'nun mensuplarıyla yapılan görüşmeler yoluyla, bu cemaatin bireylerin yaşamları üzerindeki etkilerini anlamaktır. Araştırma, cemaatin üyelerinin inançlarını, günlük yaşam pratiklerini ve toplumsal ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini incelemeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın yöntemi nitel, deseni kültür(etnografi) analizidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu kartopu örneklem metoduyla ulaşılmış 18 erkek topluluk mensubu oluşturmaktadır. Toplanan veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler birbirleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Yapılan görüşmeler ve araştırmalar sonucu topluluğun oluşumunun bir süreç halinde olduğu, herhangi bir cemaat oluşturma isteği bulunmadan sevildiği ve sayıldığı için Halit Çakmak'ın etrafında kendiliğinden bir topluluk oluştuğu şeklinde yorumlanmıştır. Halit Çakmak'ın karizmatik bir lider olarak bulunduğu şehri, görüşleri ve yönlendirmeleriyle etkilediği tespit edilmiştir. Vefatına kadar ortak buluşma noktası olan dergâh olarak isimlendirilen yerin aktif olarak kullanıldığı, vefatıyla beraber topluluk bütünlüğünde oluşan kopukluklardan dolayı haftada bir defa veya dini gün ve gecelerde kullanılmak üzere nadiren ve eskiye oranla daha az kişi toplandığı gözlemlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Halit Çakmak, Grup, Dini grup, Lokal topluluk, Yerel

Haziran 2024, 90 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

A LOCAL RELIGIOUS GROUP IN ELAZIĞ: A RESEARCH ON THE HALİT ÇAKMAK COMMUNITY

ŞEYMA ERGEN

**KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGION STUDIES
SUPERVISOR: PROF. DR. İBRAHİM YENEN**

There is insufficient information about the impacts on the lives of members of Halit Çakmak and his Community. This lack of information makes it difficult to understand the individual and societal consequences of the beliefs and practices of the community's members. This research aims to fill this gap by revealing the effects of the community on individuals. The primary goal of this research is to understand the impacts of Halit Çakmak and his Community, a local religious group in Elazığ, on the lives of individuals through interviews conducted with its members. The study aims to examine how the community shapes the beliefs, daily practices, and social relationships of its members. The methodology of this study is qualitative, with a cultural (ethnographic) analysis design. A semi-structured interview technique was used as the data collection tool. The study group consists of 18 male community members reached through the snowball sampling method. The collected data were analyzed using content analysis. The data obtained from the research were interpreted by relating them to each other. As a result of the interviews and research, it was interpreted that the formation of the community was a process, and a community spontaneously formed around Halit Çakmak because he was loved and respected, without any desire to form a community. It was found that Halit Çakmak, as a charismatic leader, influenced the city he lived in with his views and guidance. It was observed that the place referred to as the dervish lodge, which was the common meeting point until his death, was actively used, and after his death, due to disruptions in the community's integrity, it was rarely used and gathered fewer people, typically once a week or on religious days and nights.

KEYWORDS: Halit Çakmak, Community, Religious group Local community, Local

June 2024, 90 Page

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamı yaparken gerek konu seçiminde gerek araştırmanın oluşumunda gerekse de bilimsel temeller üzerinde şekillenmesinde benden desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, Sayın danışmanım Prof. Dr. İbrahim YENEN'e, özellikle tez çalışmamın yöntem kısmında gerekli düzenlemeleri yapmam adına beni yönlendiren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ'e ve manevi desteklerinden ve yönlendirmelerinden faydalandığım Sayın Dr. Öğr. Üyesi İslam MUSAYEV'e ve Dr. Öğr. Üyesi Hakan COŞAR'a teşekkürlerimi sunarım. İlgili kitaplara ve cemaat üyelerine ulaşım sürecinde maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen babam Osman ERGEN'e, kıymetli dualarıyla yanımda olan anneme ve daima desteğini hissettiğim ağabeyim İbrahim Altuğ ERGEN'e ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Şeyma ERGEN

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ	x
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.3 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları.....	4
1.3.1 Çalışma Grubu	7
1.3.2 Geçerlik ve Güvenilirlik	9
1.3.3 Verilerin Toplanması	10
2. DİNİ GRUPLAR	13
2.1 Dini Gruplar	13
2.2 Lokal Topluluklar.....	18
2.2.1 Karizmatik Lider	19
2.3 Tasavvuf ve Nakşibendilik	21
2.3.1 Nakşibendiliğin Tarihsel Süreci ve Gelişimi	22
2.3.2 Nakşibendi Tarikatı Sâminî Kolu	24
3. HALİT ÇAKMAK TOPLULUĞUNUN OLUŞUMU	25
3.1 Halit Çakmak Topluluğunun Silsilesi ve Teşekkülü	25
3.1.1 Şeyh Abdülkâdir Geylânî.....	25
3.1.2 İmâm-ı Rabbânî	26
3.1.3 Şâh Abdullah-ı Dehlevî	27
3.1.4 Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî.....	28
3.1.5 Mevlâna Mahmud Sâhib	29
3.1.6 Şeyh Ali Sebti	29
3.1.7 Hacı Mahmud Sâminî	30
3.1.8 Hafız Osman Bedruddin Erzurumi	32
3.1.9 Hacı Mustafa Naci Muşî	33
3.1.10 Hacı Musa Kâzım Harputî	34
3.1.11 Muhammed Saadetdin-i Harputî.....	35
3.2 Halit Çakmak'ın Hayatı.....	36
3.3 Halit Çakmak'ın Eserleri	38
3.3.1 Allah Diyen Az Olmasın.....	39
3.3.2 Mü'minlere Tembihler.....	41
3.3.3 Boşa Giden Nefesler	45
3.3.4 Doğru Kapına Gelmişem	49
3.3.5 Son Durak	51
4. BULGULAR	54

4.1	Cemaat ile Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular	54
4.1.1	Cemaate Katılım Vesilesi ve Cemaate Katılmaya İhtiyaç Duymaya İlişkin Bulgular	54
4.1.2	Cemaate Katılmadan Önceki ve Sonraki Yaşama ve İbadetlere İlişkin Bulgular	57
4.1.3	Halit Çakmak'ın Sağlığında Cemaat Üyelerinin İlişkilerine İlişkin Bulgular	59
4.1.4	Cemaate Katılmanın Gerekthirdiği Farklı Bir İbadet, Ritüel, Duaya İlişkin Bulgular	61
4.1.5	Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Katılımcıların İbadetlerindeki veya İbadetlerinin Yoğunluğundaki Değişikliğe İlişkin Bulgular	66
4.1.6	Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Cemaatin Bütünlüğü ve Buluşmalardaki Değişime İlişkin Bulgular.....	68
4.1.7	Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Cemaatten Ayrılmayı Düşünmeye İlişkin Bulgular	70
4.1.8	Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Düzenlenen Anma Programlarına Katılmaya İlişkin Bulgular.....	71
4.1.9	Kod Bulutuna İlişkin Bulgular.....	73
4.1.10	Çapraz Tablolara İlişkin Bulgular.....	73
4.1.11	Yaş Değişkenine Göre İki Vaka Modeli ile İlgili Bulgular	76
5.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	78
	KAYNAKLAR	83
	EKLER.....	89
	EK A Topluluk Üyeleriyle Görüşme Formu	90

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1 Nuri Tınaz'ın dini gruplar tipolojisi.....	14
Şekil 2.2 Ünver Günay'ın Türkiye'deki dini gruplar tipolojisi.....	15
Şekil 2.3 İbrahim Yenen'in dini gruplar tipolojisi	17
Şekil 3.1 Nakşibendi Tarikatı Samini kolu silsilesi	25
Şekil 4.1 Cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılma ihtiyaç duymaya ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli.....	57
Şekil 4.2 Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşama ve ibadetlere ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli.....	59
Şekil 4.3 Halit Çakmak'ın sağılığında cemaat üyelerinin ilişkilerine ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli.....	61
Şekil 4.4 Cemaate katılmanın gerektirdiğı farklı bir ibadet, ritüel, duaya ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli.....	65
Şekil 4.5 Halit Çakmak'ın vefatından sonra ibadetlerdeki veya yoğunluğundaki değişikliğe ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli	68
Şekil 4.6 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişime ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli.....	70
Şekil 4.7 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünmeye ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli	71
Şekil 4.8 Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılmaya ilişkin hıyerarşik kod-alt kod modeli	73
Şekil 4.9 Araştırmaya ilişkin kod bulutu.....	73
Şekil 4.10 Yaş değişkenine ilişkin iki vaka modeli	76

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1 Görüşme katılımcı demografik bilgileri	12
Tablo 4.1 Cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılmaya ihtiyaç duymaya ilişkin kodlar	54
Tablo 4.2 Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşam şekli ve ibadetler ile ilgili düşüncelere ilişkin kodlar	57
Tablo 4.3 Halit Çakmak'ın sağlığında cemaat üyelerinin ilişkilerine ilişkin kodlar	59
Tablo 4.4 Cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, duaya ilişkin kodlar	61
Tablo 4.5 Halit Çakmak'ın vefatından sonra katılımcıların ibadetlerindeki veya yoğunluğundaki değişikliğe ilişkin kodlar	66
Tablo 4.6 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişime ilişkin kodlar	68
Tablo 4.7 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünmeye ilişkin kodlar	70
Tablo 4.8 Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılmaya ilişkin kodlar	72
Tablo 4.9 Çapraz tablolara ilişkin bulgular	74

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Sayfa

Fotoğraf 3.1 Hafız Osman Bedruddin Erzurumi türbesi.....	33
Fotoğraf 3.2 Hacı Mustafa Naci Muşı türbesi.....	34
Fotoğraf 3.3 Hacı Musa Kazım Harputi türbesi.....	35
Fotoğraf 3.4 Muhammed Saadettin-i Harputi türbesi	36
Fotoğraf 3.5 Halit Çakmak türbesi.....	38
Fotoğraf 4.1 Ödev adı verilen belge.....	63

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Emile Durkheim'in sosyolojisi göz önünde bulundurulduğunda toplumsal bütünleşme ve buna bağlı olarak din çok önemlidir. Ona göre bir kanı, bir insan topluluğunda paylaşılması durumunda dinsel bir özellik kazanır. Din, toplumsallık demektir ve toplum var oldukça din de vardır. Durkheim'e göre dinin esas dışa vurumları inançlar ve ayinlerdir. (Durkheim, 2021). Dinsel inançların ve ayinlerin bir cemaat tarafından paylaşıldığını ve dinsel cemaatlerin belli inançları kabul etmesiyle beraber pratiklerle de varlığını sürdürdüğünü öne süren Durkheim, toplumun örgütleyici işlevini de ortaya çıkarmaktadır (Özyurt, 2015). Tarih boyunca hiçbir toplum inançtan ve dinden uzak kalmamıştır. İnsanlık tarihini incelediğimizde, dinin insanla beraber doğmuş olduğu görülmektedir. Nerede bir insan topluluğu var olmuşsa orada bir din de var olmuştur (L. Doğan, 1979). Bu nedenle, insanlar arasındaki sosyal yapılar, inançlar ve değerler etrafında şekillenen dinler gelişmiştir. Geçmişten bu yana dinle bağlantısı olan toplulukların bu süreçlerinde din, toplumsal iletişimlerini ve toplumsal değişimlerini de etkileyen bir unsur olmuştur. Esasen, her din bir toplum içerisinde ortaya çıkar ve yayılır; üstelik o, kendisine bağlananları, en azından manevi birlik oluşturan bir topluluk içerisinde bir araya getirir (Günay, 2011). Durkheim'e göre dinin temel inançları, her zaman bu öğretileri benimseyen ve bunlara uygun uygulamaları gerçekleştiren belirli bir topluluk tarafından paylaşılır. Bu inançlar sadece grup üyeleri tarafından kabul edilmez, aynı zamanda onlara aittir ve bu inançlar, topluluğun birliğini sağlar. Bu topluluğun üyeleri, ortak inançlar etrafında bir araya gelerek birbirleriyle bağlantı kurduklarını hissederler (Durkheim, 2005). Bu bağlamda dinlerin, bireylerin iç dünyasını anlamlandırması ve kutsal bir varlığa ya da güce inanma ihtiyacını karşılamasıyla beraber toplumsal hayatı etkilediği de görülmektedir.

Farklı birkaç noktası olmakla beraber dinlerin ve inançların ortak paydaları fikir birliğine sahip grup oluşturma istekleridir. Bir topluluğun grup olabilmesi için grubun belirli ortak değerleri ve amaçları olması gerekmektedir (Sinanoğlu, 2014). Gruplar, insanların sosyal, duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol

oyunlar. Tarih boyunca bahsi geçen ihtiyaçlara göre kendiliğinden oluşmuş veya bazı liderler önderliğinde oluşturulmuş siyasi, kültürel, dini ve ekonomik gruplar gibi gruplar görülmüştür. İnsanlık tarihiyle birlikte her zaman var olan din, dini grupların insanlık tarihinin en eski bilinçli gruplaşmalarından biri olmasına sebep olmuştur (Akyüz vd., 2016). İbadetlerin ve kutlamaların grupla yapılması istenmesi, kutsal metinlerde kaçınılması gereken davranışların topluma zararının sebep olarak gösterilmesi veya toplum içerisindeki diğer insanlara yaklaşımın nasıl olması gerektiğinin belirtilmesi gibi unsurlar grup ve toplumun dinlerdeki önemini göstermektedir. İnsanlar gruplar aracılığıyla ya da grup içerisinde bazı dini paylaşımlar gerçekleştirdiğinde kendilerini bir grup içerisinde görmeseler dahi ortak paydada birleştikleri bir grubun bünyesinde dirler. Dini gruplarda ortak norm ve değerlerin oluşturduğu zihniyet farklı şekillerde kendisini göstermektedir (R. Bulut, 2022). Bir toplum içinde diğerleriyle birlikte yaşarken, başkalarının faaliyetine katıldığı ve kutsalla bir araya geldiği birliktelikler, bireylerin cesaret, güç ve teselli bulmalarını sağlayan önemli bir dürtüdür. Tarih boyunca, en etkili sosyolojik ve dini kurumlar, bu birliktelik arayışlarından doğmuştur. İnsanların yeni dini deneyimler tarafından etkilenen ilk bütünleşmesi meydana gelmiş ve grup, yeniden birleşme ihtiyacı hissedildiğinde, bu arayış sayesinde sürekli olarak varlığını sürdürmüştür. İslam, Hristiyanlık, Budizm gibi inanç sistemlerindeki ümmet, ecclesia, samgha kavramları ve bunların içerdikleri anlamlar, bu düşüncüyü destekleyen örneklerdir (Akyüz vd., 2016). Bahsi geçen bu dini gruplar bir önderin isteği doğrultusunda oluştuğu gibi kendiliğinden de oluşabilir. Kendiliğinden ya da bir önderin doğrultusunda oluşan, dini ortak paylaşımları bulunan, toplumun birden fazla üyesini etkileyen ya da içerisinde barındıran bu gruplar din sosyolojisinin inceleme alanlarındandır.

Bu bağlamda araştırmanın temel konusu olan Elâzığ merkezli Halit Çakmak önderliğinde oluşan topluluk hakkında çalışma gerçekleşmeden önce üyeleri ile bazı konuşmalar gerçekleştiğinden, topluluğun üyeleri üzerindeki etkisi görülmüştür. Bununla beraber Nakşibendi Tarikatı Sâminî kolunun son şeyhi olarak bilinen Halit Çakmak önderliğinde oluşmuş bu topluluğun, Elâzığ ve çevre illerde etkisi olan bir topluluk olduğu görülmüş ve sosyolojik açıdan incelenmesi gerektiği düşünülmüştür. Karizmatik bir lider etrafında şekillenen ve temel alınan tipolojiye göre lokal topluluk olarak isimlendirilen bu topluluğun üyeleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Karizmatik

lider olan Halit akmak'ın topluluk üyelerinin ibadetleri, yaşam tarzları ve düşünceleri üzerindeki etkileri tespit edilmek amacıyla sorular oluşturulmuş ve üyelere yöneltilmiştir. Araştırma sürecinde karizmatik bir lider olan Halit akmak'ın, yerel etkiye sahip olan bu topluluğun üyeleri üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Her din, içinde doğup geliştiğı toplumda kendine has örgütlenme biçimiyle dinî gruplar oluşturma potansiyeline sahiptir (Efe, 2013). Bu potansiyelin olumlu ve olumsuz yönleriyle karşılaşılmaktadır. Bu yönlerinden mütevellit pek çok cemaatin oluşum süreci, temel görüşleri, günlük yaşamları ve diğer cemaatlere bakış açıları gibi konular ilgi çekici hale gelmiştir. Çalışmayı gerçekleştiren araştırmacı, Elazığ'da doğup büyümesi sebebiyle çalışmanın ana konusunu oluşturan Elâzığ merkezli Halit akmak ve Topluluğu'nun şehirdeki etkilerini ilk elden gözlemlene imkânı bulmuştur. Bahsi geçen topluluğun üyeleriyle çalışma kapsamı dışında birkaç kez sohbet etme ve topluluğun kişiler üzerindeki etkisini dinleme fırsatı bulmuştur. Karizmatik bir lider etrafında oluşmuş ve liderin vefatıyla birlikte dağılan bir topluluğun varlığı sosyolojik açıdan dikkat çekmiştir. Bu nedenle Halit akmak etrafında oluşmuş topluluğunun genel yaşantısı, topluluk içerisindeki yapılanma ve topluluk için Halit akmak'ın önemi topluluk üyeleriyle yapılan görüşmelerin sonuçları üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sıklıkla sosyal medya kullanan, televizyon kanalı aracılığıyla iletişim kuran, dergi ve kitap benzeri iletişim araçlarını kullanan, düzenli aralıklarla video çeken ve bunu yayımlayan geniş kitleye sahip cemaatler ve dini gruplar sosyolojik açıdan sıklıkla incelenmiştir. Fakat bu geniş çaplı cemaatler ve dini gruplar dışında yerel etkiye sahip cemaatlerin ve dini grupların şehirlerdeki etkisinin de devam ettiğı gözlemlenebilmektedir. Söz konusu yerel etkiye sahip olan dini gruplar bulundukları çevrede olumlu ya da olumsuz etkiye sahip olmuşlardır ve sosyolojik açıdan incelenmesi gerektiğı düşünülmüştür. Bu bağlamda ilgili literatür tarandığında lokal topluluklar yani yerel etkiye sahip olan topluluklar üzerine çok fazla çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bununla beraber az sayıda da olsa bazı araştırmacılar tarafından bahsi geçen topluluklar üzerine yapılmış çalışmalar vardır. İsmail

Parlamış'ın 2012 yılında yapmış olduğu “Galibilik’in Din Anlayışı (Mamak Örneği)” adlı çalışma, Galip Kuşçuoğlu liderliğinde yaklaşık elli yıldan beri aktif olan Galibi topluluğunu Mamak özelinde incelemiştir (Parlamış, 2012). Parlamış'ın yapmış olduğu “Dinî Gruplarda Karizmanın Temellendirilmesi: Galip Kuşçuoğlu Örneği” araştırmasında ise karizmatik bir lider olarak görülen Galip Kuşçuoğlu çalışılmıştır (Parlamış, 2022). Rukiye Eken'in “Taşra ve Din: Anadolu Taşrasında Dini Otoritenin Etkileri ve Değişimi-Develi’li Ahmet İslamoğlu Örneği” çalışması da Ahmet İslamoğlu’nu karizmatik bir lider olarak kabul ederek Develi halkı üzerinden yapılmış bir araştırmadır (Eken, 2019). Büşra Başegit'in “Bir Dini Grup Üzerine Sosyolojik Araştırma (Galibiler-Antalya)” adlı çalışması da yine karizmatik bir lider olarak kabul edilen Galip Kuşçuoğlu’nun etkisi ve özellikleri Antalya üzerinden çalışılmıştır (Başegit, 2015). Kısıtlı sayıda araştırma gerçekleştirilen yerel dini toplulukların ülkemizin birçok yerinde etkisi bilinmekte ve görülmektedir. Bu bağlamda karizmatik bir lider etrafında oluşmuş özellikle yerel etkiye sahip olan küçük çaplı toplulukların ve cemaatlerin araştırılması kapsamında araştırmaya konu edinilen “Halit Çakmak Topluluğu” daha önce çalışılmamış olduğundan önemli görülmektedir.

1.3 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Araştırma, daha sonraki başlıklarda bahsi geçeceği üzere İbrahim Yenen'in Dini Gruplar Tipolojisi temel alınarak yapılmıştır. Araştırmanın ana konusu olan Halit Çakmak'ın etrafında oluşan grup, bu tipolojide Lokal Topluluklar alt başlığının altında ele alınacağından çalışma içerisinde topluluk kelimesiyle ifade edilecektir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma deseni olarak kültür analizi, veri toplama aracı olarak görüşme ve veri analizi yöntemi olarak içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Kültür analizine odaklanan çalışmaların amacı, belirli bir grubun kültürünü tanımlamak ve yorumlamaktır. Bu tanımlama genellikle o kültüre özgü kavramlar, süreçler ve algılar üzerinden yapılır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu çerçevede, araştırmanın konusu olan Halit Çakmak ve topluluğu, bu desen üzerine incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşmede amaç, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı belirlemek ve buna göre karşılaştırmalar yapmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu

bağlamda topluluk üyeleri ve topluluk hakkında genel bilgi sahibi olmak için görüşme kullanılmıştır. Görüşme sonucunda elde edilen verilerin analizi için ise içerik analizi kullanılmıştır. Tüm bu yöntemler sonucunda elde edilen veriler birbirleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Çalışma grubunda, katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu yöntem, güvenilir ve kesin çıkarımlar yapmak için metinlerin analiz edilmesini içermektedir. Temel amacı, yazılı, işitsel, görsel ya da sembolik ve anlamlı bilgi aktaran diğer içeriklerin altında yatan anlamları ortaya çıkarmaktır. İçerik analizi, kelimelerin, sembollerin, anlamların, temaların, düşüncelerin, mesajların ve kategorilerin tanımlanmasını sağlayan bir yöntemdir (Krippendorff, 2004). Bu yaklaşımın nihai amacı, verileri betimleyerek içerindeki gizli gerçekleri ortaya çıkarmaktır. İçerik analizi, verileri belirli tema ve kavramlara göre kodlayarak araştırma sorularını ele alan anlamlı bir çıktı üretmeye çalışmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Tüm içerik çözümlemelerinin temel özelliği, metnin birçok kelimesinin çok daha küçük içerik kategorilerinde sınıflandırılmasıdır (R. P. Weber, 1990). Yani kodlar, katılımcıların sözlerinden ortaya çıkar ve anlamsal cümleler oluşturabilir. Analiz sürecinde, nitel veriler ayrıntılı bir şekilde incelenir ve detaylı kodlamalar gerçekleştirilir. Bu kodlamalar temalara dönüştürülerek anlam derinleştirmek amacıyla kullanılır. Oluşturulan temalar, belirlenen kodlamalara dayalı olarak meydana gelir (Sönmez & Alacapınar, 2013). Bu analiz süreci, açık kodlama, kodlardan kategoriler oluşturma ve temaları özetlemeyi içerir. İçerik analizlerinde metnin içerisinde önemli olarak görülen temalardan bazı kategoriler oluşturulmaktadır (Metin & Ünal, 2022). Tümevarımsal verilere dayalı bir yaklaşım, özelden genele doğru hareket eder, böylece belirli örnekler gözlemlenir ve daha sonra daha büyük bir bütün veya genel ifade halinde birleştirilir (Kramer & Chinn, 2004). Araştırma kapsamında aşağıda yer alan analiz süreci uygulanmıştır.

Verilerin kodlanması: Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bu bölümler araştırmacı tarafından kodlanmıştır.

Temaların belirlenmesi: Önce belirlenen kodlar bir araya getirilerek incelenmiş ve bulunan ortak yönler dâhilinde verileri, genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategorilerde toplayabilen temalarla eşleştirilmiştir.

Verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi ve tanımlanması: Bu aşamada araştırmacı tarafından elde edilen veriler düzenlenmiştir. Veriler okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlanmış, açıklanmış ve sunulmuştur.

Bulguların yorumlanması: Araştırmacı tarafından son aşamada, toplanılan verilere anlam kazandırmak için bulgular arası ilişkiler açıklanmış, neden-sonuç ilişkileri kurulmuş, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarılmış ve elde edilen sonuçların önemine ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Doküman analizleri ve görüşmelerin analizi tamamlandıktan sonraki aşamada yapılan görüşmelerden elde edilen bulgu ve sonuçlara dayanılarak hazırlanan tablolarla ilgili diğer bulgular ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Bahsi geçen tanıma uygun olarak MAXQDA 2020 programı kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Bu program, nitel ve karma yöntem analizindeki etkinliği ile tanınmaktadır. Ayrıca, program geniş bir araştırma imkânına sahiptir. MAXQDA yazılımı, temellendirilmiş teori, literatür taramaları, keşifsel pazar araştırması, nitel metin analizi ve karma yöntem yaklaşımları gibi çeşitli nitel araştırma türleri için uygundur. Bu program, Creswell ve Miller tarafından belirtildiği üzere, araştırmacıların nitel verileri metodik olarak analiz etmelerini ve anlamalarını sağlayarak teorilerin test edilmesi ve geliştirilmesi için temel oluşturmaktadır (Creswell & Miller, 2000).

Program verilerin analiz edilmesi için üç başlık altında araştırmacılara çeşitli seçenekler sunmaktadır. Seçeneklerden betimsel bulgular ve karşılaştırmalı bulgular, kullanılan bulgulardır.

- Betimsel bulgular seçeneğinde istenilen veriler kodlandıktan ve düzenlendikten sonra frekans tablosu, kod alt kod bölümler modeli ve kod bulutu kullanılarak verilerin analiz edilmiştir.

- Karşılaştırmalı bulgularda seçeneğinde belgeler için değişken olarak kodlanan kodlar çapraz tablo, kod matris tarayıcısı, belge karşılaştırma tablosu ve iki vaka modeli kullanılarak nitel analiz yapılmıştır.

Halit Çakmak Topluluğu hakkında bilgiler elde edebilmek adına topluluk üyelerinden rastgele 18 erkek seçilerek daha önce hazırlanmış olan görüşme formu ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Topluluğun kadın yapılanması çok zayıf olduğundan geçerli bilgiler elde edilemeyeceği düşünülerek sadece erkeklerle görüşme yapılmıştır. Araştırmaya konu edinilen topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerin, görüşmecilerin de izni alınarak sonrasında yazıya geçirmek üzere ses kaydı alınmıştır. Daha sonra ses kayıtları yazıya geçirilerek transkript haline getirilmiştir. Bahsi geçen şekilde MAXQDA programı kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Yayın tarihinin önceliğine göre incelenen beş adet kitapta çalışma açısından faydalı olacağı düşünülen kısımlar not alınmıştır. Elde edilen veriler yorumlanarak araştırmaya dahil edilmiştir. Böylece her yöntemin sonuçları birbirleriyle ilişkili şekilde yorumlanmıştır.

1.3.1 Çalışma Grubu

Bu çalışma kapsamında grup mensubu bireyleri bulmak zor olduğundan dolayı kartopu örnekleme tercih edilmiştir. Bu yöntem, çalışmanın konusu ile ilgili olarak bir referans kişi seçilmesiyle başlar ve bu kişi aracılığıyla diğer bireylere ulaşılır. Süreç doğal olarak tekrarlanır. Katılımcılar araştırmacılara yol gösterir ve örneklem genişler. Bu nedenle, "kartopu etkisi" olarak adlandırılmaktadır (Yağar & Dökme, 2018). Toplamda 18 katılımcıyla görüşülen bu çalışmada, başlangıçta 1,5,7 ve 12 numaralı katılımcılara ulaşılmış ve bu katılımcılardan da telefon ile iletişim kurmak suretiyle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Nitel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda genellikle küçük bir örneklem büyüklüğü, hatta bazen sadece bir kişi kullanılmaktadır. Sonuç olarak, istatistiksel temsiliyet elde etmekten ziyade bireyin derinlemesine anlaşılmasına odaklanılır (Patton, 1990). Bu yaklaşım, sonuçları tüm popülasyona genellemeye çalışmak yerine örnekleme bütünsel olarak ve çalışma bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Lincoln ve Guba'ya (1985) göre, nitel araştırma yürütürken, örneklemin büyüklüğünden ziyade önemli miktarda bilgi sağlayabilecek bireylerin seçilmesine odaklanılır. Örneklemin seçimi, temsil gücünden ziyade

araştırma amacına dayanmaktadır (Lincoln & Guba, 1985). Rubin ve Rubin (1995), yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin örneklem büyüklüğünün ne zaman yeterli olduğunu belirlemek için kullanılabileceğini, çünkü istenen miktarda bilgi elde edildiğinde görüşmelerin durdurulabileceğini öne sürmektedir (Rubin & Rubin, 1995). Bu senaryoyu tanımlamanın bir başka yolu da toplanan bilgi bir doygunluk veya yeterlilik noktasına ulaştığında örneklem büyüklüğünün tamamlanmış sayılmasıdır. Patton (1990), temel amacın çalışılan konu hakkında değerli içgörüler sağlayabilecek bireyleri seçmek olduğunu belirterek bu fikri desteklemektedir. Ayrıca, amaçlı olarak seçilen örneklemelerin seçiminde esnekliğin önemini vurgulamaktadır.

Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmaların birincil amacı, verilerin toplandığı nüfusun tamamı hakkında kapsamlı genellemeler yapmak değil, benzer özellikleri veya karakteristikleri paylaşan bireyler hakkında sonuçlar çıkarmaktır. Ayrıca, küçük bir grup bireyi kapsayan derinlemesine çalışmalar da benzer niteliklere sahip kişilerin davranış ve tutumları hakkında fikir edinmek için kullanılabilmektedir. Patton'a (1990) göre, nitel araştırmalarda, özellikle de görüşmelerde örneklem büyüklüğünü seçmek için sabit bir kılavuz yoktur. Örneklem büyüklüğü, çalışmanın amacı, mevcut kaynaklar, zaman, güvenilirlik ve toplanan verilerin kullanılabilirliği gibi çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir (Türnüklü, 2000).

Kuzel (1992), mülakat gibi nitel araştırma tekniklerini kullanırken örneklem seçme kriterlerinin dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlk olarak, örneklem seçme süreci son derece uyarlanabilir ve çalışmanın ilerlemesine paralel olarak değişebilmektedir. İkinci olarak, örneklem birimlerinin seçimi, çalışmaya dahil olan bireylerden etkilenen aşamalı bir süreçtir. Üçüncü olarak, örneklem, araştırılan konu veya teorideki değişiklikleri yansıtacak şekilde sürekli olarak güncellenmektedir. Son olarak, seçim süreci, incelenen konu veya teoriyi güçlendirebilecek veya destekleyebilecek olumsuz kişi ve durumları da içermektedir.

Yukarıda belirtilen standartlara uygun olarak, örneklem seçimi bir miktar esneklikle gerçekleştirilir, ancak literatürde örneklem seçimi için çeşitli teknikler bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda, aşırı ya da aykırı örnekleme, maksimum çeşitlilik örnekleme, benzeşik örnekleme, tipik durum örnekleme, kritik durum örnekleme, kartopu ya

da zincir örnekleme, ölçüt örnekleme, doğrulayıcı ya da yanlışlayıcı örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme gibi çeşitli örneklem seçim teknikleri kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Bu çalışmada katılımcıların seçimi için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu teknik, evren hakkında tam bilginin sınırlı olduğu ve bu nedenle evrenin bir parçası olan bireylere ulaşmanın zor olduğu durumlarda uygulanmaktadır. Bu gibi durumlarda araştırmacı, örneklem kriterlerini karşılayan birkaç kişiyle görüşür ve onlar da aynı kriterleri karşılayan diğer bireyler hakkında bilgi vermektedir. Bu süreç, yeterli sayıda katılımcı çalışmaya dahil edilene kadar tekrarlanmaktadır. Kartopu örnekleme, katılımcı seçiminin zor olduğu ve örnekleme dahil edilecek uygun adayların belirlenmesi için mevcut katılımcılardan yardım alınması gereken durumlarda faydalıdır (Earl, 2004).

1.3.2 Geçerlik ve Güvenilirlik

Araştırmacı, daha önce gerçekleştirdiği başka bir çalışmada, Türkiye'de Din Sosyolojisi alanında 1992-2020 yılları arasında yapılmış bütün yüksek lisans ve doktora tezlerini, tez içerisinde verilmiş geçerlik ve güvenilirlik bilgileri açısından incelemiştir (Baltacı & Ergen, 2023). Araştırma sonuçlarına göre, bu alandaki tezlerde çoğunlukla nitel yöntem kullanıldığı, nicel yöntem kullanılsa dahi geçerlik ve güvenilirlik bilgisinin verildiği tez sayısının çok az olduğu tespit edilmiştir. Nitel araştırma yöntemleri kullanılan tezlerin çoğunluğunda nitel veri analizinin uygulanmadığı, geçerlik ve güvenilirlik bilgilerinin tezde nadiren verildiği sonucuna ulaşan araştırmacı özel olarak geçerlik ve güvenilirlik bilgilerine değinmiştir. Çünkü nitel veri analizi sonuçlarının kalitesi büyük ölçüde geçerlilik ve güvenilirliklerine bağlıdır. Miles ve Huberman'a (2015) göre, nesnellik, iç ve dış geçerlilik, güvenilirlik/denetlenebilirlik ve kullanışlılık standartlarına ulaşmak, yüksek kaliteli sonuçlar elde etmek için çok önemlidir (Huberman & Matthew, 2015). Bu araştırmanın nesnelliğini, geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için bu standartlara uygun gerekli önlemler alınmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki çalışmalar yürütülmüştür:

- Nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman bir akademisyen, herhangi bir veri toplama işlemi başlamadan önce ilk görüşme formunu gözden geçirmiştir. Önerileri doğrultusunda form revize edilmiş ve tespit edilen eksikliklerin giderilmesi için pilot çalışmalar yürütülmüştür.
- Yer sıkıntısı çeken altı kişi dışında tüm görüşmeler katılımcıların iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, sahada ilk elden veri toplanmasına olanak sağlamıştır.
- Rastgele seçilen ve toplamın %16'sını temsil eden üç katılımcıyla görüşülmüş ve yanıtları, bu alanda doktora yapmış bir araştırmacı tarafından belirlenen temalar temelinde analiz edilmiştir. Analizin doğruluğunu sağlamak için Miles ve Huberman (2015) tarafından önerilen ve belirli bir formül içeren güvenilirlik formülü tekniği kullanılmıştır:

$$\text{Güvenirlik Formülü} = \frac{\text{Güvenirlik Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$$

Metinler, önceden belirlenmiş kategorilere atanan iki uzman tarafından analiz edilmiştir. Güvenirlik katsayısı Miles ve Huberman (2015) tarafından oluşturulan güvenilirlik formülü kullanılarak belirlenmiştir. Analiz, Miles ve Huberman (2015) tarafından belirlenen kodlayıcılar arasında en az %80 uyum standardını karşılayan 0,83'lük bir kodlayıcılar arası güvenilirlik değeri göstermiştir. Dolayısıyla, 0,83'lük güvenilirlik değerinin bu kritere göre tatmin edici olduğu sonucuna varılabilmektedir.

1.3.3 Verilerin Toplanması

Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisi de yarı yapılandırılmış görüşmelerdir. Bu çalışmada da veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Ana görüşme sorularının sayısı bilinçli bir şekilde sınırlandırılarak, bu sorulardan türetilen takip ve son soruların kullanılması, yarı-yapılandırılmış bir görüşmenin temel özelliğini oluşturur (Rubin & Rubin, 1995). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, görüşmeci, sorularını önceden hazırlayarak mümkün olduğunca anlaşılır hale getirmeye çabalar. Ayrıca, görüşme süresince soruların anlaşılmadığı veya beklenmeyen sorunların ortaya çıktığı durumlarda, soruları tekrar düzenleyerek düzeltir ve katılımcıya yönlendirir (Polat, 2022).

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları geliştirme sürecinde izlenmesi gereken aşamalar ise şu şekildedir;

- Problemi tanımlama aşaması
- Madde yazma-Taslak form oluşturma
- Uzman görüşü alma ve ön uygulama formu oluşturma
- Ön uygulama analizleri ve son şekil verme (Büyüköztürk vd., 2016)

Problemi tanımlama aşaması: Araştırma amaçlarının açık ve net olması sağlanmaktadır. Anahtar kelimeler oluşturularak daha etkili bir literatür taraması yapılmaktadır (Karasar, 2007).

Madde yazma-Taslak form oluşturma: Araştırmacı alt problemlerden de faydalananarak ulaşmak istediği verilere yönelik maddeler yazılmaktadır. Literatür taraması madde yazımı için en önemli koşullardan birisidir. Konu ile ilgili kuramsal çerçeveye tam anlamıyla hâkim olunmaktadır ve madde yazma işlemi tamamlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016).

Uzman görüşü alma ve ön uygulama formu oluşturma: Amaçlanan verilere ulaşmak için hazırlanan maddeleri alanında uzman kişilerden görüşü alınmaktadır. Uzman görüşüne göre yarı yapılandırılmış formdaki sorular tekrar gözden geçirilmektedir (Büyüköztürk vd., 2016).

Bu aşamaların sırasıyla uygulanarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları geliştirilmiş, form oluşturulmuş ve uygulanmıştır.

Bu aşamada 18 kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme öncesinde kişilere görüşme sorularının yapısı, amacı ve içeriği hakkında genel bilgiler verilmiştir. Görüşmeler katılımcıların işyerlerinde, evlerinde ve topluluk üyelerinin dergâh olarak isimlendirdiği yerde gerçekleştirilmiştir. Öncesinde katılımcılarla yapılan telefon görüşmeleri ile randevu alınmış ve ardından çalıştıkları işyerlerinde, evlerinde ve dergâh olarak isimlendirilen yerde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler işyerlerinde ve dergâhta yer alan boş ve başkasının olmadığı bir bölümde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ardından kayıtlar yazılı olarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda örneklem alma süreci veri doygunluğu sağlanana kadar devam etmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda 18 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tablo 1.1’de araştırmaya katılım sağlayan katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmektedir

Tablo 0.1 Görüşme katılımcı demografik bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş
Katılımcı 1	Erkek	48
Katılımcı 2	Erkek	65
Katılımcı 3	Erkek	53
Katılımcı 4	Erkek	49
Katılımcı 5	Erkek	49
Katılımcı 6	Erkek	54
Katılımcı 7	Erkek	52
Katılımcı 8	Erkek	54
Katılımcı 9	Erkek	51
Katılımcı 10	Erkek	53
Katılımcı 11	Erkek	60
Katılımcı 12	Erkek	50
Katılımcı 13	Erkek	50
Katılımcı 14	Erkek	58
Katılımcı 15	Erkek	56
Katılımcı 16	Erkek	63
Katılımcı 17	Erkek	57
Katılımcı 18	Erkek	48

2. DİNİ GRUPLAR

2.1 Dini Gruplar

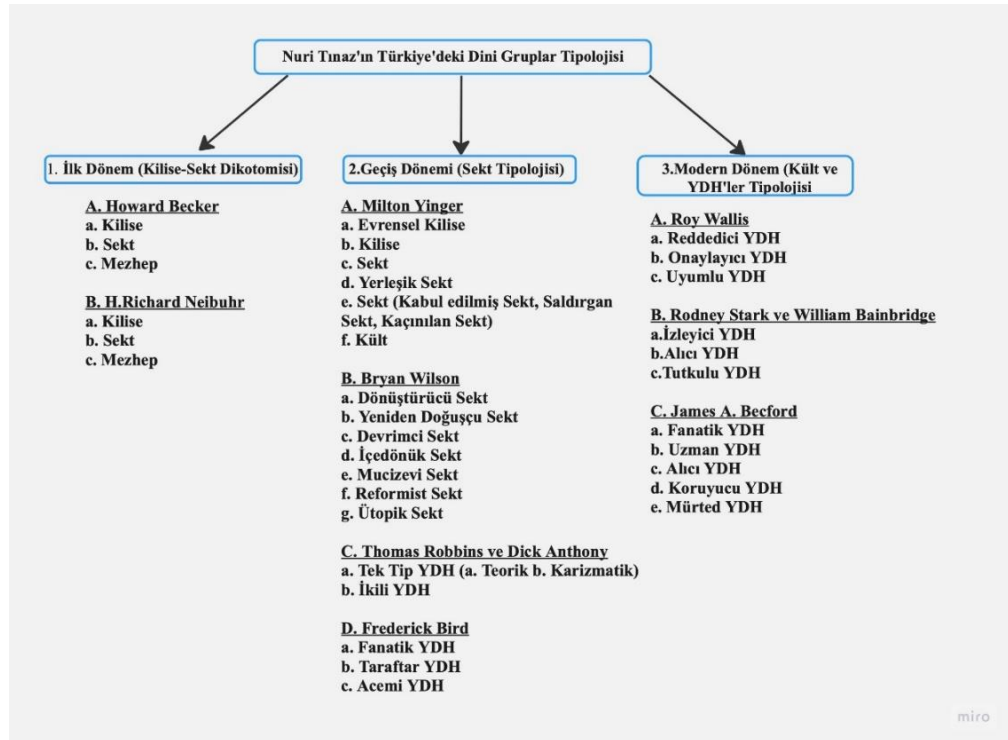
Din Sosyolojisinin temel konularından birisini oluşturan dini gruplar, toplumsal hayatta aktif olarak varlığını sürdüren, toplumda ekonomik, kültürel ve dini düşünce ve pratikler anlamında önemli etkilere sahip bir alandır. Aynı inanca, ortak sembollere ve değerlere sahip insanlar bir araya gelmekte ve belli bir zaman sonrasında dini gruplaşmaya dönüşmektedir (Yenen, 2023). Bu bağlamda söz konusu dini grup ifadesi belli bir mekân etrafında, dini duygu ve gayeler doğrultusunda bir araya gelmiş bu toplulukları tanımlamaktadır (Akyüz, 2007). Toplumların modernleşmesi ve dini gruplaşmanın farklı özelliklere sahip birçok çeşidinin ortaya çıkmasıyla birlikte sınıflandırma ihtiyacı doğmuştur. Max Weber'den günümüze kadar Batı dünyasında belirli kategoriler ve sınıflandırılmalar oluşturulduğu bilinmektedir. Bununla beraber Türkiye'de üç tane dini gruplar tipolojisi oluşturulmuştur. Bu tipolojilerin ilki Nuri Tınaz'a (Tınaz, 2005) , ikincisi Ünver Günay'a (Günay, 2010) , üçüncüsü ise İbrahim Yenen'e (Yenen, 2023) aittir.

Nuri Tınaz'ın dini gruplar tipolojisini oluşturan kilise, sekt, mezhep ve kült kavramlarının vurgulanması gerekmektedir. Bu dört kavram ile oluşturulan dini gruplar tipolojisi Modern Batı Avrupa Hristiyanlığı üzerinden oluşturulmuştur (Yenen, 2023). Bu sınıflandırmaların Hristiyanlık dışındaki İslam ve Yahudilik gibi dinler üzerine uygulanması zor olsa da ortak noktalarda birleşebilmektedir. Bu sınıflandırma, bahsi geçen kavramların anlamları ile birlikte daha net anlaşılacaktır. Dini gruplar sınıflandırmasının temel kavramlarını oluşturan Kilise, Mezhep, Sekt ve Kült türlerinin genel özellikleri John Bird'in çalışmasıyla anamlandırılacaktır (Bird, 2019).

Bird'e göre dört unsurdan ilki olan Kilise geniş üyeliğe ve kapsayıcılık özelliklerine sahip bir yapıdır. Aynı zamanda bürokratik bir yapılanma içeren Kilise'de ruhban sınıfının varlığı da önemli görülmektedir. Toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören Kilise, gerçeği tekelinde bulundurmak özelliğine de sahiptir. Mezhep kavramı Kiliseyle ortak olarak geniş, kapsayıcı üyeliğe ve bürokratik yapılanmaya sahiptir.

Ruhban sınıfıyla benzer olarak din adamı sınıfına sahip olan Mezhep kavramı, Kilise kavramından farklı olarak gerçeği tekeline bulundurma iddiası taşımamaktadır. Üyelerinin düşük düzeyde bağlılık gösterdiği bu kavramda, geniş toplum ve dini çeşitliliğin kabulüyle birlikte diğer inanç sistemlerine karşı hoşgörülü ve açık olma özelliği de ön plana çıkmaktadır. Bird'e göre daha küçük ve daha az etkileşimli olan Sekt ve Kült kavramları bütün özellikleriyle Kilise ve Mezhep kavramlarından ayrılmaktadır (Bird, 2019). Sekt, küçük ve herkese açık olmayan ayrıcalıklı üyeliğe sahip bir kavramdır. Karizmatik bir lider/kurucu olmasıyla birlikte üyelerinin tam bağlılık gösterdiği bu yapı içerisinde din adamı sınıfının bulunmaması da önemlidir. Geniş toplumla bazı anlaşmazlıklarının olması Sekt kavramının daha küçük bir yapı olduğunu da gösteren özelliklerindendir. Bird'e göre Kült kavramı Sekt kavramıyla ortak olarak küçük bir yapılanmadır. Kült'ün Sekt kavramından net bir şekilde ayrılma noktası, karizmatik bir liderin bulunmaması olarak görülmektedir. Bireyci ve faydacı özelliklere sahip olan Kült aynı zamanda informal, kısa süreli ve mistik bir yapıya sahiptir.

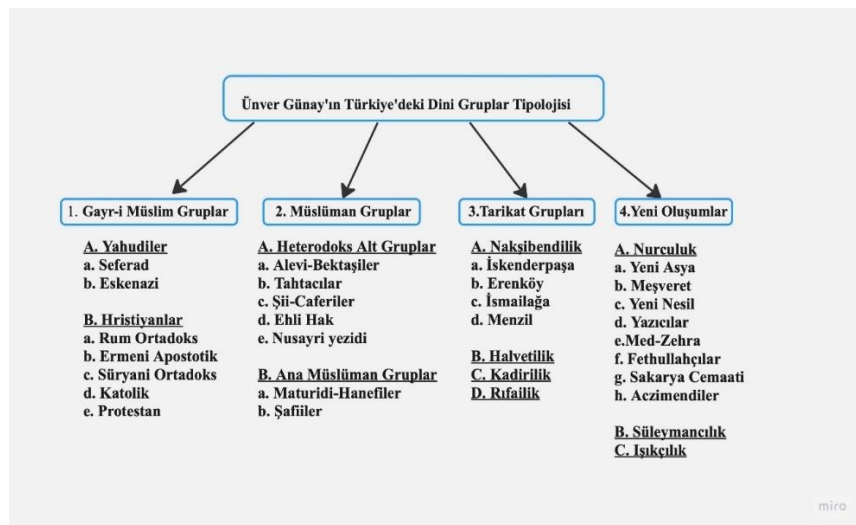
Genel özellikleri verilen bu dört unsur etrafında şekillenen Nuri Tınaz'ın Dini Gruplar Tipolojisi şöyledir;

Şekil 0.1 Nuri Tınaz'ın dini gruplar tipolojisi

Max Weber'in kilise-sekt dikotomisine dayalı geliştirdiği tipoloji Ernst Troeltsch, Richard Niebuhr, Bryan Wilson ve Howard Becker gibi sosyologlar tarafından geliştirilmiş ve farklılaştırılmıştır. Tınaz, temelini Weber'in kilise ve sekt tasnifinin oluşturduğu adı geçen sosyologların dini gruplar sınıflandırması üzerine yaptıkları çalışmalarını derlemiştir. Tınaz, yapmış olduğu tipolojide dini grupları "İlk Dönem, Geçiş Dönemi ve Modern Dönem" olarak üç ana başlıkta toplanmıştır (Tınaz, 2005). İlk Dönem ana başlığının altında kilise-sekt dikotomisini ele almıştır. Bu başlık altında Weber'e ait 1.Kilise ve 2.Sekt, Troeltsch'e ait 1.Kilise, 2.Sekt ve 3.Mistisizm, Niebuhr'a ait 1.Kilise, 2.Sekt ve 3.Mezhep, Becker'a ait 1.Kilise, 2.Sekt ve 3.Mezhep sınıflandırması yapılmıştır. Geçiş Dönemi (Sekt Tipolojisi) ana başlığının altında ise Tınaz, Milton Yinger ve Bryan Wilson'un tipolojilerini dikkate almıştır. Milton Yinger'in tipolojisindeki 1.Evrensel Kilise, 2.Kilise, 3.Sekt, 4.Yerleşik 5.Sekt, 6.Sekt (Kabul edilmiş Sekt, Saldırgan sekt, Kaçınılan sekt) ve 7.Kült başlıklarını ele almıştır. Yine Geçiş Dönemi başlığında ele aldığı sosyolog Bryan Wilson'un tipolojisini 1.Dönüştürücü Sektler, 2.Yeniden Doğuşçu Sektler, 3.Devrimci Sektler, 4.İçedönük Sektler, 5.Mucizevi Sektler, 6.Reformist Sektler ve 7.Ütopik Sektler olarak ele almıştır.

Türkiye'deki dini gruplar üzerine düzenlenmiş ikinci tipoloji Ünver Günay'a aittir (Günay, 2010). Günay, Nuri Tınaz'ın oluşturmuş olduğu tipolojiden farklı olarak temel dört unsurdan bağımsız olarak ülkemizdeki dini grupların tipolojisini oluşturmuştur.

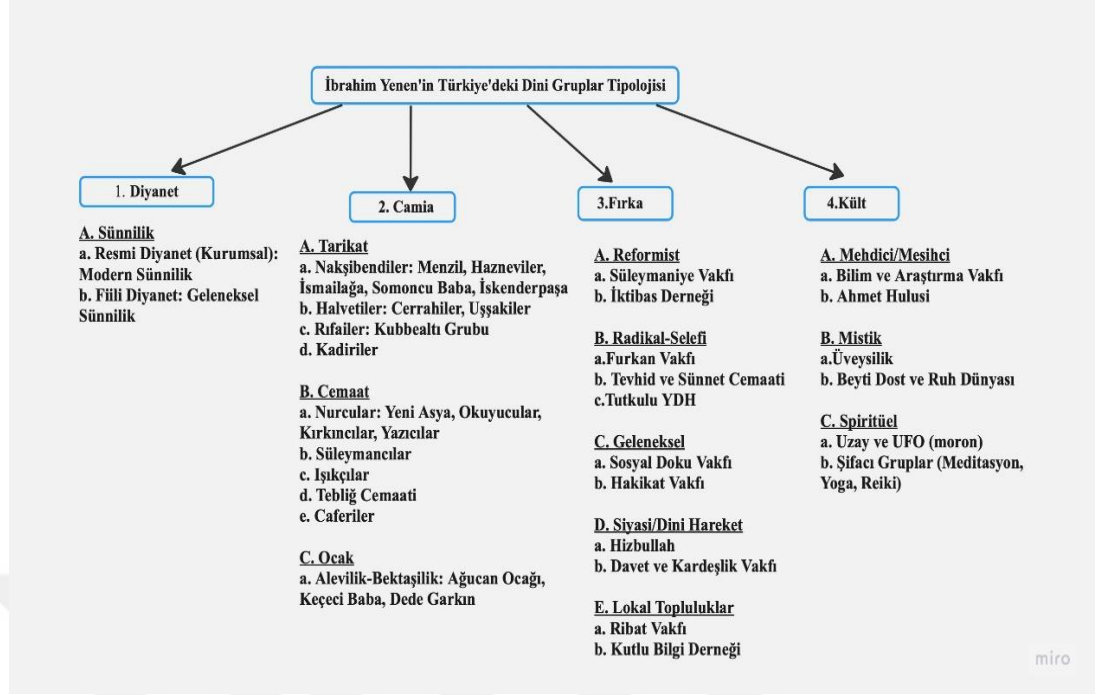

Şekil 0.2 Ünver Günay'ın Türkiye'deki dini gruplar tipolojisi

Ünver Günay'ın dini gruplar tipolojisinde, dini grupları Gayrimüslim Gruplar, Müslüman Gruplar, Tarikat Grupları ve Yeni Oluşumlar olarak dört temel başlıkta toplamıştır. Temel başlıklardan ilki olan Gayrimüslim grupları Hristiyan Gruplar ve Yahudiler olarak ikiye ayırmıştır. İkinci başlığının alt başlıkları olarak Ana Müslüman Grupları ve Heterodoks Alt Grupları vermiştir. Üçüncü başlığının altında Nakşibendilik, Halvetilik, Kadirilik ve Rıfailik alt başlıklarını oluştururken dördüncü ana başlığı olan Yeni Oluşumlar başlığının altında da Nurculuk, Süleymancılık ve Işıkcılık alt başlıklarını vermiştir. Daha açıklayıcı ve anlaşılır olması adına her alt başlıkta ülkemizden örnekler verilmiştir.

Ülkemizde oluşturulmuş üçüncü dini grup tipolojisi İbrahim Yenen'e aittir (Yenen, 2023). Oluşturulan bu tipolojide daha önce bahsedilen dini grup tipolojisinde temel dört unsur olarak kabul edilen Kilise, Mezhep, Sekt ve Kült modeli esas alınmıştır. Çalışma içerinse belirtilen anlamlarda kullanılan bu kavramlar, Yenen'in çalışmasında oluşturulan tipolojinin dini zihniyet ve dini mekân terimleriyle beraber anlamlandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Merkezi dini grup olarak Kilise ile hem bir dini anlayış ve zihniyet hem de bu zihniyeti kabul etmiş insanların toplu olarak belirli bir mekânda dini cemaat oluşturmaları kastedilmektedir. Böylelikle Kilise kavramı aslında bir zihniyeti ifade etmektedir. Aynı zamanda bir zihniyet etrafında toplanmış dini bir grubun ortaya çıkmasını sağlayan dini mekân olarak da kabul edilebilir. Mezhep kavramı ise Kilise'den farklı düşüncelere sahip olup, oradan ayrılarak zihniyet ve mekânsal olarak farklı şekilde oluşturulan yeni bir kiliseye karşılık gelmektedir. Sekt ise Mezhep içerisinde farklı yorumlardan kaynaklı karizmatik bir lider etrafında oluşturulmuş dini gruplara karşılık gelmektedir. Kült ise Kilise, Mezhep ve Sekt gibi geleneksel özellikler taşımayan dinsel toplulukları tanımlamak için kullanılmaktadır.

İbrahim Yenen'in Türkiye'deki Dini Gruplar Tipolojisi şu şekildedir;

Şekil 0.3 İbrahim Yenen'in dini gruplar tipolojisi

Yenen'in çalışmasında dini gruplar Diyanet, Camia, Fırka ve Kült olmak üzere dört ana başlıkta toplanmıştır. Ana başlıkları alt başlıklara bölmüş ve bu başlıkları da ülkemizdeki örneklerle desteklemiştir. Bu sınıflandırmada Diyanet Kilise kavramına, Camia Mezhep kavramına, Fırka da Sekt kavramına karşılık gelmektedir. Kült ise kendi anlamında kullanılmıştır. Yapılan bu sınıflandırma da Diyanet başlığını dini mekânı olarak camiiyle özdeşleştiren Yenen, Camia ve Fırka kavramlarının Diyanet'in dini mekânından yani camiden ayrılan insanların oluşturdukları dini grupları açıkladığını belirtmiştir. Sekt kavramına karşılık olarak kullanılan Fırka kavramı ise karizmatik bir kişinin olması ve kurumsallaşma sürecini tamamlamaması ile diğer başlıklardan ayrılmıştır. Bu tipolojide birinci ana başlık olan Diyanet'in tek alt başlığı Sünniliktir. Sünnilik başlığına örnek olarak Modern Sünniliği, temsilcisi olarak da Resmi Diyaneti vermiştir. Geleneksel Sünnilik için de Fiili Diyanet'i örnek veren Yenen zihniyetin eğitim-öğretim olduğunu da belirtmiştir. İkinci ana başlık Camia'nın Tarikat, Cemaat ve Ocak olmak üzere üç alt başlığı vardır. Tarikat başlığının da dörde ayrıldığı tipolojide yine ülkemizden örnekler verilmiştir. Nakşibendiler başlığı için Menzil, İsmailağa, İskenderpaşa ve Halvetiler başlığı için Cerrahiler, Uşşakiler örnekleri verilmiştir. Rıfailer başlığı altında Kubbealtı Grubu örneği verilirken Kadiriler için bir örnek verilmemiştir. Camia ana başlığının ikinci alt başlığı olan Cemaati'n altında Nurcular, Süleymancılar, Işıkcılar, Tebliğ Cemaati ve Caferiler

olmak üzere beş alt başlık verilmiştir. Nurcular için Yeni Asya, Okuyucular ve Yazıcılar gibi örnekler verilirken diğer alt başlıklar için örnek verilmemiştir. Camia ana başlığının son alt başlığı olan Ocak için Alevilik-Bektaşilik alt başlığı altında Baba Mansur, Hacı Bektaş, Keçeci Baba gibi örnekler verilmiştir. Üçüncü ana başlık olan Fırka, beş alt başlığa ayrılmıştır. Reformist alt başlığı için Süleymaniye Vakfı ve İnşa Yayınları gibi Radikal-Selefi alt başlığında Furkan Vakfı ve Guraba Yayınları gibi örneklerle yer verilmiştir. Geleneksel alt başlığı için ülkemizden Sosyal Doku Vakfı ve Vasat Grubu gibi, Siyasi/Dini Hareket başlığında Hizbullah ve Davet ve Kardeşlik Vakfı örnekleri yer almıştır. Son alt başlık olan Lokal Topluluklar için de Ribat Vakfı ve Kutlu Bilgi Derneği örneği verilmiştir. Dördüncü ve son ana başlık olan Kült, yeni dini hareketleri içeren başlık olarak verilmiştir. Bu ana başlığa Mehdici/Mesihçi, Mistik ve Spritüel olmak üzere üç alt başlık oluşturulmuştur. Mehdici/Mesihçi alt başlığı için Ahmet Hulusi ve Bilim ve Araştırma Vakfı örnekleri verilmiştir. İkinci alt başlık olan Mistik için Üveysilik, Beyti Dost ve Ruh Dünyası oluşumları örnek olarak yer almıştır. Son alt başlığı olan Spritüel için de Uzay ve Ufo ve Şifacı Gruplar (Meditasyon-Yoga-Reiki) örnekleri yer almıştır.

2.2 Lokal Topluluklar

Bu çalışmada İbrahim Yenen'in Dini Gruplar Tipolojisi temel alınarak ilerleme sağlanmıştır. Söz konusu Halit Çakmak ve Topluluğu, Yenen'in oluşturmuş olduğu dini gruplar tipolojisi üzerinden bir konuma yerleştirilecek olursa karizmatik bir liderin varlığı ve kurumsal olmaması özelliklerinden dolayı Fırka ana başlığı altında ele alınması gerekmektedir.

Yenen'in Dini Gruplar Tipolojisi çalışmasında üçüncü ana başlık olan Fırka'nın alt başlıklarından sonuncusunu lokal topluluklar oluşturmaktadır. Sekt kavramına karşılık kullanılan Fırka kavramı karizmatik bir kişinin varlığı ve kurumsallaşma sürecini tamamlamama özelliklerine sahiptir. Lokal, kelime anlamı olarak yerel demektir (Türk Dil Kurumu,2023). Lokal topluluk, Fırka kavramının özelliklerine ek olarak yerel etkiye sahip topluluklar için kullanılmaktadır. Geniş çaplı bir etkiye sahip olmaması, topluluk temelinde karizmatik bir lider olması ve kurumsallaşmama özelliklerine sahip olmaları bahsi geçen lokal toplulukları diğer topluluklardan ayırmaktadır. Lokal

toplulukların temelindeki en önemli nokta karizmatik bir liderin varlığıdır. Karizmatik bir liderin önderinde oluşmuş bu topluluklar için lider son derece ön plandadır.

2.2.1 Karizmatik Lider

Max Weber, sosyolojiye dahil etmek üzere, Yeni Ahit'in Yunancasından türetilen ve "ilahi lütuf" anlamına gelen, ayrıca Orta Çağ'da hukuk dilinde de kullanılan "karizma" terimini teolojik ve hukuki dilden ödünç almıştır (Akyüz, 1999). Karizma, takipçileri tarafından bir insanın kişiliği etrafında olduğu kabul edilen, etkileyici gücü tanımlayan bir kavramdır. Bu özellik, insanları belirli bir inanç, düşünce ve hedef doğrultusunda harekete geçirme, bütünleştirme ve motivasyon sağlama işlevine sahiptir (R. Bulut, 2022). Weber'in bu kavramı, sosyoloji literatüründe önemli bir yere sahiptir ve din sosyolojisi çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. İngilizce 'den türeyen lider terimi ise, Türkçe 'de bir kuruluştaki en üst düzeydeki görevi yürüten kişiyi ifade etmek için kullanılır ve bu pozisyon önder veya reis olarak adlandırılır. Aynı zamanda liderlik görevini yerine getirme durumu ve lider olma durumu da liderlik olarak tanımlanır (Yüksel, 2006). Weber'in ifade ettiğine göre, karizmatik otorite, bir bilgi ya da beceriyle ilgili değildir. Karizmatik otoritede liderin otoritesinin kaynağı, şahsi olarak sahip olduğu saygınlık ve çekicilikle belirlenir. Liderin yönettiği kişiler, lidere kişisel bağlılık duygusuyla bağlanırlar. Karizmatik otoriteyi hiçbir şey sınırlamaz, liderin iradesi yasadır. Bu tür otorite, kural ve geleneklere uyma zorunluluğunu reddeder, ekonomik temellere dayanmaz. (Çapcıoğlu, Şahin, & Erdoğan, 2010).

Herhangi bir alanda liderler, insanların ihtiyaçlarına, beklentilerine, duygularına ve inançlarına duyarlı olmak zorundadırlar. Ayrıca, liderlerin dünya üzerindeki değişimlere uyum sağlamak ve ortaya çıkan sorunları çözmek konusunda topluma rehberlik etmeleri de önemlidir (Çapcıoğlu, Şahin, & Gümüş, 2010). Grupların oluşumu, gelişimi, kimliklerinin sürdürülmesi ve ideolojik çerçevenin belirlenmesinde liderin büyük bir rol oynadığı genel bir kabuldür. Bu liderlik rolü, sosyal gruplar gibi dini cemaatlerde de büyük öneme sahiptir. Bir dini cemaatin birliğinin sağlanmasında liderin belirleyici bir rolü vardır. Bu grupların ortaya çıkmasında, sosyal, siyasal ve kültürel faktörlerin yanı sıra liderin manevi güce sahip olması da önemli bir etkidir. Lider, cemaatin üyelerini bir araya getirir, onlara rehberlik eder ve cemaatin ideallerini

ve amaçlarını şekillendirmede önemli bir figürdür (R. Bulut, 2022). Weber'e göre karizmatik meşruiyetin önemli olanı liderin bu özelliklere sahip olması değil, takipçileri tarafından bu şekilde algılanıyor olmasıdır. Bu nedenle, insanlar sadece gelenekler veya yasalar nedeniyle değil, inandıkları için de itaat ederler. Karizmatik lider, salt taşıdığı göreve dayanarak kendisine itaat edilmesini bekler. Bu itaatin temelini oluşturan, karizma sahibine yöneltilen derin şahsi hisler ve bağlılıklardır. Bu bağlamda, liderin tanınması veya tanınmaması, başarısını ya da başarısızlığını belirler; çünkü eğer tanınmazsa, karizma iddiası zayıflar. Dolayısıyla, karizmatik iktidar doğası gereği irrasyonel bir özellik taşır (M. Weber, 1996). Karizmatik liderler, topluluklar karşısında olağanüstü bir saygınlığa ve etkileyici bir güce sahip olan, kendini aşan ancak içselleştirdiği kutsallığı yansıtan bireylerdir (Akşit, 2008). Bu süreçte lider, halkın kutsal sembollerini benimser. Ayrıca kültürel kahramanları överek onların duyguları ve düşünceleriyle özdeşleşir. Bununla birlikte, lider taraftarları arasında birey ve gruplara aracılık etmek veya onları birleştirmek, mevcut gerçeklik ile taraftarların istekleri arasındaki ve mevcut memnuniyetsizlik veren durumlar ile gelecekteki daha iyi görünüm arasındaki farkları gidermek gibi faaliyetlerle de karizmatik liderlik rolünü yerine getirir (Çapcıoğlu, Şahin, & Erdoğan, 2010). Bu bağlamda, bir devlet başkanının etkileyici kişiliğinden bahsedildiği gibi, peygamberler, askeri ve siyasi kahramanlar gibi çeşitli figürlerin yanı sıra bir tarikat, cemaat, mezhep ya da başka bir grup liderinin çekiciliği ve etkileyciliği de tartışılabilir (M. Weber, 1998). Bu nedenle, karizmatik liderliğin birçok farklı türü bulunmakta olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu türler arasında dini liderlik en yaygın ve esas olanıdır (Çapcıoğlu, Şahin, & Erdoğan, 2010). Bu doğrultuda karizmatik lider kavramı altında imamet, mesih-mehdi anlayışı ve peygamberlik gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (S. Yavuz, 2014). Bunlarla beraber karizmatik lider kavramı, kendilerini İslam'a dayandıran, tarikatların lideri olan ve dinî literatürde "şeyh" olarak adlandırılan dini liderlerle de uyumluluk göstermektedir (Parlamış, 2022). İslam tasavvuf ve tarikatlar tarihinde önemli bir figür olan şeyh, takipçileri üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Yerel etkiye sahip olmasıyla diğer dini gruplardan ayrılan Lokal Topluluklarda da karizmatik liderin yadsınamaz bir etkisi görülmektedir.

2.3 Tasavvuf ve Nakşibendilik

Bir dini mekanı, şeyhi ve belirli ritüelleri olan her dini topluluk kendisini tasavvuf ekolüne ilıstırmektedir (Sözer, 2019). Tasavvuf ekollerinin zaman içerisinde kurumsallaşması ve tarikatlaşmasıyla birlikte çeşitliliği artmıştır. Tasavvuf, İslam'ın ahlaki temellerini bireylerin içselleştirip, Kur'an ve sünnetin belirlediği değerlere uygun bir şekilde yaşama sanatıdır (Kaygusuz, 2022). Bu bağlamda tasavvuf, manevi derinlik arayışını ve Allah'a yakınlaşma çabasını vurgular. Bu öğreti, bireylerin içsel bir dönüşüm geçirerek manevi değerleri hayatlarına entegre etmelerini hedefler. Kur'an ve sünnetin rehberliğinde, kişisel gelişim ve ahlaki mükemmeliyete erişmeyi amaçlar. Bir bakımdan tasavvuf, İslam'ın özünü anlama ve yaşama şeklini derinlemesine keşfettiği bir yaklaşımı yansıtır.

Tarikat ise tasavvufun kurumsallaşması ve inanç alanına ait temel prensiplerin uygulanması sürecini ifade eder (Kaygusuz, 2022). Dinî bağlamda ortaya çıkan tasavvuf ve tarikatlar, tarihî ve sosyo-kültürel bir gerçek olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, bireysel ve toplumsal yaşamda her zaman etkili ve yönlendirici olmuşlardır. Bu tür öğretiler, Müslümanların inançlarına, ibadetlerine, ahlaki değerlerine, duygusal deneyimlerine ve dünya ile ahiret arasındaki ilişkilerine dair algılarını belirlemede önemli bir rol oynamıştır (Kızıler, 2016). Tasavvufun toplumsal etkisinin tarih boyunca belirgin olmasının temel sebebi, tasavvuf ehlinin mürit-mürşit ilişkisine odaklanmış olmasıdır. Bu ilişki, genellikle halka ulaşmayı amaçlayan bir temele dayanır. Mürit-mürşit ilişkisi, birçok dini geleneğin de bir parçasıdır ve tasavvufla ilgilenen biri için, herhangi bir mürşide bağlanma zorunluluğu doğmuştur. Mürşidin temel rolü, müridin manevi gelişimine rehberlik etmek ve onun belirli hedeflere odaklanmasını sağlamaktır. Mürşit, müridin kişiliğinde olumsuz etkiler yaratabilecek unsurlara karşı dikkat çeker ve müridi, içine girdiği ruhsal atmosferden uzaklaştıracak disiplinleri uygular (Altıparmak, 2005). Mürit-mürşit ilişkisi, müridin manevi gelişimi için önemli bir rol oynar. Mürşit, müride manevi rehberlik yapar, ona öğütler verir, ibadetlerde nasıl derinleşeceğini öğretir ve manevi zorluklarla nasıl başa çıkacağını gösterir. Mürşit, müridin ruhsal ve ahlaki olgunluğunu destekler, ona manevi yolda ilham verir ve yol gösterir. Mürit-mürşit ilişkisinin ön planda olduğu tarikatlardan birisi de Nakşibendi tarikatıdır. Bu bağlamda mürşidin etkisinin yoğun olduğu

düşünülen ve çalışmaya konu edinilen Halit Çakmak Grubu, Nakşibendi tarikatının Sâminî koluna bağlı olarak Halit Çakmak'ın mürşitliğinde oluşmuş bir gruptur.

2.3.1 Nakşibendiliğin Tarihsel Süreci ve Gelişimi

Horasan-Mâverâünnehir kökenli Sünni bir tarikat olan Nakşibendilik, kurucusu Bahâeddin-i Nakşibend (ö. 791/1389) tarafından başlatıldığı için bu isimle tanınır. Bu tarikat aslında XII. yüzyılda Buhara çevresinde oluşan Hâcegân tarikatının bir uzantısıdır. Hâcegân tarikatı, Horasan bölgesindeki tasavvufî liderler tarafından devam ettirilen ve zamanla Mâverâünnehir'e ve Buhara çevresine yayılan bir tasavvuf ekolüdür (Tosun, 2015). Nakşibendilik, en yaygın tasavvufi tarikatlardan biridir ve Müslüman Asya'nın büyük bir bölümünde olduğu gibi Türkiye, Bosna-Hersek ve İdil-Ural bölgelerinde de büyük bir takipçi kitlesi bulmuştur. On dördüncü yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Nakşibendilik, yüzyıl içinde komşu İslam devletlerine yayılmıştır. Bu tarikatın isim babası olan Bahaeddin Nakşibend, bağlılarının çoğunluğu Buhara şehri ve çevresindeki köylerde yaşamasına rağmen, tarikatı büyük ölçüde Güney Asya, Osmanlı İmparatorluğu toprakları, Orta Asya ve daha ötesine yaymıştır (İlgışheva, 2020).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakşibendilik akımının ilk etkileri 15. yüzyılın sonlarına doğru belirmeye başlamıştır. Tarikat liderleri, rehberlik görevi için gittikleri bölgelerde çeşitli dergahlar, camiler ve ilim merkezleri inşa etmiş ya da toplum, hükümet, alimler ve devlet yetkilileri tarafından oluşturulan yapılar tarikatlara hibe edilmiştir. Bu tesisler aracılığıyla tarikat mensupları, topluma ve devlete farklı etkinlikler düzenleyerek hizmet sunmuşlardır (Karagöz, 2020). Osmanlı İmparatorluğu'nda da bahsi geçen etkinlikler aracılığıyla yapılanmış ilk Nakşibendi çevresini oluşturan isim Simavlı Molla İlahi'dir (ö.1490). Molla İlahi Maveraünnehir'e giderek Ubeydullah Ahrar'ın müridi olmuş ve döndüğünde de İstanbul'da ilk Nakşibendi tekkesini kurmuştur (Atay, 2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakşibendi tarikatı gerek padişahların tarikat bağlantılarından gerek yayılımının hızlı olmasından kaynaklı uzun dönemler ön planda olmaya devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet yönetiminden günlük yaşama kadar etkisi olduğu bilinen Nakşibendi tarikatı Cumhuriyet'in ilanına kadar önemini korumuştur. Fakat Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte çeşitli ayaklanmaların temelinde olduğu düşünülen Nakşibendi tarikatı, İslam'ı savunmak adına muhalefete öncülük etmiştir (Çağatay, 1972). Rejimin giderek yerleşmesiyle devlete karşı Nakşibendilerden gelen açık ayaklanmalar son bulmuştur. Ancak Nakşibendi varlığı ve etkisi son bulmamıştır. Aksine bu süreçte ve takip eden yıllarda da Türkiye'deki toplumsal ve siyasal yaşamda önemini korumaya devam etmiştir (Atay, 2011). Günümüz Türkiye'sinde Nakşibendi tarikatının ve bünyesindeki cemaatlerin varlığı ve toplum üzerindeki etkisinin devam etmekte olduğu görülmektedir.

Her tarikat kendi özgün silsileye sahiptir. Ancak, aynı tarikatın farklı dallarında, silsilenin daha yakın dönemlerdeki halkalarında farklılaşmalar görülebilir. Bu durum, bir tarikat içinde farklı şubelerin oluşmasıyla sonuçlanabilir. Dolayısıyla, bir tarikatın içindeki her yeni kol veya şube, silsiledeki halkaları artırarak kendine özgü bir yapı oluşturabilir (Atay, 2011). Türkiye'de de yaygın ve çeşitli kolları olan Nakşibendi Tarikatı tarih boyunca sosyal, kültürel ve siyasi anlamda etkili olmuştur. Nakşibendi tarikatının kolları da bahsi geçtiği gibi genellikle tarikatın farklı bölgelerde ve zamanlarda farklı liderler veya şeyhler tarafından kurulan alt grupları veya mezhepleri şeklinde oluşmuştur. Bu kollar, genellikle Nakşibendi tarikatının ana öğretilerine bağlı kalır ancak kültürel ve dini etkilerle şekillenebilir. Her bir kol, Nakşibendi tarikatının temel öğretilerini kendi yorumları ve vurgularıyla uygulayabilir. Bu kollar, tarikatın genel prensiplerine sadık kalırken, aynı zamanda farklı coğrafi bölgelerdeki müritlerin ihtiyaçlarına ve kültürel bağamlarına uygun şekilde adapte olabilirler.

Nakşibendi tarikatı, diğer İslami tarikatlar gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) ile başlamakta ancak farklı olarak Hz. Ebu Bekir aracılığıyla devam etmektedir. Tasavvuf kültüründe, Hz. Peygamber'in açık, yüksek sesli zikri (cehrî zikir) Hz. Ali'ye, gizli zikri (hafî zikir) ise Hz. Ebu Bekir'e öğrettiği bilinir. Bu nedenle, açık zikri benimseyen tasavvuf ekollerinin silsilelerinde Hz. Ali'yi ikinci halka olarak kabul ettiği ancak Nakşibendi tarikatının gizli zikri benimsemesiyle silsilesinin ikinci halkasında Hz. Ebu Bekir'e yer verdiği görülmektedir (Tosun, 2018). Nakşibendi tarikatı, tarikat öğretileri çerçevesinde faaliyet gösteren ve kurucularının adları ve lakaplarına nisbetle

Müceddidiye, Ahrariyye ve Halidîyye isimleriyle anılan farklı kollara ayrıldığı bilinmektedir (Karataş, 2019). Günümüzde yaygın olmayan ve etkisinin yerel olduğu kollarının varlığı da bilinmektedir. Sâminî kolu da Nakşibendi Tarikatının, dini liderlerin bulundukları bölgelerdeki çeşitli iletişim ağlarıyla oluştuğu düşünülen kollarından birisidir.

2.3.2 Nakşibendi Tarikatı Sâminî Kolu

Nakşibendi tarikatının sekizinci müceddidi olan Mahmud Sâminî'nin, Elazığ'ın Palu ilçesinde doğduğu bilinmektedir. Hz. Hüseyin soyundan ve seyyid olan Mahmud Sâminî'nin müceddidliği Efendisi Ali Sebtî tarafından “Mahmud, sana verilen bize verilmedi” buyurmasıyla bilinmektedir. Mahmud Sâminî, 1860'lı yıllarda irşada hazır olsa da efendisi Şeyh Ali Sebtî'nin 1870'te ahirete göç etmesiyle irşada başlamıştır. Yaklaşık 150 seneden beri Mevlâna Halid'i Bağdadi'nin kurduğu usul ve erkan üzerine devam etmiştir (Taşkiran, 2022).

3. HALİT ÇAKMAK TOPLULUĞUNUN OLUŞUMU

3.1 Halit Çakmak Topluluğunun Silsilesi ve Teşekkülü

Halit Çakmak'ın son şeyhi olduğu bilinen Nakşibendi Tarikatı Sâminî Kolu silsilesi şu şekildedir;

Nakşibendi Tarikatı Samini Kolu Silsilesi	
KİŞİ	DOĞUM-ÖLÜM
Bahâuddîn Şâh-ı Nakşibend	1318-1389
Şeyh Abdulkâdir Geylânî	1077-1166
İmâm-ı Rabbânî	1563-1624
Şâh Abdullah-ı Dehlevî	1778-1826
Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî	1779-1827
Mevlânâ Mahmud Sâhib	? - ?
Şeyh Ali Sebti	1785-1870
Hacı Mahmut Sâminî	? - 1898
Hafız Osman Bedruddin-i Erzurumi	1858-1924
Hacı Mustafa Naci Muşi	1843-1929
Hacı Mustafa Kâzım Harputi	1896-1967
Muhammed Saadetdin-i Harputi	1869-1986
Hacı Halid Efendi	1927-2012

Şekil 3.1 Nakşibendi Tarikatı Samini kolu silsilesi

3.1.1 Şeyh Abdülkâdir Geylânî

İran'ın Geylan şehrinde doğan ve Bağdat'da vefat eden Abdülkâdir Geylânî Kâdiriyye tarikatının kurucusu olduğu ve babasının Hz. Hasan'ın, annesinin Hz. Hüseyin'in soyundan olduğu bilinmektedir. Geylânî, on sekiz yaşında Bağdat'a seyahat edip hadis, fıkıh, edebiyat ve tasavvuf konularında dönemin ünlü bilginlerinden öğretiler almıştır. Mûsa Cengî-dost, dindar bir şahsiyet olarak tanınmış; Cengî lakabı ise savaş alanında

cesaretli bir savaşçı olduğunu göstermiştir. Fakat, Mûsa Cengî-dost hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Abdülkâdir Geylânî 18 yaşına varmadan önce babası Mûsa Cengî-dost hayatını kaybetmiştir (Karaaslan, 2020). Abdülkâdir, küçük yaşta babasını kaybetmiş ve annesiyle birlikte dedesi Abdullah es-Sâvmaî'nin himayesinde büyümüştür. On yaşında okula başladığında, kendisini meleklerin koruduğuna inandığı bilinmektedir. Cilân beldesi, şer'î ilimlerde pek tanınmayan bir yer olmuştur. Bu yüzden, Abdülkâdir'in hedefi, eğitimini dönemin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta sürdürmek olmuştur. On sekiz yaşına geldiğinde, annesinden izin alarak bir kafilayla Bağdat'a katılmıştır. Orada birçok hoca tarafından dersler almıştır (A. Doğan, 2016a). Bağdat'tayken Ebû Gâlib b. Bâkılânî, Ca'fer es-Serrâc, Ebû Bekir Sûsen ve Ebû Tâlib b. Yûsuf gibi bilginlerden hadis dersleri almıştır. Hukuk alanında Ebû Sa'd el-Muharrimî (Mahzûmî), Ebû Hattâb ve Kâdî Ebû Hüseyin gibi uzmanlardan fıkıh öğrenmiştir. Ayrıca, dilbilgisi alanında Zekeriyâ-yı Tebrîzî gibi dil uzmanlarından da edebiyat dersleri almıştır. Bu yıllarda Bağdat mutasavvıflarıyla yakın ilişkiler kurmuş ve tasavvufa Ebû'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs (ö. 525/1131) aracılığıyla katılmıştır. Kaynaklar, tasavvuf tarikatının lideri Debbâs'tan tarikat hırkasını giydiğini ve onun damadı olduğunu belirtmişlerdir. Hocası Ebû Sa'd'ın himayesinde, Bâbülerec'deki medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri öğretti ve vaaz vermeye başlamıştır. Ancak, bir süre sonra tüm bu faaliyetleri bırakarak inzivaya çekilmiştir. Efsaneye göre, yirmi beş yıl süren inzivâ döneminin sonunda Ebû Sa'd el-Muharrimî, onu ziyaret edip evine götürerek kendi elleriyle doyurmuş ve ardından da şeyhlik hırkasını giydirmiştir. Muhtemelen inzivâ döneminin sonunda oğluyla birlikte hacca gitmiştir. Mekke'de birçok sûfî ile tanışmış ve onlara tarikat hırkası giydirmiştir. Bağdat'ta da vefat etmiştir (Uludağ, 1988).

3.1.2 İmâm-ı Rabbânî

14 şevval 971'de (26 Mayıs 1564) Doğu Pencap'taki Sirhind'de (Serhind) doğmuştur. Taşkıran eserinde, İmâm-ı Rabbânî'nin bebeklik döneminde ölümcül bir hastalığa tutulduğunu, şeyh Kemal Kisteli Kadiri'ye götürölerek dua istendiğini, Kemal Kisteli'nin "Hiç üzölmeyiniz. Bu çocuk çok yaşayacak. İlmiyle amil, feyziyle kâmil pek büyük bir zat olacak." Dediğini aktarmıştır. Bir manevi lider olan şeyh Sultan,

Tihâniser'de yaşayan bir kişidir. Bir gece rüyasında Hz. Peygamber'in işaretleriyle kızını İmam-ı Rabbânî ile evlendirdiğini görmüştür. Ancak, evlilikten kısa bir süre sonra, İmam-ı Rabbânî ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Hanımı, içtenlikle yaptığı dua ile rüyasında: "-Ey hatun, üzülme! Bu zatın elinden binlerce önemli iş beklenmektedir." şeklinde bir müjde almıştır. Duaları kabul olan İmam-ı Rabbânî, iyileşmiştir (Cebecioğlu, 1996).

Nakşibendiyye tarikatına mensup olanlar arasında, ilahi bilgilere sahip âlim olarak bilinen "İmâm-ı Rabbânî" ve hicri II. binyılın müceddidi olarak tanınan "müceddid-i elf-i sâni" unvanlarıyla bilinmektedir. Kâbil asıllı bir aileye mensup olduğunu iddia eden, tasavvufa ve özellikle vahdet-i vücûda dair birkaç risâlenin yazarı olan babası ise Çiştîyye ve Kâdirî şeyhiydi (Algar, t.y.-a). İlk hocası da bu doğrultuda babası olmuştur. Değişik ulemadan hadis, fıkıh, tefsir, akaid gibi İslami ilimleri almıştır. Kadiri, Sühreverdi ve Çeşdi tarikatlarında bulunmuştur. Takriben 20 yaşlarında babasının vefatıyla hacca gitmiştir. Hacdan dönüşünde Dehli'de Nakşibendi ulemalarından İmam Muhammed Bâkî-Billah'a intisab etmiştir. Üç aydan daha az bir zamanda eğitimini tamamlamıştır. İmâm-ı Rabbânî sülukunu ikmal ettiği yıllar, Moğol hükümdarlarından Ekber Şah ve müsteşarlarının din baskısı gündemdedir. İmâm-ı Rabbânî bu yanlış akıma karşı Ehl-i Sünnet'in düsturunu savunmuştur (Taşkiran, 2022). Taşkiran'a göre İmâm-ı Rabbânî sadece Nakşibendiyye tarikatında değil aynı zamanda Kadiriyye, Sühreverdiyye, Çeşdiyye ve Kübreviyye tarikatlarından da icazetlidir.

3.1.3 Şâh Abdullah-ı Dehlevî

Hindistan'ın Pencab şehrinde doğan Şah Abdullah Dehlevi'nin babası Abdullatif Efendidir. Alim bir kimse olduğu bilinmektedir. Yirmi iki yaşına kadar zahir ve batın ilimlerini ikmal etmiştir (Taşkiran, 2022). Dehli'de bulunan ve Abdürresûl Dihlevî'den tefsir ve İmâm-ı Rabbânî'nin torunu Hacı Muhammed Efdal Siyâlkûtî'den hadis ve fıkıh tahsili gören Mazharı Canı Canan'a giderek talebeliğe kabul olunmasını istemiştir (Algar, t.y.-b). Taşkiran'a göre hocasının yanında onbeş yıl geçiren Dehlevi, mutlak icazet alıp Mazharı Canı Canan'ın halifesi olmuştur. Hocası vefat ettikten sonra müritler ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin içinde bulunduğu talebeler yetiştirmiştir.

Yerine Ebu Said Faruki'yi bırakarak Hicri 22 Safer 1240'ta vefat etmiştir. Delhi'de efendisi Mazharı Canı Canan'ın yanına defnolunmuştur. Daha sonra onun yanına da Şeyh Ebu Said defnolunmuştur (Taşkiran, 2022). Verilen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda şeyh silsilesinde Şah Abdullah-ı Dehlevi ve İmâm-ı Rabbânî arasında Mazhar-ı Canı Canan olduğu düşünülmektedir. Fakat araştırmanın ana konusu olan Halit Çakmak topluluğunun dayandırıldığı Samini kolunun silsilesinde bu bilgi yoktur.

3.1.4 Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, 1779 yılında Süleymaniye şehrine bağlı Karadağ kasabasında doğmuştur. Babası Pir Mîkâil olarak bilinen kişi, muhtemelen Kâdiriyye tarikatına mensup bir sûfiydi ve annesi de bu bölgenin saygın bir sûfi ailesine mensuptur. Soyunun babadan Hz. Osman'a kadar uzandığı söylenmektedir. Hâlid, Nakşibendiyye tarikatına ait bir üye olarak "Mevlânâ" unvanıyla tanınmaktadır. Karadağ'da, Berzenc ailesinden Şeyh Abdürrahim ve kardeşi Şeyh Abdülkerim dahil çeşitli hocalardan ders alarak eğitimini tamamlamıştır (Algar, 1997). Medrese eğitimini tamamladıktan sonra bir süre öğretmenlikle uğraşan Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, daha sonra birçok yaşıtı gibi tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. Ancak, onun tasavvufa olan ilgisi sadece bir tarikattan el alıp irşad postuna oturma arzusu değildir. Bu ilgi, İslam toplumunun yaşadığı krizler ve sıkıntılara ciddi ve köklü bir çözüm bulma düşüncesiyle derinleşmiştir (Kavak, 2019). Irak, Suriye ve Anadolu'daki tarikatların canlılığını yitirip sıradan kurumlar haline geldiğini fark eden Mevlânâ Hâlid, sağlam bir itikada sahip, sünnet-i seniyye'ye sıkı sıkıya bağlı, Müslümanları kucaklayabilen bir hareketin oluşturulması amacıyla arayış içinde olmuştur. Sonunda, Hindistan'da birçok alimi kendine çekebilen Şah Abdullah Dihlevî'nin liderliğindeki Müceddidiyye tarikatının, aradığı olumlu hareket olduğuna kanaat getirmiştir (Kavak, 2016). Taşkiran'a göre Şah Abdullah Dihlevî'nin talebelerinden Mirza Abdurrahim isimli bir zat gelip, Dihlevî'nin "Mevlânâ Hâlid'e selamımızı söyle. Bu tarafa gelsin." dediğini buyurmuştur. Bunun üzerine yaya olarak Hindistan'a yola çıkmıştır (Taşkiran, 2022). Yine Taşkiran'ın eserine göre Dihlevî'nin dergahında bulunduğu sürede Mevlânâ Hâlid, dergâha su taşıırken Dihlevî ile karşılaşmıştır. Mevlânâ Hâlid'in omuzlarından çıkan iki nurun arşa doğru uzandığını ve meleklerin ona gıpta ile

baktıklarını gören Şah Abdullah Dihlevî, Mevlânâ Hâlid'i özellikle huzuruna alıp, devamlı kendisinin yanında bulunmasını istemiştir. Mevlânâ Hâlid Bağdâdî, Müceddidiyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye yollarında icazet almıştır. Hocası Dihlevî'nin isteği doğrultusunda memleketi Bağdat'a dönmüş ve Bağdat, Süleymaniye ve Şam'da medreseler kurup, binlerce talebe yetiştirmiştir. Dört yüzden fazla halifesinin bazılarını Hindistan'dan Afrika'ya, Hicazdan Balkanlara gönderip tarikatının yaygınlaşmasına vesile olduktan sonra 1824 yılında Şam'da vefat etmiştir (Taşkiran, 2022).

3.1.5 Mevlâna Mahmud Sâhib

Silsile içerisinde hakkında en az bilgiye sahip olunan hoca Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kardeşi Mevlâna Mahmud Sâhibtir. Taşkiran'ın eserine göre Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kardeşi ve halifesi Mevlâna Mahmud Sâhib'e yazdığı, icazetini de içeren 37.mektubun varlığı bilinmektedir. Bu mektup hem Nakşi hem de Kadiri tarikatları için verilen icazetleri ihtiva etmektedir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yazmış olduğu mektupta yer alan "...Şerefli, alim, fazıl, abid, kâmil, mücahit, devamlı mürakabe ehli, seyyit, neşe-i kalbim, gözüm ve gönlümün ferahı Şeyh Mahmud Sâhib benim yanımda Tarikatı Aliyye-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye'de ve güvenilir tutanak olan Kadiriyye tarikatında seyr-ü süluk yaptı. Neticede emir aleminden olan letaifleri zikrullah ile temizlendi. Kendisine ledün ve batın ilmi verildi...Onun reddi benim reddim. Onun kabûlü benim kabulümdür. Onun eli benim elimdir." İfadeleri Mevlâna Mahmud Sâhib'in silsilenin altıncı sırasında bulunmasına dayanak olarak görülmektedir (Taşkiran, 2022).

3.1.6 Şeyh Ali Sebti

Elazığ'ın Palu ilçesinde, tasavvufî bir akım olarak Halidî-Nakşî geleneğinin yayılma süreci, Şeyh Ali Sebti'nin liderliğinde başlamıştır. Ali Sebti'nin bir rivayete göre Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Çihilsütûn (Kırkdirek) köyünde 1779 yılında dünyaya gelmiştir (Karabulut, 2018). İlk eğitimini doğduğu yerde babasının rehberliğinde alan Ali Sebti, daha sonra Diyarbakır'a giderek bölgenin tanınmış ve erdemli alimlerinden dersler alarak icazet elde etmiştir. Cami-i Kebir medresesinde, Ali Sebti Arapça,

Farsça ve Türkçe dillerinin derinliklerini kavramıştır (Karabulut, 2014). Şeyh Abdullah Dehlevi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye yanından ayrılırken, Diyarbakır'a gitmesini önermiş ve orada önemli bir kişiyle tanışacağını bildirmiştir. Bu kişi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'yi alarak yolculuğuna devam etmesini isteyen Şeyh Ali Sebtî olmuştur. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî , Diyarbakır'a ulaştığında Ali Sebtî'nin evine misafir olmuştur (Karabulut, 2018). Başlangıçta, Ali Sebtî, konuk olduğu kişinin kim olduğunu bilmemektedir. Ancak, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin olağanüstü halleri dikkat çekmiştir ve Ali Sebtî, ona kim olduğunu sormak zorunda kalmıştır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Hindistan'dan geldiğini ve Şeyh Abdullah Dehlevi'nin talimatı üzerine Diyarbakır'a geldiğini açıklamıştır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin, Ali Sebtî'ye, Şeyh Abdullah Dehlevi'nin kendisini de beraberinde götürmesini istediğini ifade etmesi üzerine, Ali Sebtî bu talebi çekinmeden kabul etmiştir (Yapıcı, 2004). Bu olayın ardından Şeyh Ali Sebtî, Mevlâna Halid ile birlikte Diyarbakır'dan ayrılarak Irak'a gitmiştir. Irak'ta bulunduğu süre boyunca, Mevlâna Halid'in yazdığı irşad mektuplarını sahiplerine ulaştırma gibi görevlerin yanı sıra, şeyhinin vefatına kadar onun hizmetinde bulunmuştur. Şeyhi vefat ettikten sonra ise yine şeyhinin vasiyeti doğrultusunda kendisine irşad için hilafet görevi verilmiş ve bu görevle bugünkü Palu bölgesine gönderilmiştir. Ömrünün sonuna kadar bu bölgede yaşayarak irşad faaliyetlerine devam eden Şeyh Ali Sebtî, 1870 yılında Palu'da vefat etmiştir (Aydoğmuş, 2009). Şeyh Ali Sebtî Palu'da birçok halife yetiştirmiştir. Yetiştirdiği halifelerden bir tanesi de, Palu'da yaşayan Şeyh Mahmud Sâminî'dir (Ayiş, 2019). Araştırma sonucunda elde edilen veriler dikkate alındığında silsilenin Halidî kolundan ayrıldığı noktanın Şeyh Ali Sebtî olduğu düşünülmektedir. Fakat araştırmanın ana konusu olan topluluğun dayandırıldığı silsile Sâminî kolu olarak geçer ve bu kol Mahmud Sâminî ile başlar.

3.1.7 Hacı Mahmud Sâminî

Mahmud Sâminî'nin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir (Taşkiran, 2022). Fakat Palu'nun Beyhan köyünde dünyaya geldiği bilinmektedir. Mahmud Sâminî'nin tasavvuf yoluna adım atmadan önceki hayatında, yaşadığı bir olay onun Şeyh Ali Sebtî ile tanışıp tasavvuf yoluna yönelmesine vesile olmuştur. Hikâye şu şekildedir: Sâminî Efendi, henüz on üç, on beş yaşlarında genç ve çekici bir delikanlı iken, Palu şehrinde

yaşayan Şevki adlı bir kişi tarafından rahatsız edilmiştir. Sâminî Efendi, bu durumu dayısıyla paylaşarak duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Dayısının görüşünü aldıktan sonra, Şevki'nin rahatsızlıkları devam ettiğinde, Sâminî Efendi, şahsı hançerleyerek öldürmüştür (Erdem, 2010). Bunun üzerine, dayısının isteği doğrultusunda bir süre Erzurum'da dayısının tanıdığı birinin yanında kalmıştır. Belirli bir süre geçtikten sonra tekrar Palu'ya dönen Sâminî Efendi, olayın çözülmesi için ölen kişinin diyet bedelini ödedikten sonra karşı taraf ile barışmış, böylece olay kapanmıştır. Bu trajik olay, Mahmud Sâminî'nin hayatında bir dönüm noktası olmuş ve sonrasında tasavvuf yoluna yönelmesine etki etmiştir (Erdem, 2010).

Bu olayların sonrasında Mahmud Sâminî, normal yaşamına dönmüş ve günlük işlere yönelmiştir. Geçimini temin etmek için Beyhan (Hun) köyünde kendi başına kalan birkaç parça arazi ve Palu merkezde bulunan birkaç dükkânın kira geliriyle uğraşmıştır. Fakat, bütün bu çabalarına rağmen içsel sıkıntılarını bir türlü aşamamıştır. Manevi bir huzur arayışının da etkisiyle, o dönemde Palu'da bulunan Şeyh Ali Sebtî'nin sohbetlerinde bulunmaya başlamıştır (Erdem, 2010). Bu sohbetlerin ve içsel bir huzurun etkisiyle, bir gün Şeyh Ali Efendi'nin yanına gitmiş ve yaşadığı büyük olayın ardından içinde bazı sıkıntıların oluştuğunu ifade etmiştir. Bu durumun manevi bir telafisinin sadece tasavvuf yoluna girmekle mümkün olabileceğini belirterek, Şeyh Ali Sebtî'den ders almak istediğini ifade etmiştir. Şeyh Ali Sebtî, bu talep üzerine Mahmud Sâminî'yi tasavvuf yolunda talebeliğe kabul etmiş ve bu şekilde Mahmud Sâminî, tasavvuf yoluna girmiştir (Erdem, 2010). İcazetini alan Sâminî Efendi, bir süre boyunca evinden dışarı adım atmamış ve vaktini genellikle ibadet ve kullukla geçirmiştir. Palu merkezinde kış aylarını, yaz aylarını ise Murat Nehri'nin karşısındaki aşağı bahçelerde geçiren Sâminî Efendi, şeyhinin vefatına kadar irşad görevine başlamamıştır (Bakıcı, 2012). Sâminî Efendi'nin geçirdiği hastalık yaklaşık bir yıl sürmüş ve 1895'te Palu merkezinde vefat etmiştir. Ölümünden sonra, vasiyet ettiği Murat Nehri'nin kenarında bulunan “Kelekbaşı” mevkiine defnedilmiştir (Bakıcı, 2012). Araştırmanın temel konusu olan Halit Çakmak Topluluğu'nun dayandırıldığı Sâminî kolu bu kişiyle başlar. Dolayısıyla Nakşibendi tarikatının bu kolunun adı Sâminî kolu olmuştur. Mahmud Sâminî, kendisinden sonra tasavvuf ve tarikat yolunda toplum içinde ilim ve irşad faaliyetlerini sürdürecektir önemli halifeler yetiştirmiştir.

Bunlardan birisi de Erzurumlu Hafız Osman Bedrettin (İmam Efendi)'dir (Yapıcı, 2004).

3.1.8 Hafız Osman Bedruddin Erzurumi

Hafız Osman Efendi, 1850 yılında Erzurum'da doğmuştur. Yerel eğitim geleneğine uygun olarak, Hafız Osman Efendi öncelikle Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve daha sonra ilk hocası olan Erzurumlu Mehmet Tahir Efendi'den Arapça öğrenmiştir. Arapça tahsilinden sonra Osman Bedrettin Efendi, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerine yönelmiş ve bu alanlarda kısa sürede önemli bir ilerleme kaydetmiştir. İslami ilimlere olan ilgisi ve yeteneği sayesinde büyük bir bilgi birikimine ulaşmıştır. Eğitim sürecinin bir noktasında, ilk hocası Mehmet Tahir Efendi, öğrencisine kendi bilgi sınırlarını aştığını ve daha fazla ilerleme kaydetmek için daha bilgili bir hoca araması gerektiğini söyleyerek kendisine yol göstermiştir (Erdem, 2010). Osman Bedreddin Efendi, hocası Ahmet Meramî Efendi'nin önerisi üzerine mürşidi olarak kendisine rehberlik edecek birini aradığı dönemde, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Bu sırada Erzurum halkı, şehri savunmak amacıyla mücadele başlatmış ve Osman Efendi de bu mücadelede yer almıştır. 8 Kasım 1877 sabah namazında halkı heyecanlandırmak için önemli bir ezan okumuştur. Bu ezan, Erzurum'un Rus işgaline karşı direnişinin ilk kıvılcımını oluşturmuş ve halk, Osman Efendi'nin çağrısıyla birleşerek Rusları mağlup etmiştir (Erzurumî, 2004).

Hafız Efendi, savaş sırasındaki çabalarından dolayı Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından 28. Alay'ın 3. Tabur imamlığına atanmış ve bu tarihten sonra "İmam Efendi" olarak anılmıştır. Savaşın sona ermesinin ardından taburuyla birlikte Diyarbakır'a tayin edilmiş ve burada görev yaparken, bir rüya görmesi üzerine Elâzığ'a bağlı Palu ilçesinde yaşayan ve aynı zamanda Mevlâna Halid-i Bağdadî'nin halifesi olan Mahmûd Sâminî'nin yanına gitmeye karar vermiştir (Erzurumî, 2004). Tunceli'nin Çemişgezek ilçesinde yaklaşık 15 sene kalarak halka hakikatleri anlatan Erzurumî 1909 yılında emekliye ayrılarak Palu'ya şeyhinin yanına dönmüştür. Palu'da bir süre şeyhi Mahmûd Sâminî'nin yanında kaldıktan sonra, yine onun işaretiyle bu sefer bölgenin önemli bir ilim ve irfan merkezi olan Harput'a yerleşmiştir. Hafız Efendi, hayatını ilim ve irşad faaliyetleriyle geçirmiş ve bu süreçte önemli hizmetlerde

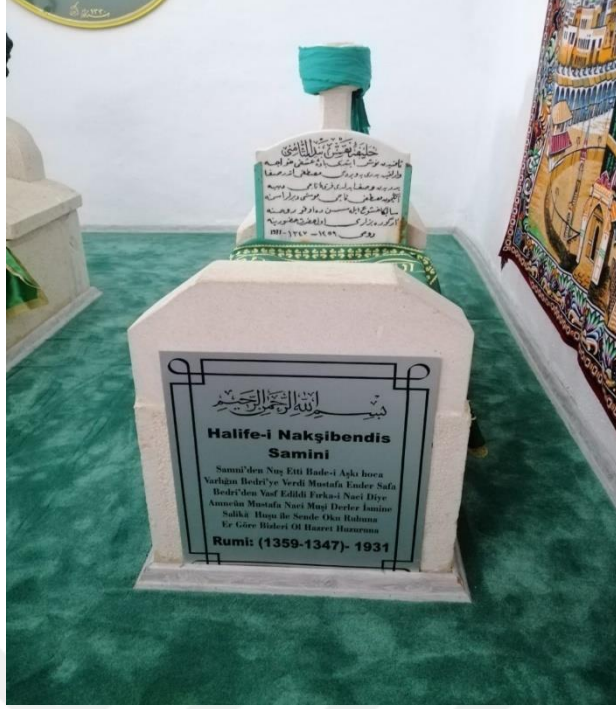
bulunmuştur. 17 Ekim 1924 tarihinde Harput'ta vefat etmiş ve Harput Meteris Kabristanlığına defnedilmiştir (Erdem, 2010).

Fotoğraf 3.1 Hafız Osman Bedruddin Erzurumi Türbesi

3.1.9 Hacı Mustafa Naci Muşi

Hicri 1259'da Muş'ta doğduğu bilinmektedir. Genç yaşlarında rüyasında Palu'ya çağrıldığını gören Mustafa Naci, Palu'ya gitmiştir. Rüyasında gördüğü kişiyi insanlara tarif ederek, Mahmud Sâmînî olduğunu öğrenmiş ve sohbetlerine iştirak etmeye başlamıştır. Mustafa Naci Muşi'nin, Sâmînî Efendi hayattayken devamlı yanında bulunduğu ve Sâmînî Efendi hakkında her şeyi Allah'tan bildiği ve asla şeyhlik iddiasında bulunmadığını ifade ettiği bilinmektedir (Erdem, 2010). 25 yıl kadar Mahmud Sâmînî'nin yanında kalan Muşi, hocasından icazetini almıştır fakat bir buçuk sayfası eksik kalmıştır. Mahmud Sâmînî söz konusu icazet için Çemişgezekli Bedri Hoca'ya "onu da sen tamamla" demiştir. Hz. Bedri icazetin son bir buçuk sayfasını arapça ifadelerle tamamlamış ve icazetini tam olarak Mustafa Naci Muşi'ye vermiştir. Muşi, 1347 yılında vefat etmiştir (Taşkiran, 2022). Naaşı Hafız Osman Bedruddin Erzurumi ile yan yanadır ve aynı türbe içerisinde dirler.

Fotoğraf 3.2 Hacı Mustafa Naci Muşi Türbesi

3.1.10 Hacı Musa Kâzım Harputi

1896 yılında Elâzığ Harput'ta doğan Musa Kazım Harputi, uzun yıllar Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Musa Kazım Harputi, Osman Bedruddin Erzurumi'nin hocalığında tarikata katılarak hem ondan dini eğitim almış hem de onun sohbetlerinden istifade etmiştir. Osman Bedruddin Erzurumi'nin vefatının ardından, Şeyh Sâminî'nin talebesi olan Mustafa Naci Efendi ile bir bağ kurarak tarikatın prensiplerini ve adetlerini öğrenmiştir. Öğretmenlikle birlikte tarikatı devam ettirmekte zorlandığından, Mustafa Naci Efendi'nin önerisiyle öğretmenlik görevinden ayrılmıştır. Mustafa Naci Efendi'den icazetini almış ve onun vefatından sonra talebe yetiştirmeye başlamıştır. 1967 yılında Elazığ'da vefat etmiştir (E. Yavuz, 2016).

Fotoğraf 3.3 Hacı Musa Kazım Harputi Türbesi

3.1.11 Muhammed Saadetdin-i Harputi

Saadettin Efendi, Palu'da dünyaya gelmiş olup Mahmut Sâminî'nin torunudur. Talim ve terbiyesini Mahmud Sâminî'nin halifelerinden Osman Bedrettin'in nezaretinde almıştır. 1919 yılında, Saadettin Efendi müşşidi İmam Efendi'nin rehberliğinde on altı gün süreyle sülûkte kalmıştır. Tarikat deneyimi sonrasında Saadettin Efendi, icazetnamesini alarak Palu'ya dönmüş ve irşat görevine başlamıştır. 1925 yılında, 42 yaşında iken vefat etmiş ve naaşı önce Murat Nehri kenarında bir yere defnedilmiştir. Daha sonra, naaşı dedesi Mahmud Sâminî'nin yanına nakledilmiştir (Taşkiran, 2022).

Mezarı Hafız Osman Bedruddin Erzurumi ve Mustafa Naci Muşı'nın türbesinin girişinde sağ tarafında bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.4 Muhammed Saadettin Harputi Türbesi

3.2 Halit Çakmak'ın Hayatı

Topluluk üyeleri ve Halit Çakmak'ın aile efradından alınan bilgilere göre, Halit Çakmak 1927 Elâzığ/Sivrice/Güney köyünde dünyaya gelmiştir. Halit Çakmak'ın çocukluk ve gençlik yılları doğduğu köyde geçmiş, köy işleri ile zaman geçirmiştir. Aile içerisinde dini bir eğitim söz konusu olsa da Halit Çakmak 16 yaşındayken Elâzığ/Tilenzit köyünde yaşayan ve Osman Bedrüddin-i Erzurûmî'nin talebelerinden Hacı Saadettin Efendi'nin manevi daveti üzerine Nakşibendi tarikatının Sâminî koluna bağlanmıştır. Halit Çakmak bu hadiseyi; “Ben Şeyh Hacı Saadettin Efendi'yi hiç görmemiştım ve tanımazdım. Bir gün rüyamda bize geldi ve bana dedi ki: “Oğlum seni bizim tarikata davet ediyorum. Aslında Peygamber Efendimiz gelecekti; ama gelemedi ve beni görevlendirdi” diye buyurdu. Bu söz üzerine tarikata dahil oldum.” Şeklinde anlatır (N. Bulut, 2015). Kendi köyünde imam olmadığı zamanlarda imamlık yapan Halit Çakmak askerlik çağına geldiği zaman hocası Hacı Saadettin Efendi, “biz seni askerliğe değil hocalığa gönderiyoruz” demiştir. Nitekim askerliğini yaptığı Çorum askerlik kışlasında bulunan camide hem ezan okumuş hem de namazları kıldırmıştır.

Halit akmak'ın askerlik dönüşünde önce Gölbaşı köyünde bir yıl geçici olarak sonrasında Arındık köyünde bir yıl yine geçici olarak imamlık yapmıştır. Elâzığ/Merkez Sürsürü Mahallesiinde farklı işlerde çalışmış ve mahalle sakinlerinin isteğı doğrultusunda Sürsürü Cami'sine resmi imam olarak tayin edilmiştir. Bu camide toplamda 27 yıl görev yapmış ve 1983 yılında emekliye ayrılmıştır. Sürsürü Cami'sindeki görevi süresince cami cemaati tarafından sevilen ve sayılan Halit akmak emekli olduktan sonra yine Elâzığ/Merkezde Hacı Nazmi Cami'sinde fahri imamlık görevini yerine getirmiştir. 1985 yılından sonra herhangi bir resmi görevi bulunmayan Halit akmak görev yaptığı sürede etrafında onun bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalanmak isteyen insanlar ile birkaç yıl kendi evinde toplanıp, sohbetler gerçekleştirmiştir. Kendisiyle etkileşim halinde olmak isteyen insanların sayısının artmasıyla birlikte 1994 yılında yaşadığı evin hemen yanındaki küçük bir daire tutulmuş ve dergâh olarak kullanılmıştır. Halit akmak yaşadığı evden daha uzağı taşındığı için yeni evinin en altında bulunan dükkân grup üyeleri tarafından 2008 yılında dergâh olarak kullanılma amacıyla tutulmuştur. Yapılan mülakat görüşmelerinden yola çıkarak Halit akmak'ın cemaat oluşturma gibi bir düşüncesinin olmadığı, onun ilminden faydalanmak isteyen insanların isteğı doğrultusunda kendiliğinden bir grup oluştuğı düşünülmektedir. Keza Sürsürü Cami'sinde görev yaptığı yıllar içerisinde herhangi bir cemaat oluşturma girişiminde bulunmamış, sadece vakit namazlarının dışında çocuklara ve gençlere Kur'an-ı Kerim eğitimi vermiş, bu eğitimler sırasında da dini konularda sohbetler etmiştir. Mülakat gerçekleştirilen grup üyelerinden birisi bu sohbetler sırasında onun ilminin boyutunu hissettiğini ve o derslerden sonra Halit akmak'ın etrafında olmak istediğini ve öyle de olduğunu dile getirmiştir. Halit akmak 2012 yılında rahatsızlığı dolayısıyla vefat etmiştir. Elâzığ Harput mezarlığına defnedilmiştir. Grup üyeleriyle yapılan görüşmelerde kendisinin yerine geçmek üzere herhangi birisinin adını vermediğı ve kendisinden sonra cemaatlerinin başına geçmek isteyenleri dinlememeleri gerektiğini belirttiğı dile getirilmiştir. Halit akmak'ın vefatından sonra evinin altında bulunan ve dergâh olarak kullanılan dükkânın sahibi grup üyelerine artık paraya ihtiyacı olmadığını ve kira almak istemediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine dükkânın tapusunu grup üyelerinden iki kişinin üzerine yapmıştır. Daha sonra grup üyeleri toplanarak Halit Hoca Efendi Vakfı'nı kurmuş ve bahsi geçen dergâhı da bu vakfın üzerine geçirmişlerdir.

Fotoğraf 3.5 Halit Çakmak Türbesi

3.3 Halit Çakmak'ın Eserleri

Halit Çakmak'ın eserleri, topluluğun üyelerinden Nihat Bulut tarafından derlenerek oluşturulmuştur. Allah Diyen Az Olmasın, Mü'minlere Tembihler, Boşa Giden Nefesler, Doğru Kapına Gelmişem ve Son Durak olmak üzere beş adet kitap vardır. Biri Halit Çakmak'ın sohbet esnasında okumak üzere tuttuğu Osmanlıca notlardan oluşmakla beraber diğer dört eser Halit Çakmak'ın sohbetlerinden oluşmuştur. Dolayısıyla bahsi geçen eserler konularına göre yazılan bir kitap sistematığı şeklinde değil kısa hikayelerden oluşan bir sohbet tarzındadır. Bu bağlamda bu eserler sadece

araştırmaya konu edinen Halit Çakmak'ın ve topluluğunun dini görüşlerini yansıtan bölümler üzerine değerlendirme yapılmıştır.

3.3.1 Allah Diyen Az Olmasın

2006 yılında basılmış olan Allah Diyen Az Olmasın eseri, kendisinin yazar olmadığını ve Halit Çakmak'ın sohbetleri için Osmanlıca yazmış olduğu notları Türkçeye çevirerek bu kitabı oluşturduğunu belirten topluluğun üyelerinden biri olan Nihat Bulut tarafından düzenlenmiştir. Bu eserde Bulut, kitabın adı konusunda Hafız Osman Bedrettin Erzurum-i'nin (İmam Efendi) ders verdiği talebelerine sık sık yapmış olduğu tembihlerinden esinlendiğini belirtmiştir. Elazığ'ın eski müftülerinden Ömer Bilginoğlu'nun; "İmam Efendi bize fıkıh dersine gelirdi. Derse başlamadan evvel bizlere selam verir ve selamdan sonra şöyle buyururdu: "Mollalar Allah'a talip olun ki canınızı kurtaraszınız. Çünkü bu devirde bakıyorum ki Allah diyen pek az. Allah demeyen ise pek fazladır. Yavrularım Allah diyen azaldıkça dünya da o nispette daralır der ve derse başladılar." Şeklinde paylaştığı hatırasından esinlendiğini belirten Bulut, kitabın adını Allah Diyen Az Olmasın şeklinde düzenlemiştir (N. Bulut, 2006).

Bu eserde Müslümanların günlük yaşamlarına dair pratik ve ahlaki öğretileri içeren birçok öğüte yer verildiği görölmüştür. Kitap, sıkça ayetler ve hadisler referans alınarak, okuyuculara hikayeler ve nasihatler sunmaktadır. Eserde kibir, haset, emanet, çalışma, rızık ve gıybet gibi konulara geniş yer verilmiştir. Bu konular, İslam ahlakının temel unsurları olarak ele alınmakta ve Müslümanların bu değerlere uygun bir yaşam sürmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Halit Çakmak, dinleyicilerine Kur'an ve Sünnet ışığında ahlaki bir yaşamın nasıl olması gerektiğini anlatarak, onların manevi gelişimlerine katkı sağlamayı amaçladığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, kitap, sadece teorik bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda pratik uygulamalar ve günlük yaşamdan örnekler sunarak, sohbe dahil olanların İslami değerleri hayatlarına entegre etmelerine yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Eser, Müslümanların yaşam tarzıyla ilgili ahlaki ve pratik konuların yanı sıra, dini ibadet ve inanç konularına da derinlemesine yer vermektedir. Yazar, salavat getirmenin önemine sıklıkla vurgu yaparak, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) salavat

getirmenin manevi faydalarını ve günlük ibadetlerin bir parçası olarak nasıl uygulanması gerektiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Ayrıca, inanç konularında tevbe, sabır, teheccüd namazı ve ölüm gibi temel kavramları ele almaktadır. Tevbe, bir müminin Allah'a dönüş ve arınma süreci olarak betimlenirken, sabır, karşılaşılan zorluklara karşı metanet ve tevekkülün bir ifadesi olarak sunulmaktadır. Teheccüd namazı, gece ibadetinin faziletleri ve ruhsal derinlikleriyle anlatılarak, Müslümanların manevi hayatlarını zenginleştirmeleri teşvik edilmektedir. Ölüm ise, dünyanın geçiciliği ve ahiret inancının bir hatırlatıcısı olarak işlenmektedir. Bu konuların ele alınışı, okuyucuların dini bilgi ve bilinç seviyelerini artırmayı hedeflediği, onların manevi dünyalarına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Halit Çakmak'ın eserde dile getirdiği "Kamil mürşit cennet dağıtmaz. Sadece herkesi cennete giden yola davet eder. Elinden tutanın artık bütün tehlikelerden kurtulduğunu söylemez." ifadesi, günümüz cemaat anlayışları açısından dikkat çekicidir. Bu yaklaşım, geleneksel bazı cemaatlerin mürşitlere atfettiği aşırı yetkilere ve mistik güçlere bir eleştiri niteliğindedir. Çakmak, kamil bir mürşidin görevinin, takipçilerini cennete götürmek değil, onları doğru yola yönlendirmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, mürşidin rolü rehberlik etmek ve manevi yolculukta destek sağlamakla sınırlıdır. Ayrıca, mürşidin elinden tutmanın kişiyi tüm tehlikelerden kurtaracağı inancına karşı çıkarak, bireyin kendi sorumluluğunu ve çabasını ön plana koymaktadır. Bu düşünce, mürşid-mürid ilişkisinin daha sağlıklı ve realist bir temele oturmasını teşvik etmekte ve bireylerin kendi manevi gelişimlerinde aktif rol almalarını desteklemektedir.

Halit Çakmak, eserde tarikatlara intisabın müminler üzerine farz veya vacip olmadığını belirtmekte, ancak manevi yolculukta bir yol göstericiye sahip olmanın önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, bir mürşidin veya rehberin, doğru yolu göstermek ve manevi rehberlik sağlamak açısından değerli olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, İslam'da el veya ayak öpmek, şeyhe rüku etmek veya el bağlayıp geri geri çıkmak gibi uygulamaların yer olmadığını belirterek, İslam'ın temel öğretileri ile uyuşmayan bu tür davranışlara eleştiri getirmektedir. Çakmak, bu tür aşırı hürmet gösterilerini reddederek, İslam'ın sade ve tevazuya dayalı ibadet anlayışını savunmaktadır. Ayrıca, kendisinin bir şeyh olmadığını ve bu oturmanın sadece

büyüklerin adabını yerine getirmek amacıyla yapıldığını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, yazarın otoriteye dayalı bir liderlikten ziyade, manevi rehberliği ve kişisel gelişimi ön planda tutan bir anlayışı benimsediği görülmüştür.

Eserin son kısmında Çakmak, tarikatlar hakkındaki tartışmalara değinerek, günümüz insanların "Kur'an-ı Kerim gibi bir kitabımız varken bu zamanda tarikat olmaz" şeklindeki görüşlerine karşılık vermektedir. Çakmak, sahabe döneminde de Kur'an-ı Kerim'in mevcut olduğunu, ancak sahabelerin Peygamber Efendimiz 'in etrafında toplanarak İslam'ı ondan öğrendiklerini hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'ın müminler için vazgeçilmez bir rehber olduğu gibi, Kur'an'ı açıklayan ve bireylerin bilmediği hususları aydınlatan manevi rehberlere de ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Yazar, İslam'ın doğru anlaşılması ve yaşanmasında bu tür rehberliklerin önemini belirtmekte ve manevi gelişim için bu rehberlerin rolünü ön plana çıkarmaktadır.

3.3.2 Mü'minlere Tembihler

Nihat Bulut'un derlediği ve 2015 yılında basılan baskısına ulaşılabilen bu kitap Halit Çakmak'ın sohbetlerinden oluşmuştur. 1997 yılında Bulut'un bu eseri bastığı fakat devamının basımında Halit Çakmak'ın izninin olmadığı ve ondan izin alana kadar tekrar basılamadığı belirtilmiştir (N. Bulut, 2006). 2015 yılında basılan kitap Elâzığ Belediyesi'nin katkılarıyla basılmış, dönemin belediye başkanı Mücahit Yanılmaz tarafından da kitabın girişine bir sunuş yazılmıştır. Bu sunuşta "Hayatını imanlı ve inançlı nesiller yetiştirmeye vakfetmiş, bu uğurda sıkıntılar çekmiş, ilerleyen yaşına rağmen hayatının son günlerine kadar irşat faaliyetlerini sürdürmekten bir dem bile uzak durmamış Halit Hoca Efendi'yi yeni nesillere tanıtmak, bizler için manevi bir vecibedir. Kendilerinin her Elazığlı üzerinde olduğu gibi bizlerin de üzerinde manevi tesirleri var. O, kendini erdemli insan yetiştirmeye adanmış. Vatanına ve milletine hizmet eden nesiller yetiştirmenin derdinde ve gailesinde oldu. Elâzığ Belediyesi olarak başlattığımız "Aziz Şehrin Aziz İnsanları" anma programında, Halit Hocamızı da andık. İstedik ki bu değerler saklı kalmasın ve unutulmasın. Onların öğretileri, bizi manevi anlamda canlı tutsun. O'nun iman ve samimiyet dolu gönlünden akan tavsiyeler ve öğütler, hayatımıza yön veren deniz fenerleri olsun. Belediyemiz

yayınları arasından çıkan bu kitabın her eve girmesi ve sonsuza kadar bizlere ışık tutması dileklerimle, saygılarımı sunarım.” İfadeleri yer almaktadır (N. Bulut, 2015).

Halit Çakmak bu eserde günlük yaşamla ilgili olarak kahvehanelerde oturmaları şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu mekanların, camilerden sayıca fazla olduğunu belirterek, toplumsal ve manevi hayat üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Çakmak, kahvehanelerde vakit geçiren insanların, gün boyunca boş ve zararlı sohbetlerle meşgul olduklarını ve böylece günah işlediklerini ifade etmektedir. Bu tür mekanların, bireyleri ibadetten ve manevi sorumluluklarından uzaklaştırdığı, toplumsal ilişkileri zedelediği ve genel ahlaki seviyeyi düşürdüğü dile getirilmektedir. Kahvehanelerin, insanların zamanlarını israf etmelerine neden olduğunu ve bu durumun, bireylerin manevi gelişimlerini engellediğini savunmaktadır. Bu bağlamda, kahvehanelerin toplumda yaygınlaşması, dini ve ahlaki değerlerin zayıflamasıyla ilişkilendirilmekte ve bu mekanların yerine camilerin ve diğer manevi merkezlerin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çakmak, kahvehanelerin, bireylerin manevi ve ahlaki gelişimlerine ket vurduğunu belirterek, toplumu bu tür mekanlardan uzak durmaya ve dini mekanlara yönelmeye çağırır. Çakmak, önceki eserde olduğu gibi, ahlaki ve dini konulara geniş bir perspektiften yaklaşmaktadır. Eserde yalan söylemenin toplumsal ve bireysel ilişkiler üzerindeki yıkıcı etkileri, gıybetin manevi ve sosyal zararları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Rızkın temini ve dağılımı üzerine yapılan tefekkürler, bireyin şükür pratiğinin önemine vurgu yaparak manevi bir perspektif sunmuştur. Haset ve fesatlık gibi olumsuz duyguların hem kişinin iç dünyasına hem de topluma olan zararları irdelenmiş; merhamet ve tövbe gibi erdemlerin ise bireysel arınma ve toplumsal barış açısından taşıdığı değer vurgulanmıştır. Namazın manevi disiplin ve huzur kaynağı olarak rolü detaylandırılmış, okuyuculara bu ibadetin önemini hatırlatan derinlikli analizler sunulmuştur. Önceki eserden farklı olarak aile ve toplum ilişkileri üzerinde de derinlemesine durmaktadır. Özellikle anne ve babanın kıymeti, onlara saygı ve hürmetin İslam'daki önemi detaylandırılmıştır. Nefis konusu sıklıkla ele alınmış, nefse uyup günah işlemenin manevi sonuçları üzerinde durulmuştur. Ayrıca, ezana saygı gösterilmesi ve bu çağrının manevi anlamı üzerinde derinlemesine düşünceler sunulmuştur. Eserde, cemaat üyeleriyle yapılan görüşmelerde öne çıkan televizyon konusu da ele alınmış; televizyonun bulunduğu evlerde ibadetlerin zarar gördüğüne

dair endişeler dile getirilmiştir. Bu bağlamda, televizyonun manevi yaşantıya etkileri üzerine eleştiriler yapılmış ve bu eleştiriler okuyuculara düşünsel bir perspektif sunmuştur. Bu bağlamda Çakmak, ibadetlerin önemi üzerinde de sıklıkla durmakta, özellikle namazın bireysel ve toplumsal huzura katkılarını tartışmaktadır. Bu bağlamda, teheccüd namazının manevi ve psikolojik faydalarına dikkat çekmiş, bu ibadetin Müslümanlar için taşıdığı özel önemi vurgulamıştır.

Çakmak, bu eserde de önceki eserde olduğu gibi sıklıkla ayetler ve hadislerden yararlanmaktadır. Bu dini referanslarla desteklenen açıklamaları, dinleyicilerine İslam'ın temel kaynaklarından doğrudan bilgi aktararak, dini konulardaki anlayışlarını derinleştirmeyi amaçladığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, Çakmak, Hz. Muhammed'i sevmenin sadece sözle ifade edilmesinin yetersiz olduğunu vurgulamakta ve sevginin davranışlarla, yani Hz. Muhammed'in sünnetine uygun bir yaşam tarzı benimsemekle gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çakmak, Peygamber Efendimizin sakal-ı şerifinin ziyareti sırasında insanların onu öpmek için birbirini itip kaktığını, ancak bu tür davranışların gerçek sevgiyi yansıtmadığını ifade etmektedir. Peygamberimizin ahirette ümmetine, neden sakalımı öpmedin değil, neden benim sünnetime uymadın diye soracağını dile getiren Çakmak, bu noktada gerçek sevginin, Peygamberimizin öğretilerine ve yaşam tarzına sadık kalmakla ölçüleceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, İslam ahlakına ve Peygamberimizin sünnetine bağlılık, bu eserde de öne çıkan önemli temalar arasında yer almakta, bu bağlılığın lafzi beyanlar yerine pratikte gösterilmesi gerektiği anlatılmaktadır.

Ahlaki ve dini konulara geniş bir perspektiften yaklaşarak, tarikatın önemine ve bir yol göstericinin gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Tarikatın insanın manevi yolculuğunda rehberlik sağlayan bir yapı olduğunu ifade eden Çakmak, mürşidin, kişinin kendi batınını keşfetmesi için ona merdiven olan bir kimse olarak tanımlamaktadır. Çakmak, yalnızca kitaplardan okumakla yetinmenin yeterli olmadığını belirtmekte ve uzun süreli bir mürşid ile beraber olmanın gerekliliğini savunmaktadır. Bu bağlamda, mürşidin rehberliğinde geçirilen süre, manevi olgunlaşma ve derinleşme süreci için vazgeçilmez olarak görülmektedir. Eserde, bireyin manevi gelişimi için bir mürşid ile sürdürülen sürekli ve yoğun ilişkinin önemine dikkat çekilmekte, bu ilişkinin kişinin manevi rehberlik arayışında

kitaplardan alınan bilgilerin ötesine geçtiği vurgulanmaktadır. Çakmak, İslam ahlakının ve tasavvufun derinliklerine inebilmek için tarikat ve mürşid kavramlarının vazgeçilmez olduğunu savunarak, okuyuculara bu konular hakkında kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. Çakmak, eserinde kadınların cemaat içinde zikir etmeleri bir kenara, seslerinin bile duyulmasının büyükler tarafından men edildiğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, kadınların cemaat içindeki rolünün sınırlandırılmasını ve sessizlikle ifade edilen bir tür tevazu ve mahremiyet anlayışını yansıtmaktadır. Çakmak, bu noktada şeriatın önemine vurgu yaparak, şeriatın olmadığı yerde tarikatın da olamayacağını ifade etmektedir. Çakmak, İslam toplumunda ahlaki ve manevi disiplinin temelini şeriatın oluşturduğunu ve tarikatın bu temel üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Şeriat, bireylerin ve cemaatin dini ve sosyal hayatını düzenleyen kurallar bütünü olarak, tarikatın manevi ve içsel yolculuğuna zemin hazırlamak olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla, şeriatın uygulanmadığı bir ortamda tarikatın manevi rehberlik ve arınma süreçlerinin sağlıklı bir şekilde işlemesi mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda, Çakmak, şeriat ve tarikatın birbirini tamamlayan ve destekleyen iki temel yapı olduğunu vurgulayarak, cemaat içindeki uygulamalara bu perspektiften yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir.

Çakmak, eserinde havada uçan biri görüldüğünde hemen o kimsenin fazileti ve kerameti hakkında hüküm vermemek gerektiği konusunda uyarılmaktadır. Bu noktada, bir kişinin manevi mertebesini değerlendirirken İslamiyet'in emirlerine uymadaki hassasiyeti, Peygamber Efendimizin ahlakı ile ahlaklanması ve sünnet-i seniyyeye bağlılığı gibi kriterlerin öncelikli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, hakiki İslam alimlerine duyulan muhabbet ve bağlılığın da bu değerlendirmede önemli bir ölçüt olduğunu vurgulamaktadır. Çakmak, bu niteliklerin tam olması durumunda kişinin gerçekten fazilet ve keramet sahibi olarak kabul edilebileceğini savunmaktadır. Ancak, bu niteliklerde en ufak bir eksiklik bulunması halinde, kişinin manevi üstünlük iddiasının geçersiz sayılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, İslam ahlakının ve tasavvufunun içsel ve dışsal uyumuna olan vurguya dayanmaktadır. Böylece, Çakmak, manevi değerlendirmenin yüzeysel mucize ve olağanüstü hallerden ziyade, derin ahlaki ve dini bağlılık kriterlerine dayanması gerektiğini dinleyicilere hatırlatmaktadır. Eserde mürşidin rolü hakkında konuşurken, mürşidin müridin günahlarını affeden veya onları 'yiyen' bir figür olarak anlaşılmaması gerektiğini

vurgulamaktadır. Bunun yerine, mürşidin asıl görevinin, müridin hem dünya hem de ahiret hayatındaki müşküllerini çözmek olduğunu ifade etmektedir. Mürşidin, müridin manevi yolculuğunda karşılaştığı zorlukları ve sorunları gidermede rehberlik eden bir kimse olduğunu belirtmektedir. Özellikle, müridin bir günah işlemeye niyetlendiğinde, mürşidin onu kontrol ederek doğru yola yönlendirme sorumluluğu taşıdığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, mürşidin manevi rehberliğinin aktif ve müdahaleci bir doğası olduğunu göstermekte, müridin ahlaki ve dini gelişiminde doğrudan bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Çakmak, "La ilahe illallah" lafzının önemine de özel bir vurgu yapmaktadır. Bu ifadeyi, ruhun gıdası olarak tanımlayarak, manevi hayatın temel taşı olduğunu belirtmektedir. Çakmak, bu kelimenin kişinin ruhsal beslenmesinde merkezi bir rol oynadığını ve onu sürekli tekrarlayan kişinin manevi bir tatmin ve huzura ulaşacağını savunmaktadır. Ayrıca, bu kelimeyi kendisine kale edinen, yani hayatının merkezine koyan ve onun anlamını derinlemesine idrak eden kişinin, ebedi saadet ve nimetlere kavuşacağını ifade etmektedir. Çakmak, bu ifadenin, İslam'ın tevhid ilkesini en öznlü şekilde ifade ettiğini ve bu ilkenin kişinin ahiret mutluluğunu garanti altına aldığını belirtir. Dolayısıyla, "La ilahe illallah" lafzı, sadece dilde tekrarlanan bir ifade değil, aynı zamanda kişinin tüm yaşamını şekillendiren ve yönlendiren bir kelime olarak değerlendirilir.

3.3.3 Boşa Giden Nefesler

Çakmak bu eserde de önceki iki eserinde olduğu gibi, günlük hayata dair geniş bir konu yelpazesine yer vermiştir. Bu eserde ele alınan başlıca temalar arasında ölüm, borç, kumar, namaz, rızık, güzel ahlak, kötü arkadaş, hayvan hakları, fakirlere yardım, israf, bencillik, helal para, merhamet ve alçakgönüllülük bulunmaktadır. Ölüm üzerine yaptığı değerlendirmelerde, hayatın geçici doğası ve ahirete hazırlığın önemi vurgulanmakta; borç konusunda ise, borç alıp vermenin ahlaki sorumlulukları ve borcun zamanında ödenmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Kumar, bireylerin ve ailelerin ekonomik ve ahlaki yapısını zedeleyen bir alışkanlık olarak ele alınmakta ve bu alışkanlıktan uzak durulması gerektiği belirtilmektedir. Namaz, bireysel manevi disiplinin ve huzurun kaynağı olarak detaylandırılmakta; rızkın Allah'tan geldiği

inancının ve helal kazancın önemi üzerinde durulmaktadır. Güzel ahlak, toplumsal barış ve huzurun temeli olarak değerlendirilirken, kötü arkadaşlıklar bireylerin manevi ve ahlaki gelişimini olumsuz etkileyen unsurlar olarak eleştirilmektedir. Hayvan hakları, İslam'daki merhamet ve adalet ilkeleri çerçevesinde tartışılmakta; fakirlere yardım ise, sosyal adaletin ve kardeşliğin gereği olarak savunulmaktadır. İsrاف ve bencillik, kaynakların adil ve verimli kullanımı açısından eleştirilmekte, helal para kazanmanın ve bu kazancı doğru bir şekilde harcamanın önemi vurgulanmaktadır. Merhamet, insan ilişkilerinde ve toplumsal yaşantıda merkezi bir değer olarak öne çıkarılmakta; alçakgönüllülük ise, bireyin manevi olgunluğunun ve toplumsal uyumunun bir göstergesi olarak ele alınmaktadır.

Halit Çakmak, bu eserde önceki iki eserden farklı olarak bazı fıkhi konulara da yer vermektedir. Evlat edinme konusunu ele alırken, evlat edinilen çocuğun, evlatlık alan aileye kan bağı ile bağlı olmadığına bilincinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, evlat edinilen çocukların, buluş çağına geldiklerinde aynı odada yatmamaları ve bu çocukların yanında mahremiyete uygun davranılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayakta idrar yapma konusuna da değinen Çakmak, bu durumda alınan abdestin geçerliliği konusunda şüpheler olduğunu belirtmekte ve dinleyicilerini bu konuda uyarılmaktadır. Tuvaletten çıktıktan sonra bir süre beklenmesi ve idrarın tamamen kesildiğinden emin olunması gerektiğini, ardından abdest alınmasının daha doğru olacağını tavsiye etmektedir. İmamın arkasında birinci safta namaz kılmanın daha fazla sevap getirmediğini ve bu nedenle cemaatin düzenini bozmanın yanlış olduğunu belirten Çakmak, bu konuda da cemaat üyelerini ikaz etmektedir. Kadınların giyimi konusunda ise, koyu makyaj ve dar pantolonların tesettür kapsamında değerlendirilemeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Bu bağlamda, tesettürle ilgili kendi anısını paylaşan hoca, bir adamın dergaha gelerek eşinin 13 yıldır memur olduğunu ve yeni bir yasa ile başını açtırmak zorunda kaldığını belirttiğini anlatmaktadır. Halit Çakmak, İslam'a göre bir hüküm verdiğinde, bu kadının çarşafly olsa dahi erkeklerle birlikte çalışmasının haram olduğunu, hatta mezarlıkta bulunan bir kadının kemiklerine dahi erkeğin bakmasının haram olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kadının erkeklerle çalışması sonucu erkekleştğini ve başını açıp açmamasının artık bir anlam ifade etmediğini ifade etmiştir. Bu anlatımlarla hoca, fıkhi meselelerdeki hassasiyet ve

dikkat gerekliliğini vurgulamakta ve dinleyicilerini İslam'ın ahlaki ve dini prensiplerine uygun davranmaya çağırmaktadır.

Eserin bir bölümünde Halit Çakmak, eseri derleyen Nihat Bulut'un kendisine yönelttiği bir soruya cevap vermektedir. Bulut, Çakmak'a, vefatı halinde yerine kimin geçeceğini sormuş ve Çakmak bu soruya, bu işin beşeri değil, ilahi bir mesele olduğunu belirterek yanıt vermiştir. Çakmak, bu işin dünya işleriyle karşılaştırılamayacağını, yani bir mal veya mülk gibi devredilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu görevin, ilahi bir emir olmadan kimseye bırakılamayacağını ve eğer bırakılsa bile bunun kişinin mesuliyetini artıracak olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bu görevi devralacak kişinin, Peygamber Efendimiz ile manevi bir irtibata sahip olması gerektiğini, böylece zor zamanlarda ondan yardım ve himmet isteyebilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çakmak, kendisinin büyük bir şahsiyet olmadığını, ancak büyüklerin yaptıklarını anlattığını söylemektedir. Bazı kişilerin, yetenek ve manevi bağlantıları yeterince güçlü olmadığı halde, sırf bir tarikat büyüğünün oğlu veya yakını oldukları için liderlik pozisyonlarına geçtiklerini eleştirmektedir. Bu kişilerin, yaşça büyük olanlara bile el öptürdüğünü ve şeyhlik tasladıklarını belirterek, Peygamber Efendimizin böyle bir davranışta bulunmadığını hatırlatmaktadır. Çakmak, Peygamber Efendimizin hiçbir zaman el öptürmediğini, bu yüzden bu kişilerin de böyle bir hakkı olmadığını ifade etmektedir. Bu açıklamalarla, Çakmak, manevi liderliğin yalnızca ilahi bir emir ve Peygamber Efendimiz ile manevi bir bağ gerektirdiğini vurgulayarak, tarikat liderliğinin ciddi sorumluluklar taşıdığını ve suistimale açık bir alan olduğunu dile getirmektedir.

Halit Çakmak, eserinde kadınların da erkekler gibi tarikata girebileceğini belirtmektedir. Ancak, kadınların tarikata girdikten sonra örtünmelerine daha fazla özen göstermeleri ve çarşı pazar gibi kamusal alanlarda gereksiz yere dolaşmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Çakmak, bazı tarikatlarda kadınların tarikat üyeliği için şeyh efendinin yanına gidip onun elini tuttuklarını, tarikatı aldıktan sonra şeyhin elini öptüklerini ve onunla birlikte zikir yaptıklarını eleştirmektedir. İslam büyüklerinin, bu tür şeyhler için Allah'ın ayrı bir cehennem yaratacağını açıkça beyan ettiklerini ifade eden Çakmak, bu tür uygulamaların hakiki tarikatlarla ilgisi olmadığını ve tarikatı kendi menfaatleri ve zevkleri için kullananlar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bu değerlendirme, Çakmak'ın, İslam ahlaki ve değerlerine uygun

olmayan tarikat pratiklerine yönelik eleştirilerini ve sahih tasavvufi uygulamaların önemini vurgulamaktadır. Çakmak, gerçek tarikatların manevi gelişim ve Allah'a yaklaşma amacı taşıdığını, ancak bazı kişilerin bu kutsal kurumları kişisel çıkarları için kötüye kullandıklarını ifade ederek, dinleyicilerini bu konuda dikkatli olmaya çağırılmaktadır.

Halit Çakmak, eserde kendisiyle ilgili dikkat çekici birkaç duruma yer vermiştir. Bir gün aniden rahatsızlandığını ve doktora gittiğini belirten Çakmak, doktorun muayene ve tetkikler sonucunda ameliyat olması gerektiğini söylediğini anlatılmaktadır. Çakmak, ameliyat kararını değerlendirmek için eve döndüğünde, gece rüyasında tanımadığı birkaç kişinin kendisini ameliyat ettiğini ve yaranın kapatıldığını görmüştür. Sabah uyandığında ise hiçbir ağrısı kalmadığını fark eden Çakmak, emin olmak için aynı doktora tekrar gitmiş ve gece kendisini ameliyat ettiklerini doktora söylemiştir. Doktorun ameliyat konusunda ısrarcı olmasına rağmen, Çakmak yeni bir film çekirmek istemiştir. Yeni filmi inceleyen doktor, şaşkınlıkla "Hakikaten seni ameliyat etmişler" demiştir. Bu olayı anlatan Halit Çakmak, amacının gurur veya kibir olmadığını vurgulayarak, insanın araya kimseyi katmadan Allah'a yönelmesi durumunda Allah'ın onu koruyacağını belirtmektedir. Çakmak, bu tür olayların ilahi korumanın ve Allah'a samimi bir şekilde yönelmenin bir göstergesi olduğunu savunmaktadır.

Halit Çakmak, eserinde dikkat çekici bir anısını daha paylaşmaktadır. Eski arkadaşlarından bir grup, Halit Çakmak'ı ziyarete gelmek üzere yola çıkmışlardır. Yolculuk sırasında, arkadaşlardan biri diğerlerine, Halit Hoca Efendi'nin keramet sahibi olduğunu söyleyenlere şüpheyile yaklaştığını belirtmiş ve "Eğer bu soğuk kış gecesinde bize kadayıf ikram ederse, onun büyüklüğünü tasdik edeceğim" demiştir. Çakmak'ın evine vardıklarında ve sohbet ettikten sonra, Halit Çakmak misafirlerine dönerek "Hele şu karyolanın altındaki kadayıf tepsisini çıkar da yiyelim" dediğinde, misafirler şaşkınlık içinde birbirlerine bakmışlardır. Bu olayı anlatan Çakmak, kendisinin keramet gösterebilecek bir adam olmadığını ve kadayıfın sadece tesadüfen evde hazır bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak, arkadaşlarının bu açıklamaya inanmadığını ve olayı keramet olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Çakmak,

"İnşallah onların düşündüğü gibidir" diyerek, bu tür olayların yorumlanmasının bireylerin algısına bağlı olduğunu ima etmekte olduğu düşünülmektedir.

3.3.4 Doğru Kapına Gelmişem

Bu eserde de İslam'ın günlük yaşamı düzenleme ve ahlaki değerleri vurgulama yoğunluktadır ve müminlerin yaşamlarında karşılaşılabilecekleri çeşitli konular geniş kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. İlk olarak, müminler arasında kardeşlik ve birlik duygularını pekiştirmek adına önemli olan muhabbet, selamlaşma ve birbirini sevmek gibi konular vurgulanmıştır. Ayrıca, İslam'ın sosyal hayata kazandırdığı değerler arasında yer alan misafirperverlik, edep ve iyi niyet gibi kavramlar da detaylı bir şekilde incelenmiştir. İbadetlerin yerine getirilmesindeki önemi üzerinde durulan abdest alma, namaz kılma gibi ibadetler de ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu eserde, İslam'ın temel prensipleri olan helal ve haram kavramları da detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca, müminlerin hayvanlara karşı şefkatli olması, israfın önlenmesi, borçların ödenmesi gibi maddi konular da ele alınmıştır. İyilik ve adaletin önemine vurgu yapılırken, doğruluk, emanetin korunması, dua etme ve Allah'ın rızası için davranma gibi manevi değerler de ön plana çıkarılmıştır. Kitap okumanın ve bilgi sahibi olmanın önemi üzerinde durulurken, laf taşıma gibi olumsuz davranışların da İslam ahlakına uygun olmadığı vurgulanmıştır.

Bu eserde, Peygamber Efendimizin merhamet ve dürüstlüğü üzerinde önemli bir vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda, Peygamber Efendimizin sünnetinin Kur'an'dan sonra ikinci bir kaynak olarak görülmesi gerektiği ve Kur'an'ın anlaşılması ve yaşanması konusunda sünnetin önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Ancak, günümüzde İslam düşmanlarının, Müslümanları etkisiz hale getirmek için kitap ve sünnete karşı bir saldırıda bulunduklarına dikkat çekilmektedir. Bu saldırının temel amacının sünneti inkar etmek ve onu zayıflatmak olduğu ifade edilmektedir. Çakmak, doğrudan Kur'an'a dil uzatmanın zor olduğunu belirterek, bu nedenle İslam düşmanlarının sünnete saldırarak onu zayıflatmayı ve sünnet ile Kur'an'ın bağına kesmeyi hedeflediklerini öne sürmektedir. Bu bağlamda, sünnetin inkarının aslında peygamberi inkar etmek ve bununla beraber küfre girmek anlamına geleceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda peygambere iman etmenin, ona itaat etmenin, saygı duymanın ve

getirdiklerini kabul etmenin, Allah'ın emri olduğu ve kesinlikle gerektiği belirtilmektedir. Bu tespitler, İslam düşmanlarının kitap ve sünnete karşı yürüttüğü saldırının tehlikesini ve sünnetin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Müslümanların sünnete olan inançlarını ve bağlılıklarını pekiştirmekte ve İslam'ın temel değerlerine bağlı kalmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Halit Çakmak'ın sohbetlerinde sıklıkla kıssa anlatma ve yorumlama pratiği, eserinde özellikle vurguladığı bir öğreti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu pratiğin temelinde, anlatılan kıssaların, dinleyicilerin dikkatini çektiği ve daha kalıcı bir etki bıraktığı gerçeği yatmaktadır. Çakmak, bu eserde kıssaların sözlerin hemen unutulduğu ancak kıssaların daha çekici olduğu gerçeğinden hareketle, bu yöntemi sıklıkla tercih ettiğini açıklamıştır.

Ayrıca, Mahmud Samini'nin talebesi Osman Bedrettin Erzurum-i'nin öğüdünü hatırlatması da dikkat çekicidir. Osman Bedrettin Erzurum-i'nin öğüdü, kişinin kendi sözlerini değil, kitaptan alıntılanmış sözleri kullanması gerektiğini ve böylelikle, kişinin gurur ve kibre kapılma riskinin azaldığını vurgulamaktadır. Bu öğüt, Halit Çakmak'ın sohbetlerinde kullandığı kıssalardan alıntı yapma ve "Sohbetname" adlı eseri okuma pratiğinin temelini oluşturuğu düşünülmektedir. Çünkü bu şekilde yapılan alıntılar, öğretilerin daha etkili bir şekilde aktarılmasını sağlamakta ve dinleyicilerin üzerinde daha kalıcı bir etki bırakmaktadır. Bu yöntem, Çakmak'ın öğretici kimliğini güçlendirmekte ve onun sohbetlerinin dinleyiciler üzerindeki etkisini artırmakta olduğu düşünülmektedir.

Çakmak, bu eserde mürşidi kamile olan ihtiyacın insanın iç ve dış dünyasında ilerlemesini sağlayan bir faktör olduğunu belirtmektedir. Ona göre, insanın gelişiminde kilit rol oynayan kişi mürşid-i kamil olup, bu kişi ham bir madde gibi olan insanı manevi yönden işleyerek, gereksiz unsurlardan arındırır ve sonuç olarak insanın içindeki potansiyeli açığa çıkarır. Çakmak, bu sürecin bireyin kendi başına gerçekleştiremeyeceğini ve bu nedenle insanın bir mürşidi mürebbiye 'ye ihtiyacının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bireyin doğru yolda ilerlemesi için bu mürşidin rehberliği ve eğitimi gerekli olduğunu da belirtmektedir.

3.3.5 Son Durak

2020 yılında basılmış olan bu eser diğer üç eser gibi Halit Çakmak'ın sohbetlerinden derlenmiştir. Kitabı derleyen Nihat Bulut, kitabın önsözünde Halit Çakmak'ın vefatından bahsettikten sonra ölüm ile ilgili bazı noktalara değinmiştir. Ölümün son durak olmasına dikkat çekerek bu esere de Son Durak ismini vermeyi uygun görmüştür. Bütün kitapları derleyen Bulut, Son Durak isimli eserin basımından kısa bir süre sonra vefat etmiştir (N. Bulut, 2020).

Halit Çakmak, bu son eserde günlük yaşamın çeşitli ve önemli konularına dikkat çekmektedir. Bu konular arasında ölüm, sabır, namaz, gıybet, cömertlik, cimrilik, doğruluk, anne babaya saygı, salih evlat, rızık, ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek, nefis, borç ve çalışmak gibi başlıklar yer almaktadır. Çakmak, ölüm konusunu ele alarak hayatın geçiciliğini ve ölümün kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Sabır ve namaz gibi dini ve manevi pratiklerin, bireyin ruhsal gelişimi ve ahlaki olgunluğa erişmesindeki önemini tartışmaktadır. Gıybet, cömertlik ve cimrilik gibi sosyal davranışlarla ilgili meseleleri işleyerek, toplumsal huzurun ve bireysel ahlakın korunmasına yönelik öğütler vermektedir. Doğruluk ve anne babaya saygı konularında, bireyin hem aile içinde hem de toplumda güvenilir ve saygın bir fert olarak yer almasının altını çizmektedir. Salih evlat yetiştirmek, ebeveynlerin üzerine düşen önemli bir sorumluluk olarak ele alınır ve bu sürecin toplumsal etkileri değerlendirilmektedir. Rızık ve ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek hususunda, toplumsal dayanışmanın ve yardımlaşmanın önemi vurgulanmaktadır. Nefis terbiyesi, bireyin içsel çatışmalarını aşarak ahlaki mükemmeliyete ulaşma yolunda gerekli görülen bir süreç olarak açıklanmaktadır. Borçlunun borcuna sadık olması ve rızık için helal yollarla çalışmak konuları ise ekonomik ve sosyal hayatta bireyin sorumluluklarını ve etik davranışlarını ele almaktadır.

Halit Çakmak, bahsi geçen Müslümanların günlük yaşamı ile ilgili dikkat çektiği konulardan birisi olarak İslam dininde yaygın olarak uygulanan yedinci gece, kırkinci gece ve elli ikinci gece gibi adetlerin aslında dini bir temele dayanmadığını belirtmektedir. Bu uygulamaların tamamen kültürel ve geleneksel kökenli olduğunu vurgulamaktadır. Çakmak, bu tür ritüellerin dinin özünden ziyade toplumun yerel

geleneklerinden kaynaklandığını ifade eder ve ona göre, İslam'ın ana kaynaklarında bu tür özel günlerin kutlanmasına dair herhangi bir emir veya tavsiye bulunmamaktadır. Çakmak, bu tür geleneklerin dinin saf ve asli hükümleri ile karıştırılmaması gerektiğini savunur. Bu bağlamda, İslam'ın temel ilkelerinin ve ibadetlerinin, kültürel alışkanlıklarla gölgelenmemesi gerektiğini öne sürer. Bu adetlerin, toplumun dini pratiklerine yerleşmiş olmalarına rağmen, İslami kaynaklarda yer bulmadığını belirterek, dinin doğru anlaşılmasının önemine dikkat çekmektedir.

Çakmak'ın eleştirisi, İslam'ın temel prensiplerine ve sahih kaynaklarına dayalı bir dini anlayışın benimsenmesi gerektiğini vurgularken, kültürel adetlerin dinin özüyle karıştırılmaması gerektiği yönündedir. Bu yaklaşımla, dinin yozlaşmasını önlemek ve saf bir dini bilinç oluşturmak amaçlanmakta olduğu düşünülmektedir.

Halit Çakmak, eserinde Hacı Saadettin Efendi'ye intisap ettikten sonra bile çeşitli tarikatlardan davetler aldığını belirtmektedir. Hatta, Menzil şeyhliğinden gelen bir yetkilinin kendisine Elazığ halifeliğini teklif ettiğini ve mana aleminde bir tarikat büyüğünün de kendi tarikatına davet ettiğini ifade etmektedir. Çakmak, bu bağlamda, "adam olmayanın başka bir kapıda da adam olamayacağını" belirten bir ağaç misali örneği kullanarak, bir tarikatta sebat etmenin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, tarikatın "güzel olmak" ve "hoş olmak" anlamlarına geldiğini belirterek, tarikatı oyuncak gibi gören insanları eleştirmektedir. Çakmak bu eleştirileri ile tarikatlara karşı olmadığını, doğduğundan beri tarikat içinde yetiştiğini ve eleştirilerini, tarikatların ve onların liderlerinin gerçek yüzünü gördüğü için yaptığını açıklamaktadır. İslam'ın akıl ile uyumlu olması gerektiğini savunan Çakmak, bir yerde İslam'ın emirlerine uyulmuyorsa, o ortamda bulunmaktansa eve gidip dinlenmenin daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir. Allah'ın emirlerini doğru uygulayan tarikatlara girmenin de belirli bir adabı olduğunu vurgulayan Çakmak, hiçbir çaba göstermeden şeyhlerinin kendilerini kurtaracağını düşünen Müslümanları eleştirir. Hz. Nuh'un bile kendi oğlunu kurtaramadığı bir durumda, şeyhlerinin onları nasıl kurtarabileceğini sorgulamalarının yolunu açmaktadır. Bu eleştirileriyle, şefaate karşı olmadığını, ancak şefaet etmenin yalnızca Cenabı Hakk'ın izni ve müsaadesi ile mümkün olduğunu belirtir ve kimsenin kendi başına şefaet edemeyeceğini, bu yetkinin yalnızca Allah'a ait olduğunu vurgular. Halit Çakmak'ın bu eleştirileri ve açıklamaları, İslam'da

tarikatların ve manevi rehberliğin doğru anlaşılması ve uygulanması gerektiğini savunurken, bireylerin kendi sorumluluklarını unutmamaları gerektiğini de hatırlatır.

Halit Çakmak, bu eserinde diğer eserlerinden farklı olarak kelami bir konuya değinmiştir. Çakmak, imanın eksilip artmayacağını savunur ve bunun nedenini lisanla ikrar ve kalple tasdikten ibaret olmasına bağlamaktadır. Ona göre, iman bu iki unsurla tanımlandığında, iman olarak adlandırılan şey zaten tamamlanmış bir olgudur; dolayısıyla, artması ya da eksilmesi söz konusu olamaz. Bu yaklaşımıyla, "İman, zaten iman olduktan sonra daha ne artabilir ne de eksilebilir" diyerek imanın sabit bir kavram olduğunu vurgular. Ancak, Çakmak bu görüşüne ek olarak, imanın mertebeleri ve dereceleri olduğunu da belirtmektedir. İman edenlerin, imanlarının kuvvetine ve derinliğine göre farklı seviyelerde bulunabileceklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda, imanın özü itibarıyla sabit ve değişmez olduğunu, fakat bireylerin imanlarının kuvveti ve derinliği açısından farklı derecelere sahip olabileceğini ileri sürmektedir. Çakmak'ın bu kelami yaklaşımı, imanın temel unsurlarının değişmezliğini savunurken, bireylerin manevi gelişim süreçlerindeki farklılıkları da kabul etmektedir. Bu çerçevede, imanın sabitliğini ve derecelerini birlikte ele alarak, imanın dinamik yapısını ve bireylerin manevi yolculuklarının çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Bu, Çakmak'ın İslam inancının bireysel manevi tecrübelerle zenginleşebileceğini ve bu tecrübelerin, imanın mertebeleri olarak değerlendirilebileceğini savunduğunu göstermektedir.

4. BULGULAR

4.1 Cemaat ile Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular

Bu noktada topluluk üyeleriyle yapılan görüşmeler mülakat olduğundan bir katılımcının verdiği cevaplar içerisinde birden fazla bulguya ulaşılabilmektedir. Sayısal veriler bu bağlamda şekillenmiştir.

4.1.1 Cemaate Katılım Vesilesi ve Cemaate Katılmaya İhtiyaç Duymaya İlişkin Bulgular

Tablo 4.1 ve Şekil 4.1’de araştırma kapsamında elde edilen cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılmaya ihtiyaç duymaya ilişkin kodlar yer almaktadır.

Tablo 0.1 Cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılmaya ihtiyaç duymaya ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Arkadaş Vesilesi	5	27,78
2-Rüya Vesilesi	2	11,11
3-Kardeş Vesilesi	2	11,11
4-Amca Vesilesi	2	11,11
5-İmam Arkadaş Vesilesi	1	5,56
6-Baba Vesilesi	1	5,56
7-Komşu Vesilesi	1	5,56
8-Halit Hoca ile İletişim	13	72,22
9-Kuran Dersleri Vesilesi	9	50,00
10-Gençlik Yıllarında Arayışla Katılım	8	44,44
11-Cemaat Yokken Katılım	5	27,78
12-Emeklilikten Sonra Cemaat Oluşumu	2	11,11

Cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılmaya ihtiyaç duyma teması ile ilgili kodlar; arkadaş vesilesi, rüya vesilesi, kardeş vesilesi, amca vesilesi, imam arkadaş vesilesi, baba vesilesi, komşu vesilesi, Halit Hoca ile iletişim, Kur’an dersleri vesilesi, gençlik yıllarında katılım, cemaat yokken katılım ve emeklilikten sonra cemaat oluşumudur.

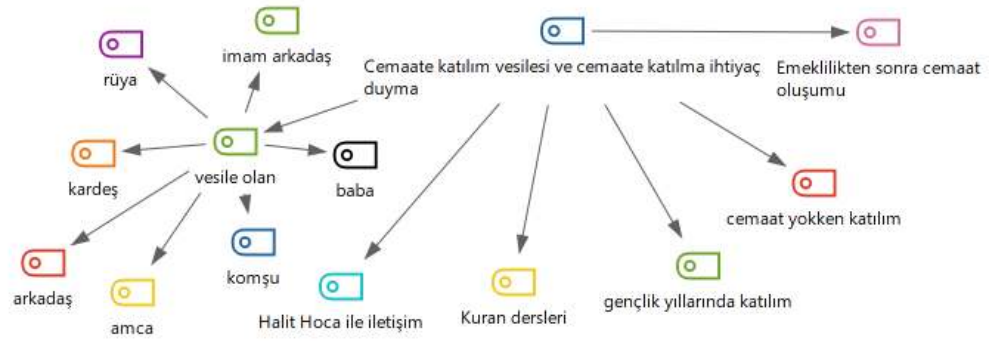
Cemaatlerle ilgili yapılan araştırmalarda, katılanların büyük bir kısmı katılım motivasyonunu genellikle "manevi boşluk" ya da "manevi ihtiyaç" olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda, cemaat içindeki dayanışma, yardımlaşma, paylaşma, birliktelik duygusu ve yalnızlık gibi unsurlar da önemli rol oynamaktadır. Bu nedenler, cemaatlere olan ilginin temel çekici güçleri arasında yer almaktadır (A. Doğan,

2016b). Fakat araştırmanın ana konusu olan Halit Çakmak Topluluğu'nun üyeleri cemaate katılma sorusuna sadece psikolojik sebepler sunmamıştır. Bu bağlamda psikolojik sebeplerle birlikte sosyolojik sebeplerin ve demografik özelliklerin de önemli ölçüde cemaate katılma kararını etkilemekte olduğu düşünülmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve sosyoekonomik düzeyler cemaate katılım konusunda etkili sebeplerdir. Bütün bu sebeplerle beraber çalışmanın ana konusunu oluşturan karizmatik bir liderin varlığı ve insanlar üzerindeki etkisi ise en önemli sebeplerden biri olarak görülmektedir. Cemaate katılım açısından Kayseri-Erenköy Cemaati'nin incelendiği bir çalışmada, cemaatlere mensup olanların bir bölümünün, kurtuluşa ermenin mümkün olabilmesi için herhangi bir cemaat liderine bağlanmanın zorunlu olduğunu ifade etmekte olduğu belirtilmiştir. Araştırmacı, bu kişilerin cemaate katılımını etkileyen faktörler arasında liderlerinin gösterdiği kerametleri, sahip oldukları dini bilgiye duydukları hayranlığı veya peygamberin manevi mirasçısı olduklarına olan inançlarını öne sürmektedir. Araştırmacı, karizmatik liderin varlığının cemaate katılımı teşvik etmede belirgin bir etken olduğu sonucuna varmıştır (Aksoy, 2016). Bu noktada benzer olarak Halit Çakmak Topluluğu üyelerinin verdiği cevapların da karizmatik bir liderin varlığının etrafında şekillenen cevaplar olduğu görülmüştür.

Cemaate katılımına vesile olan olarak ilginç şekilde iki katılımcının cevabı rüya olmuştur. Fakat bu cevap da yine karizmatik lider etrafında verilmiş bir cevaptır. İslam mistik geleneğinde, rüyalar hem manevi bir anlam taşır hem de kişinin içsel yolculuğu üzerinde etkili bir rol oynar. Rüyalar, sadece bilinçaltının ürünü değil, aynı zamanda Allah'la olan bağlantının bir ifadesi olarak kabul edilir (Öteleş, 2019). Kur'an'da, bazı peygamberlerin veya tarihî şahsiyetlerin rüyalarının detaylı bir şekilde anlatılması, bu rüyaların tabirine ve gerçekleşmesine vurgu yapılması, rüyaların içinde ilahi mesajlar taşıdığına dair bir işarettir (Dokgöz, 2021). Bu bağlamda Hz. Yusuf'un rüyası Kur'an'da detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yusuf'un rüyası, yıldızların, güneşin ve ayın kendisine secde ettiğini görmesiyle ilgiliydi. Bu rüya, onun ileride yüksek bir makama ulaşacağını, ailesi ve toplumu üzerinde etkili olacağını göstermişti. Sonunda, bu rüyanın gerçekleştiği ve Yusuf'un yüksek bir makama eriştiği anlatılmıştır. Bu tür örnekler, İslam'da rüyaların manevi bir öneme sahip olduğunu ve Allah'ın insanlara iletişim kurma yöntemlerinden biri olarak kullanıldığını gösterir. İslam geleneğinde,

bu rüyaların doğru yorumlanması ve anlaşılması da önemli bir konudur. Tasavvufta ön planda olan rüya araştırmanın konusunu oluşturan Halit Çakmak Topluluğu'nda da önemli bir yerdedir. Halit Çakmak'ın eserlerinde de bahsedildiği üzere icazet sadece yüz yüze değil rüyalar aracılığıyla da verilebilmektedir ki Halit Çakmak'ın müşritlik süreci de bu şekilde başlamıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde bir katılımcının eşi(kadın) rüyasında Halit Çakmak'ı görmüş ve bunu katılımcıya anlatmıştır. Katılımcının kendisi Halit Çakmak'ı arayıp bulmuştur ve bu vesileyle topluluğa katılmıştır. Eşinin gördüğü rüyanın Allah'tan gelen bir işaret olduğunu düşünen katılımcı, onun için en hayırlısının bu olduğunu ve iyi ki rüyadan sonra Halit Çakmak'ı arayıp bulduğunu da dile getirmiştir. Bu bağlamda katılımcıdan rüya hakkında daha fazla bilgi istenilmiş fakat daha fazla detaya ulaşamamıştır. Diğer bir katılımcı ise kendisi rüyasında Halit Çakmak'ı ve onu çağırdığını görmüş. Daha öncesinde adını duyduğunu ve birkaç arkadaşının ara sıra sohbetine gittiğini bilen katılımcı Halit Çakmak'ın sohbetine gitmiş ve bu vesileyle topluluğa katıldığını belirtmiştir.

Katılımcılardan onüçü Halit Hoca ile iletişimden dolayı cemaate katılmıştır. Halit Çakmak'ın görev yaptığı camiye giden ve konuşmalarına şahit olan katılımcılarla beraber çeşitli sebeplerle onunla iletişim kurduktan sonra yanında bulunmak isteyip devam ettiklerini dile getirmişlerdir. Sekiz katılımcı gençlik yıllarında bir arayış içerisinde olduklarını ve Halit Çakmak ile tanışınca ilmini ve tecrübesini görüp böylelikle cemaate katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan ikisi gençlik yıllarındaki arayış sebebiyle farklı cemaatlere katıldıklarını fakat hiçbirinde Halit Çakmak'ın samimiyetini ve etkisini bulamadıklarını dile getirmişlerdir. Dokuz katılımcı ise Halit Çakmak'ın cami imamlığı yaptığı süreçte vakit namazlarından sonra yaptığı Kur'an-ı Kerim dersleri vesilesiyle tanışmış ve sonrasında sohbetlere katıldığını belirtmiştir.

Şekil 0.1 Cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılma ihtiyaç duymaya ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.2 Cemaate Katılmadan Önceki ve Sonraki Yaşama ve İbadetlere İlişkin Bulgular

Tablo 4.2 ve Şekil 4.2’de araştırma kapsamında elde edilen cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşama ve ibadetler ile ilgili düşüncelere ilişkin kodlar yer almaktadır.

Tablo 0.2 Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşam şekli ve ibadetler ile ilgili düşüncelere ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Aile İlişkilerinde İyileşme	12	66,67
2-Aile Üyelerine Daha Fazla Merhamet	6	33,33
3-Daha Huşulu Namaz	8	44,44
4-Öncesinde Düzenli Namazlar	6	33,33
5-Öncesinde Namazsız Hayat	6	33,33
6-Öncesinde Düzensiz Namazlar	5	27,78
7-Daha Özenli Bir Hayat	6	33,33
8-Sonrasında Nafile İbadetler	9	50,00
9-Helal Haram Hassasiyeti Artışı	8	44,44

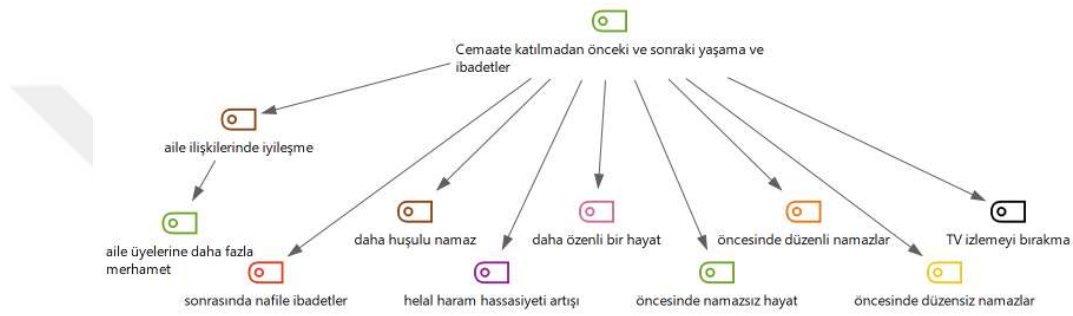
Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşam şekli ve ibadetler teması ile ilgili kodlar; aile ilişkilerinde iyileşme, aile üyelerine daha fazla merhamet, daha huşulu namaz, öncesinde düzenli namazlar, öncesinde namazsız hayat, öncesinde düzensiz namazlar, daha özenli hayat, sonrasında nafile ibadetler ve helal haram hassasiyeti artışıdır.

Yapılan literatür taraması sonucunda, özellikle yerel etkiye sahip lokal topluluklar üzerinde yapılmış çalışmalarda bireylerin cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşamını sorular üzerinden açıklamaya çalışan bir araştırmaya rast gelinmemiştir. Fakat bu çalışmalarda gözlemler ve diğer sorulara verilen cevaplar ile cemaate

katılımın ibadet konusunda olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada ise cemaate katılımın, katılımcıların aile yaşantısı, sosyal ilişkileri ve ibadet boyutundaki etkileri üzerine sorular sorulmuştur. Aile yaşantısı ve sosyal ilişkiler konusunda net cevaplar verilmemiş olsa da bütün katılımcılar olumlu anlamda geliştiğini dile getirmiştir. İbadetler konusunda ise daha net cevaplar elde edilmiştir.

Bu bağlamda on iki katılımcı cemaate katıldıktan sonra aile ilişkilerinde iyileşme olduğunu, annesi, babası, eşi veya çocuklarına karşı daha iyi davrandığını ifade etmiştir. Sekiz katılımcı sosyal yaşam açısından haram helal hassasiyetinde artış olduğunu ve altı katılımcı cemaate katılım sonrasında daha özenli bir hayat yaşamaya başladığını belirtmiştir. Altı katılımcı cemaate katılmadan önce hiç namaz kılmadığını dile getirirken, beş katılımcı düzensiz şekilde namaz kıldığını belirtmiştir. Bu katılımcılar aynı zamanda cemaate katıldıktan sonra düzenli şekilde namaz kıldıklarını da belirtmişlerdir. Altı katılımcı cemaate katılmadan önce de düzenli namaz kıldığını belirtmiştir. Dokuz katılımcı cemaate katıldıktan sonra vakit namazlarıyla beraber nafie ibadetlere başladıklarını ve önemsediklerini ifade etmiştir. Sekiz katılımcı ise cemaate katıldıktan sonra daha huşu içerisinde yani daha dikkatli ve dünyevi konulardan uzakta namaz kıldığını söylemiştir. Bu noktada dikkat çeken husus, katılımcılara ibadetlerindeki değişim sorulduğunda yoğunlukla namaz hakkında cevaplar verilmesi olmuştur. Haram ve helal hassasiyetinden de bahsedilmiş fakat oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin gelişimi hakkında cevap verilmemiştir. Özellikle görüşmelerin sonunda katılımcılara oruç, hac ve zekât ibadetleri konusunda bir gelişme olup olmadığı sorulmuş ve katılımcıların hepsinden onların zaten var olduğu, öneminin her zaman ön planda olduğu ailelerde yetiştikleri cevapları alınmıştır. Katılımcıların hepsi cemaate katılımın hayatlarındaki olumlu etkisini Halit Çakmak ile bağdaştırmıştır. Namaz kılmayanların neden namaz kılmaya başladıkları, düzensiz namaz kılanların neden düzenli kılmaya başladıkları ve harama ve helale neden daha çok dikkat ettiklerinin sebepleri sorulmuş ve cevap olarak Halit Çakmak'ın etkilerinden bahsedilmiştir. Yanlış bir şey yaptıklarında veya dikkat etmedikleri bir durum olduğunda Halit Çakmak'ın bunu anlayacağından korktuklarını dile getiren katılımcılar ona duydukları saygıyla dini yaşama süreçlerinde daha dikkatli olduklarını belirtmişlerdir. Yine duyulan saygı sebebiyle bir katılımcı Halit Çakmak'ın televizyon izlenilen abdestle namaz kılınmayacağını belirtmesi üzerine cemaate katıldıktan sonra

hiç televizyon izlemediğini belirtmiştir. Halit Çakmak'ın sohbet esnasında yapılmaması gereken bir şeyi özellikle belirttiği bir durum olursa sohbe katılan bütün katılımcıların üzerlerine alındıklarını ve kendilerini sorguladıklarını dile getiren bir katılımcı bu doğrultuda yaptığı şeylere dikkat ettiğini de vurgulamıştır. Elde edilen veriler dikkate alındığında katılımcıların hepsinin ibadetlerinde ve sosyal yaşantısında olumlu gelişmeler olduğu ve sebebini de gerek direkt olarak gerekse dolaylı olarak topluluğun karizmatik lideri olan Halit Çakmak'ın varlığına bağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 0.2 Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşama ve ibadetlere ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.3 Halit Çakmak'ın Sağlığında Cemaat Üyelerinin İlişkilerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.3 ve Şekil 4.3'te araştırma kapsamında elde edilen Halit Çakmak'ın sağlığında cemaat üyelerinin ilişkilerine ilişkin kodlar yer almaktadır.

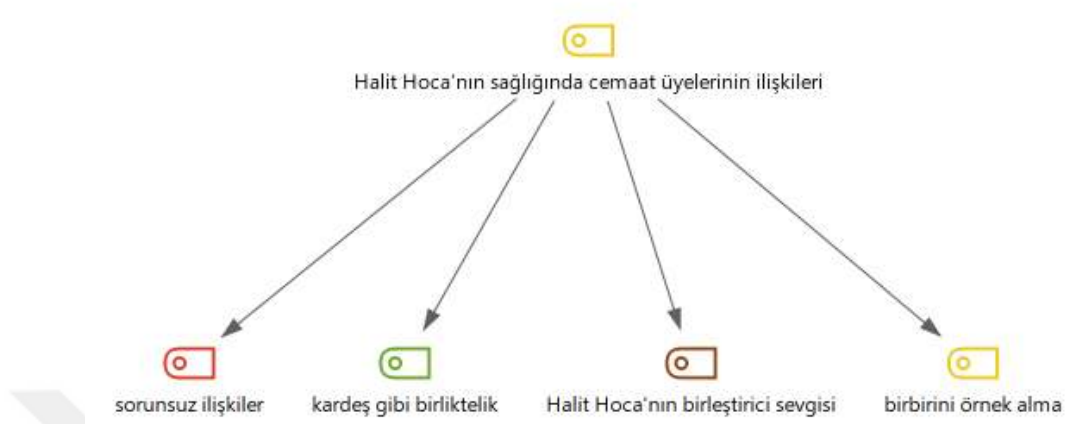
Tablo 0.3 Halit Çakmak'ın sağlığında cemaat üyelerinin ilişkilerine ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Sorunsuz İlişkiler	14	77,78
2-Kardeş Gibi Birliktelik	11	61,11
3-Birbirini Örnek Alma	1	5,56
4-Halit Hoca'nın Birleştirici Sevgisi	6	33,33

Halit Çakmak'ın sağlığında cemaat üyelerinin ilişkileri teması ile ilgili kodlar; sorunsuz ilişkiler, kardeş gibi birliktelik, Halit Hoca'nın birleştirici sevgisi, birbirini örnek almadır.

Dini inançlar ve uygulamalar, bir topluluğun bir araya gelmesini ve ortak bir dayanışma duygusu oluşturmalarını sağlar. Aynı zamanda, farklı dinî gruplar arasında belirli bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşmasına katkıda bulunur. Bu, bireylerin birbirleriyle bağ kurmalarını ve ortak bir amaç etrafında birleşmelerini teşvik eder. Bu amaç etrafında birleşen grup dinamikleri genellikle üyeler arasında etkileşim ve karşılıklı bağımlılık içerir. Bir grup içindeki her üye, kendi davranışları, tutumları ve katkılarıyla diğer üyeler üzerinde bir etki yaratır. Bu etkileşim, bir kişinin davranışlarının diğerlerini etkileme potansiyelini içerir ve bu da grup içinde bir denge ve uyum oluşturabilir. Bir grup dinamiğinin devamı için, grup üyeleri arasında etkileşimin sağlanması kritiktir. Üyelerin birbirlerine bağlı olması, dayanışma içinde bulunmaları ve grup kurallarına tamamen uymaları gerekmektedir. Bu unsurlar, grup içindeki etkileşimleri güçlendirir ve sağlıklı bir sosyal sistem oluşturur (Akyüz & Çapcıoğlu, 2012). Bireylerin kendilerini ait oldukları cemaate tamamen adanmasıyla "ben" duygusu, geniş bir topluluğa olan bağlılık ve aidiyet hissiyle değişir. Bu durumda, "biz" duygusu baskın hale gelir ve birey, kendi benliğinden ziyade cemaatin kolektif kimliği içinde kendini tanımlar (Kurtkan, 1995). Bu sebeptendir ki cemaat üzerine yapılmış çalışmaların hemen hemen hepsinde cemaat üyelerinin birbirleriyle iletişimleri sorunsuz ve sevgi yüklüdür. Katılımcılara yöneltilen bu soruda “Halit Çakmak’ın sağlığında” ifadesiyle karizmatik liderin varlığı ve üyelerin birbirleri ile iletişimi arasında bir bağlantı kurmak amaçlanmıştır. Araştırma çerçevesindeki katılımcıların hepsi Halit Çakmak’ın sağlığında cemaat üyeleri arasında kuvvetli bir bağ olduğuna dair cevaplar vermiştir. Katılımcılardan on dördü, cemaat üyeleri arasında sorunsuz ilişkiler kurulduğunu ifade etmiştir. On bir katılımcı kardeş gibi birlikteliklerinin olduğunu söylemiştir. Oluşan bu sorunsuz ilişkilere neden olarak Halit Çakmak’ın varlığını net bir şekilde belirtmeyen fakat kurulan bağın kaynağında onun olduğuna dair ifadeler kullanan katılımcıların yanı sıra altı katılımcı, cemaat üyeleri arasındaki birlikteliğin Halit Hoca’nın birleştirici sevgisinden kaynaklandığını net bir şekilde belirtmiştir. Bir katılımcı ise cemaat üyelerinin birbirini örnek aldığını, birbirlerini daha iyi bir insan olma konusunda teşvik ettiklerini ifade etmiştir. Halit Çakmak’ın sağlığında gözlemleme imkânı bulunulmadığından sadece katılımcıların ifadeleri göz önünde bulundurularak kuvvetli bir bağ olduğu ve Halit Çakmak’ın vefatından sonraki sürecin gözlem verileri ile birlikte birleştirici unsurun Halit Çakmak olduğu sonucuna varılmıştır. Halit Çakmak’ın vefatından sonraki süreçteki

cemaat üyelerinin iletişimi ile ilgili sorulan sorunun bulgularında da görüleceği üzere Halit Çakmak'ın birleştirici unsur olduğu konusunda katılımcılar hemfikirdir.

Şekil 0.3 Halit Çakmak'ın sağlığında cemaat üyelerinin ilişkilerine ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.4 Cemaate Katılmanın Gerektirdiği Farklı Bir İbadet, Ritüel, Duaya İlişkin Bulgular

Tablo 4.4 ve Şekil 4.4'te araştırma kapsamında elde edilen cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, duaya ilişkin kodlar yer almaktadır.

Tablo 0.4 Cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, duaya ilişkin kodlar

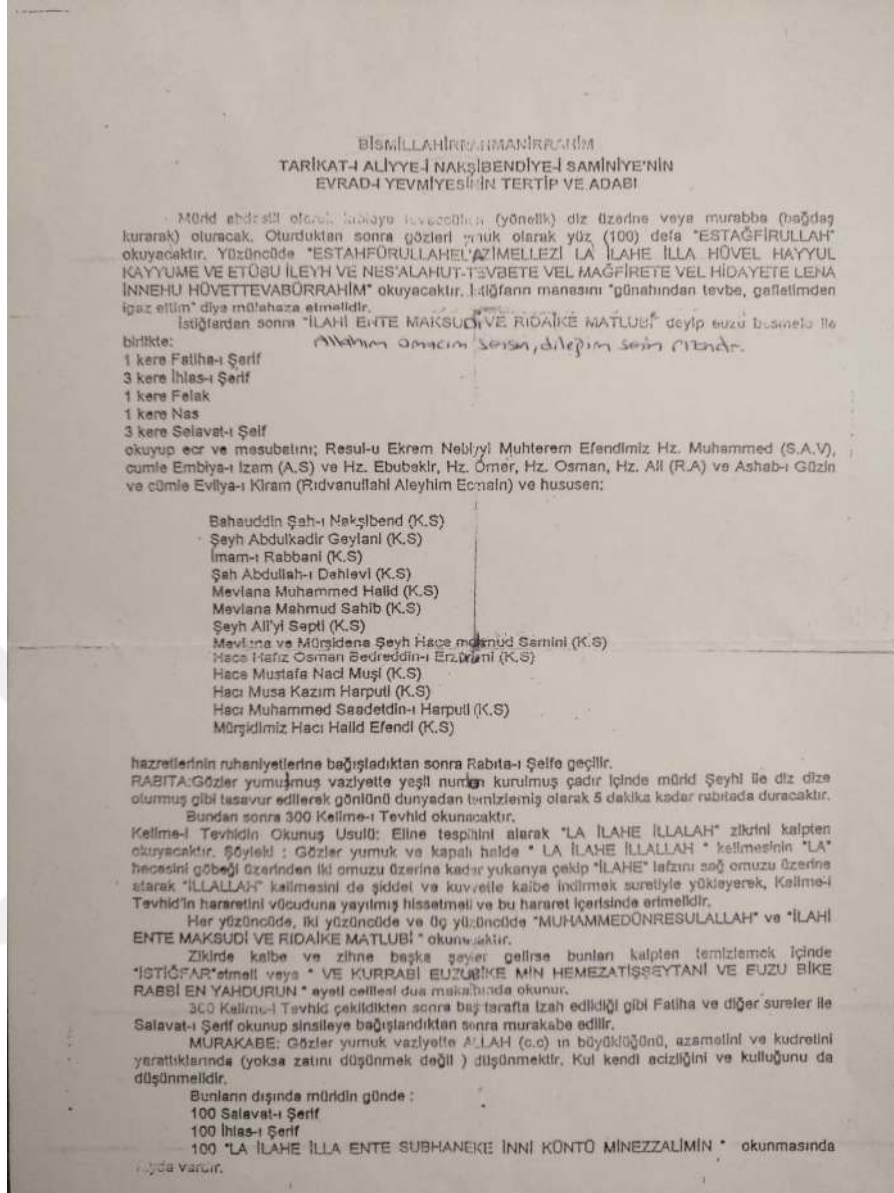
Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Tarikat Ödevi	11	61,11
2-Düzenli Tesbihat	10	55,56
3-Giriş Ritüeli Yok	3	16,67

Cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, dua teması ile ilgili kodlar; tarikat ödevi, düzenli tesbihat, giriş ritüeli yoktur.

Tarikatlarda, bireyler ya da gruplar arasında belirli değerleri vurgulamak amacıyla, uygun zamanlarda tekrarlanan sembolik ve değişmeyen ritüel davranış biçimleri gözlemlenmektedir (Karaman, 2010). Bu tür davranış biçimleri, tarikatlar içinde sosyal bütünleşmeyi güçlendirmek ve grup içinde bir kimlik oluşturmak için kullanılır. Tarikatların özüne ve kurallarına göre değişen bu ritüellerin varlığını araştırmak amacıyla katılımcılara bu soru sorulmuştur. Araştırmanın konusunu oluşturan toplulukta sohbet ve bireysel zikir ön planda olan ritüellerdir. Halit Çakmak'ın

sağlığında her perşembe akşamı Halit Çakmak tarafından sohbet verildiği ve bu sohbet için çevre illerden bile geldiği dile getirilmiştir. Perşembe akşamları dışında da sürekli dergâh adı verilen yerde bulunan Halit Çakmak'ın, diğer günlerde de ara sıra sohbet verdiği belirtilmiştir.

Araştırmanın konusu olan topluluğun diğer bir ritüeli olan zikir, kelime anlamıyla bir şeyi hafızada tutmak, hapsetmek, anmak, ifade etmek, referans yapmak, sağlam söz vermek, gözden geçirmek, çaba sarf etmek, övgüde bulunmak ve çağrıda bulunmak anlamlarına gelir. Tasavvuf düşüncesinde ise bu terim, bir kişinin veya mürşidinin sözlerini tekrar gözden geçirmek, çaba harcamak, hatırlamak, davranışlarına dikkat etmek, kendi benliğini korumak, özen göstermek, yumuşaklık ve hilm, onur ve şükür içinde olma anlamlarında kullanılmaktadır (Seccadi, 2007). Bazı tarikatlarda ritimli bir şekilde ilahi veya Allah'ın isimlerini söyleyerek ve bazı vücut hareketleri (kafa sallama, daire çizme v.b) yaparak zikir yapılırken sesli zikrin olmadığı bilinmektedir. Bazısında ise tarikat ehli kimsenin bir köşeye geçerek ve gözlerini kapatarak Allah'ı düşünmek suretiyle de zikir yapılabilmektedir. Kimi tarikatlarda ise bu zikir esnasında düşünülmesi gereken şeyler veya çekilmesi gereken tesbihatlar belirlidir ve herkes için aynıdır. Araştırmaya konu edinilen Halit Çakmak Topluluğu'nun silsilesi Nakşibendi tarikatına dayandığından ve sesli zikri kabul etmediklerinden bahsi geçtiği üzere çekilmesi gereken tesbihatlar topluluk üyeleriyle paylaşılmıştır. Topluluk üyeleri bu tesbihatları Halit Çakmak'ın oluşturmadığını ve Mahmud Samini tarafından oluşturulduğunu, bu şekilde de Samini kolunun tesbihatı olarak kabul ettiklerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda on bir katılımcı topluluğun üyesi olduktan sonra sürekli olarak yapılması gereken tarikat ödevi olduğunu ifade etmiştir. On katılımcı ise benzer durumu düzenli tesbihatların olduğunu ve aksatılmaması gerektiğini söyleyerek belirtmiştir. Üç katılımcı ise tarikata girişte bir giriş ritüeli olmadığını ifade etmiştir. Araştırmacı tarafından yapılan gözlem sonucunda da katılımcıların aktardığının dışında cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ritüel olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ödev şu şekildedir;

Fotoğraf 4.1 Ödev adı verilen belge

Görüşme yapılan topluluk üyelerinin hepsinin uyguladığı bu ödevde tesbihatı çekecek kişinin oturma şeklinin belirtildiği ilk kısımda tesbihat öncesinde tevbe edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. “Günahımdan tevbe, gafletimden igaz ettim” anlamındaki tesbihatin yüz defa çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hemen ardından bir kere Fatıha suresi, üç kere İhlas suresi, bir kere Felak suresi, bir kere Nas suresi ve üç kere Salavat-ı Şerif okunduktan sonra daha önce bahsi geçen Halit Çakmak Topluluğu’nun silsilesine bağışlanması istenmiştir. Bu silsile Hz. Muhammed ile başlayıp Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Ashab-ı Güzin ve Evliya-ı Kiram şeklinde devam etmektedir. Silsilenin devamında Halit Çakmak Topluluğu Silsilesi ve

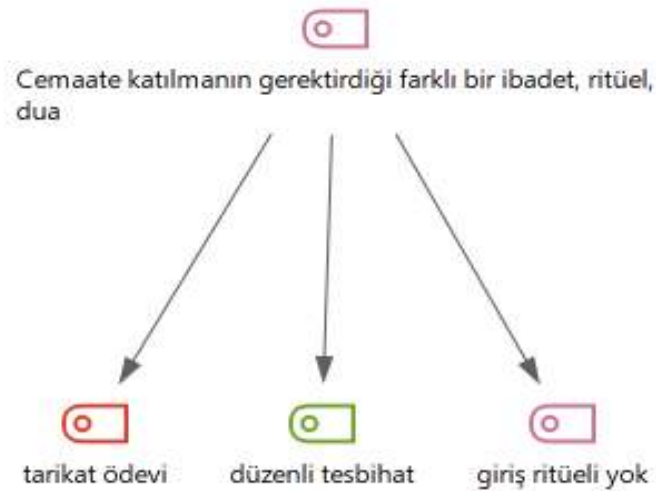
Teşekkülü başlığında ele alınan isimler yer almaktadır. Halit Çakmak'ın vefatıyla birlikte topluluk üyeleri bu silsilenin sonuna Hacı Halid Efendi ismini de eklemişlerdir.

Bu tesbihatların ardından rabıtaya geçilmektedir. Rabıta, tasavvufi bakımdan müridin düşünsel düzeyde, düşünme ve hayal gücünü kullanarak mürşidiyle birlikte olmasını ifade eder. Manevî eğitim için, bu ruhsal birliğin gerekli olduğu belirtilir (Cebecioğlu, 1997). Söz konusu ödev belgesinde de gözlerin kapatılıp yeşil nurdan kurulmuş bir çadır içerisinde Şeyh ile diz dize oturmuş gibi tasavvur edilerek, kalbini dünyevi işlerden uzaklaştırarak beş dakika kadar rabıtada durulması belirtilmiştir.

Ödevde göre rabıtanın hemen ardından 300 kelime-i tevhid'in okunması gerekmektedir. Kelime-i tevhid, İslam'ın temel inancı olan "La ilahe illallah" ifadesidir. Bu ifade, "Allah'tan başka ilah yoktur" anlamına gelir ve İslam'ın birinci şartıdır. Hâce Muhammed Pârsâ, Bahâeddin Nakşibend'in öğretilerine katılarak kaleme aldığı "Risâle-i Keşfiyye" eserinde, Nakşibendî geleneğine uygun olarak kelime-i tevhid'in önemini ve nasıl zikredilmesi gerektiğini ele almıştır (Karacan, 2024). Pârsâ, eserinin başlangıç bölümünde, kelime-i tevhîd teriminden hemen sonra zikrin asıl yürütüldüğü organın dil değil, kalp olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda, zikrin amacının sâlikin kalbini Allah'a yönlendirmek olduğunu vurgulamıştır. Zira kelime-i tevhîd zikri, sadece bu şekilde yapıldığında tevhidin asıl anlamının kalpte yer edeceğini ve kalbin ayrılmaz bir niteliği haline geleceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, sâlik bu zikri gerçekleştirirken, diliyle değil, kalbiyle gayret etmesi gerektiğini belirtmiştir (Karacan, 2024). Nakşibendi tarikatı gelenekleri göz önünde bulundurulduğunda tabii olarak bahsi geçen ödevde de kelime-i tevhid'in nasıl okunacağı detaylıca belirtilmiştir. Sadece dil ile değil kalp ile de tevhid'in asıl anlamına erişilebileceği şekilde gözler kapalı halde "La" kelimesini göbek üzerinden iki omuz üzerine kadar yukarıya çekip "İlahe" lafzını sağ omuzu üzerine atarak "İllallah" kelimesini de şiddetle ve kuvvetle kalbe indirmek suretiyle yükleyerek kelime-i tevhid'in hararetinin bütün vücuda yayılmış hissedilmesi gerektiği belirtilmiştir. 300 kelime-i tevhid okunduktan sonra ödevin başında izah edildiği gibi Fatiha ve diğer surelerin okunması ve silsileye bağışlanması gerekmektedir.

Okunan surelerin hemen ardından murakabeye geçilmesi gerekmektedir. Tasavvuf terminolojisinde murakabe, müridin Allah'ın her an bütün hal ve davranışlarını gördüğünü, her şeye kadir ve her şeyden haberdar olduğunu bilmesidir. Aynı zamanda, kalbinin gayesini her an hatırlamasını ifade eder (Cebecioğlu, 1997). Kübra Zümrüt Orhan'ın “İmâm-ı Rabbânî Sonrası Nakşibendiyye’de Murâkabe” adlı çalışmasında İmam-ı Rabbani’den önce yani Nakşibendiliğin ilk dönemlerinde murakabenin, genellikle kalbe yönelip onu korumak anlamında kullanıldığını ve henüz sistemli bir murâkabe anlayışı gelişmediğini belirtmiştir (Zümrüt Orhan, 2021). Murakabe terimi, İmam-ı Rabbânî’den sonra Nakşibendiyye geleneğinde farklı bir anlam kazanmış ve tarikatın manevi eğitim metodunun bir unsuru olmuştur. Kazandığı anlamı ve farklı manevi önderlerin murakabe açıklamalarını göz önünde bulundurduğumuzda, murakabe bir tür uykuya benzer bir durum olarak düşünülebilir. Ancak yine de murakabede, her şeye rağmen bir dereceye kadar "kendilik farkındalığı" devam etmektedir (Demirdaş, 2023). Zümrüt Orhan aynı çalışmada murakabenin aşamaları olduğundan da bahsetmiştir fakat bahsi geçen ödevde tek bir aşama vardır. O da Allah'ın büyüklüğünü ve azametini düşünmektir. Ödevi uygulayan kişinin kendi acizliğini ve kulluğunu düşünmesi de istenmiştir.

Bu sıralamanın dışında müridin günde 100 Salavat-ı Şerif, 100 İhlas-ı Şerif ve 100 “La İlahe İlla Ente Subhaneke İnni Küntü Minezzalimin” okumasının faydalı olacağı da belirtilmiştir.

Şekil 0.4 Cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, duaya ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.5 Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Katılımcıların İbadetlerindeki veya İbadetlerinin Yoğunluğundaki Değişikliğe İlişkin Bulgular

Tablo 4.5 ve Şekil 4.5'te araştırma kapsamında elde edilen Halit Çakmak'ın vefatından sonra katılımcıların ibadetlerindeki veya ibadetlerinin yoğunluğundaki değişikliğe ilişkin kodlar yer almaktadır.

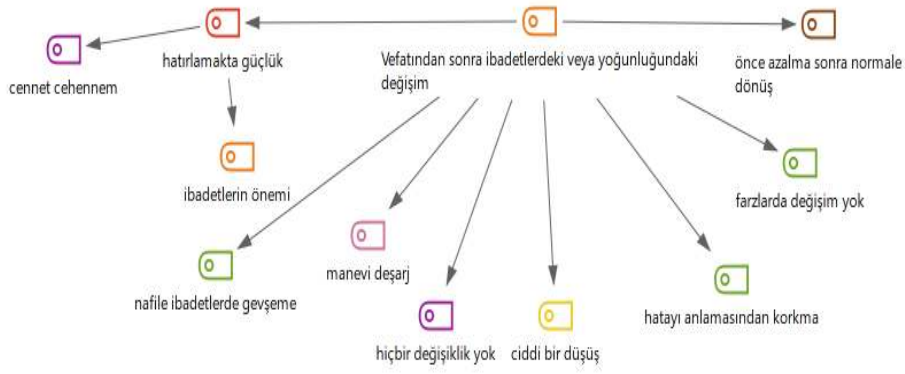
Tablo 0.5 Halit Çakmak'ın vefatından sonra katılımcıların ibadetlerindeki veya yoğunluğundaki değişikliğe ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Cennet Cehennemi Hatırlamakta Güçlük	8	44,44
2-İbadetlerin Önemini Hatırlamakta Güçlük	7	38,89
3-Nafile İbadetlerde Gevşeme	9	50,00
4-Hiçbir Değişiklik Yok	6	33,33
5-Manevi Deşarj	6	33,33
6-Ciddi Bir Düşüş	5	27,78
7-Farzlarda Değişim Yok	4	22,22
8-Hatayı Anlamasından Korkma	4	22,22
9-Önce Azalma Sonra Normale Dönüş	3	16,67

Halit Çakmak'ın vefatından sonra katılımcıların ibadetlerindeki veya yoğunluğundaki değişiklik teması ile ilgili kodlar; cennet ve cehennemi hatırlamakta güçlük, ibadetlerin önemini hatırlamakta güçlük, nafile ibadetlerde gevşeme, hiçbir değişiklik yok, manevi deşarj, ciddi bir düşüş, farzlarda değişim yok, hatayı anlamasından korkma, önce azalma sonra normale dönüştür.

Dini yönelimin psikolojik kökeninde, bireyin bir yönelim veya bağlılık nesnesine olan ihtiyacı yatar. Bu ihtiyaca en uygun karşılık, genellikle Tanrı'ya veya güçlü bir lider figürüne itaat etmektir. Her dini grup içinde, lider olarak kabul edilen kişi genellikle en iyisini bildiğine ve en uygun olanı yaptığına inanılandır (Karacoşkun, 2012). Bu bağlamda on katılımcı Halit Hoca'nın kendilerine sürekli olarak hatırlatmalar yaptığını, kendilerini sürekli olarak zinde tuttuğunu ve vefatından sonra hatırlamakta güçlük çektiklerini belirtmiştir. Manevi bir bağla beraber düzenli aralıklarla onu dinlemenin kendileri üzerindeki etkisinin yoğun olduğunu ve Halit Çakmak'ın vefatıyla birlikte bu etkinin azaldığını dile getirmişlerdir. Bu azalmayla beraber katılımcılar ibadetlerinin yoğunluğunda düşüş yaşamışlardır. Sekiz katılımcı Halit Hoca'nın vefatından sonra hatırlamakta güçlük çektiği en önemli konunun cennet-cehennem ve öldükten sonraki hayat olduğunu belirtmiştir. Eldeki veriler ile birlikte,

manevi bir önderin cennet ve cehennemi tasavvur ediyor olmasının, işlenen günahların ve sevapların karşılığının alınacağı ahiret hayatını sürekli olarak hatırlatıyor olmasının katılımcılar üzerinde yoğun etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar Halit Çakmak'ın vefatıyla birlikte sürekli gerçekleşen bu konuşmaların yok olmasıyla ibadetlerindeki değişikliği bağdaştırmışlardır. Yedi katılımcı ise Halit Hoca'nın vefatından sonra hatırlamakta en fazla güçlük çektikleri konunun ibadetlerin önemi olduğunu belirtmiştir. Halit Hoca'nın vefatından sonra dokuz katılımcı nafîle ibadetlerinde gevşeme olduğunu, altı katılımcı manevi deşarj konusunda sıkıntı yaşadıklarını, beş katılımcı ibadetleri konusunda ciddi düşüş yaşadığını ifade etmiştir. Halit Hoca ile konuşuyor olmak, konuşma olmasa dahi görüyor olmak ve onu dinliyor olmak katılımcılar için manevi deşarj olduğu belirtilmiştir. Onun ile sürekli hemhal oldukları süreçte manevi bir enerjinin var olduğunu ve bu enerjiyle birlikte ibadetlerinin daha yoğun olduğunu dile getiren katılımcılar, Halit Hoca'nın vefatı ile birlikte bu manevi deşarj ve enerjinin yok olduğunu da belirtmişlerdir. Dört katılımcı Halit Hoca'nın yaşarken kendilerinin yaptığı hataları anlayacağı için hata yapmaktan kaçındıklarını söylemiştir. Önceki bulgularda dile getirildiği üzere Halit Hoca'ya duyulan saygıdan dolayı yaptıkları hatalar sonucunda onlara kızacağını ya da hatalarını anlayacağı konusunda tedirginlikleri olduğunu dile getiren katılımcılar onun vefatıyla birlikte bu manevi otoritenin zamanla yok olduğunu belirtmişlerdir. Üç katılımcı, hocanın vefatından sonra ibadetlerinin yoğunluğunda bir düşüş olduğunu fakat sonrasında normale döndüğünü söylemiştir. Bu noktada bir katılımcının Halit Çakmak'ın sağlığında televizyon izlenen abdestle namaz kılınmaması gerektiği tavsiyesini dikkate alarak cemaate katılımıyla birlikte hiç televizyon izlemediğini belirtmesi ancak Halit Çakmak'ın vefatıyla birlikte tekrar izlemeye başladığını dile getirmesi dikkat çekmiştir. Bu bağlamda eldeki veriler sonucunda Halit Çakmak'ın karizmatik bir lider olarak varlığının katılımcıların ibadetleri üzerinde ciddi bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ona duyulan saygıdan, onun tepkisinden ve kendilerini kötü tanıyacağından çekinmelerinden kaynaklı olduğu düşünülen bu titizlik, Halit Çakmak'ın vefatıyla birlikte sarsılmıştır.

Şekil 0.5 Halit Çakmak'ın vefatından sonra ibadetlerdeki veya yoğunluğundaki değişikliğe ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.6 Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Cemaatin Bütünlüğü ve Buluşmalardaki Değişime İlişkin Bulgular

Tablo 4.6 ve Şekil 4.6'da araştırma kapsamında elde edilen Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişime ilişkin kodlar yer almaktadır.

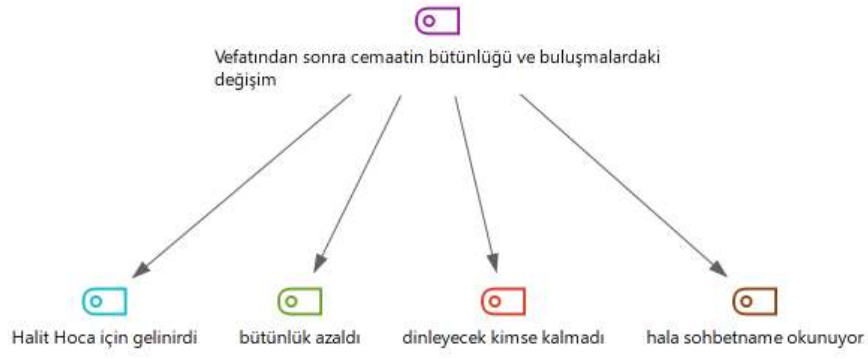
Tablo 0.6 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişime ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Halit Hoca İçin Gelinirdi	16	88,89
2-Bütünlük Azaldı	14	77,78
3-Dinleyecek Kimse Kalmadı	10	55,56
4-Hala Sohbetname Okunuyor	9	50,00

Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişim teması ile ilgili kodlar; Halit Hoca için gelinirdi, bütünlük azaldı, dinleyecek kimse kalmadı, hala Sohbetname okunuyor şeklindedir.

Bir dini liderin vefatıyla birlikte, grup içinde parçalanma veya bölünme riski ortaya çıkabilir. Ancak bu tehlike, liderin en yakınındaki kişilerin çabalarıyla önlenmeye çalışılır. Dini grubun varlığını sürdürebilmesi için, liderin yerine ritüeller ve öğretilerin kurumsallaşma süreci başlar. Bu süreçte, dini liderin bıraktığı inançlar ve uygulamalardan oluşan sözlü gelenekler yazıya dökülerek kitaplaştırılır. Bu da dini grupların varlıklarını sürdürme çabalarının bir ifadesidir (Çelik, 2013). Yapılan cemaat çalışmalarına bakıldığında dini liderin ölmeden önce yerine birisini tayin etmesi de grupların varlıklarını sürdürme çabası olarak görülebilir. Yerine birisinin tayin edildiği

grupların çoğunluğunda cemaat içerisindeki bütünlüğün dağılmadığı, mürşidin el verdiği kimsenin de en az mürşit kadar kıymetli olduğu konusunda hemfikir olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın konusu olan Halit Çakmak Topluluğu'nda bahsi geçen liderin herhangi bir mürşit tayin etmemesiyle ve karizmatik otoritenin sarsılmasıyla birlikte cemaat bütünlüğünün ve dergâh buluşmalarının azaldığı sonucuna varılmıştır. Bu noktada neredeyse tüm katılımcılar dergâha gelenlerin Halit Hoca için geldiğini ve vefatından sonra dergâhta yoğunluğun ciddi şekilde azaldığını belirtmiştir. Halit Çakmak yaşarken onu görmeye gelen insanların yoğun olduğunu ama onun vefatıyla birlikte görmeye gelinecek ve dinlenecek kimse kalmadığını belirten katılımcıların da cemaatin ana noktasının Halit Çakmak olduğunu farkında oldukları düşünülmektedir. Halit Hoca için gelindiğini ifade eden on dört katılımcı onun vefatıyla beraber bütünlüğün azaldığını ifade etmiştir. On katılımcı ise Halit Hoca'nın yerine bir varis bırakmadığı için dinleyecek kimsenin kalmadığını belirtmiştir. Bu noktada topluluğun asıl oluşum amacının Halit Çakmak olduğu göz önünde bulundurularak onun vefatıyla birlikte dağılan bir bütünlüğün sebebi de karizmatik ve ortak nokta olan liderin yokluğu olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların neredeyse hepsinin katılım sebebi olarak Halit Çakmak'ı göstermesi bu noktada açıklayıcı olmuştur. Dokuz katılımcı ise hala birkaç kişi ile birlikte Sohbetname adlı eserin okunduğunu ifade etmiştir. Yedi katılımcının perşembe akşamları dergâh olarak isimlendirilen yerde toplandığı ve Halit Çakmak'ın da sağlığında sohbetleri sırasında okuduğu Osman Bedruddin Erzurumi'nin Sohbetname adlı eserini okudukları ifade edilmiştir ve aynı zamanda gözlemlenmiştir. Perşembe akşamları yatsı namazını kıldıktan sonra aralarından hitabetinin kuvvetli olduğunu dile getirdikleri bir katılımcının bu eserden bazı alanları okuduğu ve diğer katılımcılarında dinlediği gözlemlenmiştir. Fakat bu buluşmalar daha önceki cemaatin bütünüyle yapılmayan buluşmalardır. Elde edilen veriler göz önünde bulundurulduğunda Halit Hoca'nın vefatının ardından cemaatin bütünlüğünde ve dergâhın yoğunluğunda ciddi bir azalmanın yaşandığı görülmektedir. Çoğu katılımcı bu bütünlüğün dağılmasına rağmen cemaat üyelerinin birbirlerini gördükleri zaman konuştuklarını, herhangi bir darılmanın olmadığını ve önceki günlerin özlendiğini fakat artık eskisi gibi bir ortak noktada buluşamadığını da dile getirmiştir.

Şekil 0.6 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişime ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.7 Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Cemaatten Ayrılmayı Düşünmeye İlişkin Bulgular

Tablo 4.7 ve Şekil 4.7'de araştırma kapsamında elde edilen Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünmeye ilişkin kodlar yer almaktadır.

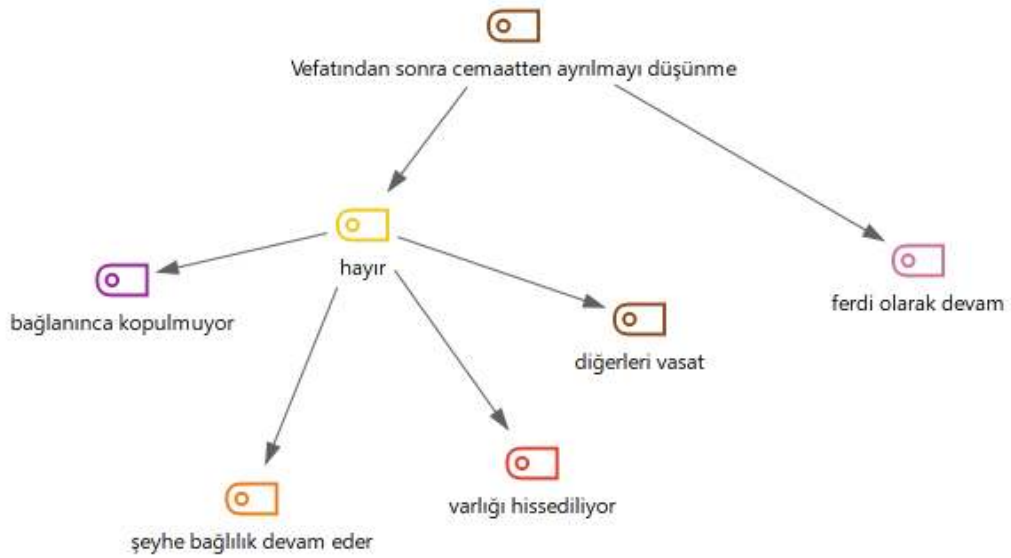
Tablo 0.7 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünmeye ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Hayır	18	100,00
2-Bağlanınca Kopulmuyor	7	38,89
3-Şeyhe Bağlılık Devam Eder	5	27,78
4-Varlığı Hissediliyor	3	16,67
5-Diğerleri Vasat	1	5,56
6-Ferdi Olarak Devam	1	5,56

Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünme teması ile ilgili kodlar; hayır, bağlanınca kopulmuyor, şeyhe bağlılık devam eder, varlığı hissediliyor, diğerleri vasat ve ferdi olarak devam şeklindedir.

Katılımcıların tamamı Halit Hoca'nın vefatının ardından cemaatten ayrılmayı düşünmemiştir. Fakat bir katılımcı ayrılmayı düşünmese de dergâha gitmeyi bırakmış ve ibadetleri şahsi olarak sürdürdüğünü dile getirmiştir. Yine de Halit Hoca'yı gönülden sevmeye ve bağlı olmaya devam etmiştir. Bu noktada dikkat çeken nokta katılımcıların hala aynı bağla ve aynı cemaatte bulunduklarını dile getirmelerine rağmen ritüel olarak kabul edilen dergâh buluşmalarına düzenli olarak katılmayışları olmuştur. Yine aynı şekilde dergâhta değil de işyerlerinde görüşülen Üç katılımcının dergâhta gerçekleşen perşembe akşamı buluşmalarına hiç gitmediği fakat manevi bağ

olarak hala cemaatte yani Halit Çakmak'ın müritliğinde devam ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrılmayı düşünmeyen katılımcılardan yedisi bir kere bağlandığını ve bağlanınca kopamadığını söylemiştir. Beş katılımcı şeyh vefat etse bile şeyhe bağlılığının devam ettiğini ve kendisi ölene kadar devam edeceğini belirtmiştir. Üç katılımcı vefat etse bile varlığını hissettiğini ve ayrılmayı düşünmediğini söylemiştir. Bir katılımcı ise diğer cemaatleri değerlendirdiğini fakat Halit Hoca'dan sonra diğerlerinin vasat olduğunu veya bazı konularda yanlış uygulamalar içinde olduklarını görmüş ve ayrılmaktan vazgeçmiştir.

Şekil 0.7 Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünmeye ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.8 Halit Çakmak'ın Vefatından Sonra Düzenlenen Anma Programlarına Katılmaya İlişkin Bulgular

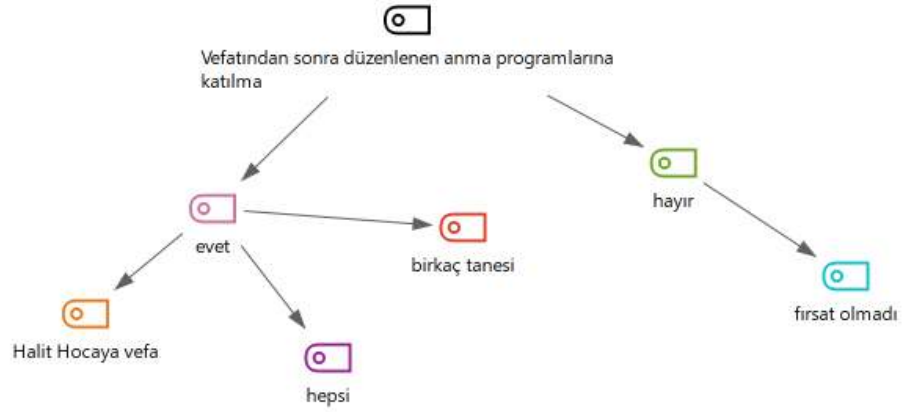
Tablo 4.8 ve Şekil 4.8'de araştırma kapsamında elde edilen Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılmaya ilişkin kodlar yer almaktadır.

Tablo 0.8 Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılmaya ilişkin kodlar

Kodlar	Belgeler	Yüzde
1-Evet	15	83,33
2-Hepsi	8	44,44
3-Halit Hocaya Vefa	8	44,44
4-Birkaç Tanesi	5	27,78
5-Hayır	3	16,66
6-Fırsat Olmadı	2	11,11

Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılma teması ile ilgili kodlar; evet, hepsi, Halit hocaya vefa, birkaç tanesi, hayır ve fırsat olmadı şeklindedir.

Halit Çakmak'ın vefatından sonra Elâzığ'da bazı anma programları düzenlendiği bilgisine ulaşılmıştır. Ailesinden alınan bilgilere göre vefatının ilk yılında dergâh olarak isimlendirilen yerde Elâzığ basınının da dahil olduğu geniş çaplı bir anma programı olmuştur. Fakat sonraki yıllarda daha sade anma programları gerçekleştirilmiştir. Dergâh dışında cemaat üyelerinden birisinin Elâzığ merkezde bir camii de üç dört defa geniş bir anma programı yaptığı, Halit Çakmak adına yemek verdiği ve dualar edildiği bilgisine de ulaşılmıştır. Bir defa da Elâzığ Belediyesi tarafından anma gecesi yapılmış, cemaat üyelerinden Halit Çakmak'a yakın olduğu bilinen birkaç kişi konuşma yapmış ve dualar edilerek program sonlanmıştır. On beş katılımcı vefatından sonra bu anma programlarına katılırken üç katılımcı anma programlarına katılmamıştır. İki katılımcı sebep olarak fırsat olmadığını belirtirken bir katılımcı katılmama sebebi olarak bir beyanda bulunmamıştır. Beş katılımcı ise birkaç anma programına katılmıştır. Sekiz katılımcı tüm anma programlarına katılırken, sekiz katılımcı ise anma programlarına katılmayı Halit Hoca'ya vefa olarak görmektedir. Bu noktada elde edilen veriler ışığında Halit Çakmak'ın vefatından sonra dağılan cemaatin bu noktada da dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 0.8 Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılmaya ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli

4.1.9 Kod Bulutuna İlişkin Bulgular

Şekil 0.9 Araştırmaya ilişkin kod bulutu

Araştırmada en sık kullanılan kod “hayır” şeklindedir. Hayır kodu Halit Hoca'nın vefatının ardından cemaatten ayrılmayı düşünmeme ile ilgilidir. Sonrasında diğer kodların geldiği görülmektedir.

4.1.10 Çapraz Tablolara İlişkin Bulgular

Tablo 4.9'da çalışma kapsamında katılımcıların demografik değişkenleri olarak alınan (yaş) değişkenlerine göre en sık verilen kodlara yer verilmektedir.

Tablo 0.9 Çapraz tablolara ilişkin bulgular

	Yaş = 50 Yaş ve Altı	Yaş = 51 Yaş ve Üzeri
Cemaate Katılım Vesilesi ve Cemaate Katılma İhtiyaç		
Duyuma		
Vesile Olan		
Arkadaş	1	4
Kuran Dersleri	3	6
Cemaat Yokken Katılım	1	4
Gençlik Yıllarında Katılım	4	4
Halit Hoca ile İletişim	4	9
Cemaate Katılmadan Önceki ve Sonraki Yaşama ve		
İbadetler		
Öncesinde Namazsız Hayat	2	4
Daha Özenli Bir Hayat	2	5
Daha Huşulu Namaz	2	6
Öncesinde Düzenli Namazlar	2	4
Aile İlişkilerinde İyileşme	5	6
Aile Üyelerine Daha Fazla Merhamet	0	6
Helal Haram Hassasiyeti Artışı	2	6
Sonrasında Nafile İbadetler	5	4
Öncesinde Düzensiz Namazlar	2	3
Halit Hoca'nın Sağlığında Cemaat Üyelerinin İlişkileri		
Sorunsuz İlişkiler	5	9
Kardeş Gibi Birliktelik	1	10
Halit Hoca'nın Birleştirici Sevgisi	1	5
Cemaate Katılmanın Gerektirdiği Farklı Bir İbadet,		
Ritüel, Dua		
Tarikat Ödevi	4	7
Düzenli Tesbihat	5	5
Vefatından Sonra İbadetlerdeki veya Yoğunluğundaki		
Değişim		
Manevi Deşarj	3	3
Hatırlamakta Güçlük	3	2
Cennet Cehennem	3	5
İbadetlerin Önemi	3	4
Ciddi Bir Düşüş	3	2
Hiçbir Değişiklik Yok	1	5
Nafile İbadetlerde Gevşeme	5	4
Vefatından Sonra Cemaatin Bütünlüğü ve		
Buluşmalardaki Değişim		
Halit Hoca İçin Gelinirdi	4	12
Hala Sohbetname Okunuyor	3	6
Dinleyecek Kimse Kalmadı	3	7
Bütünlük Azaldı	4	10
Vefatından Sonra Cemaatten Ayrılmayı Düşünme		
Hayır	6	11
Bağlanınca Kopulmuyor	3	4
Şeyhe Bağlılık Devam Eder	1	4
Vefatından Sonra Düzenlenen Anma Programlarına		
Katılma		
Evet	4	9
Birkaç Tanesi	1	4
Halit Hocaya Vefa	1	7
Hepsi	2	6
TOPLAM	117	239
N = Belgeler	6	12

Tablo 4.9'daki çapraz tabloda görüldüğü üzere, cemaate katılım vesilesi ve cemaate katılma ihtiyaç duyma teması altında 51 yaş ve üzeri dört cemaat üyesinin arkadaşı vesile olurken 50 yaş ve altı sadece bir katılımcının arkadaşı vesile olmaktadır. 51 yaş ve üzeri dokuz cemaat üyesi Halit Hoca ile iletişim sayesinde cemaate katılmaya karar verirken 50 yaş ve altı sadece dört katılımcının bu sayede cemaate katılma kararı almıştır. 51 yaş ve üzeri altı cemaat üyesi Kuran-ı Kerim dersleri sayesinde cemaate katılmaya karar verirken 50 yaş ve altı sadece üç katılımcı Kuran dersleri sayesinde cemaate katılma kararı almıştır.

Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşam ve ibadetler teması altında 51 yaş ve üzeri altı cemaat üyesi aile üyelerine daha fazla merhamet gösterdiğini söylerken 50 yaş ve altı hiçbir katılımcı böyle bir durumdan bahsetmemiştir. 51 yaş ve üzeri altı katılımcı cemaat helal haram hassasiyeti artışı olduğunu söylerken 50 yaş ve altı iki katılımcı helal haram hassasiyeti artışı olduğunu söylemiştir. 51 yaş ve üzeri dört cemaat üyesi öncesinde namazsız bir hayat yaşarken 50 yaş ve altı iki katılımcı böyle bir yaşam sürmüştür.

Halit Hoca'nın sağlığında cemaat üyelerinin ilişkileri teması altında 51 yaş ve üzeri on cemaat üyesi kardeş gibi birliktelik olduğunu söylerken 50 yaş ve altı bir katılımcı kardeş gibi birliktelik olduğundan bahsetmiştir.

Cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, dua teması altında 51 yaş ve üzeri yedi cemaat üyesi tarikat ödevi olduğunu söylerken 50 yaş ve altı dört katılımcı tarikat ödevi olduğundan bahsetmiştir.

Vefatından sonra ibadetlerdeki veya yoğunluğundaki değişim teması altında 51 yaş ve üzeri beş cemaat üyesi hayatında hiçbir değişim olmadığını ifade ederken 50 yaş ve altı sadece bir katılımcı hayatında hiçbir değişiklik olmadığını belirtmiştir.

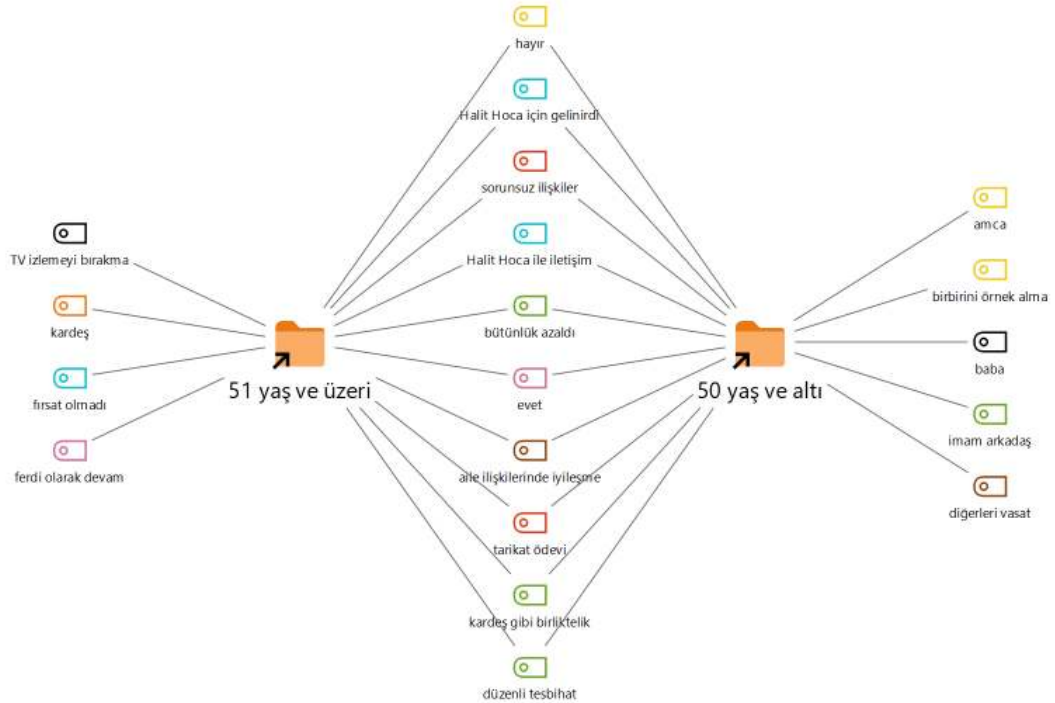
Vefatından sonra cemaatin bütünlüğü ve buluşmalardaki değişim teması altında 51 yaş ve üzeri on iki cemaat üyesi Halit Hoca için gelindiğini ifade ederken 50 yaş ve altı dört katılımcı Halit Hoca için gelindiğini belirtmiştir. 51 yaş ve üzeri on cemaat üyesi bütünlüğün azaldığını ifade ederken 50 yaş ve altı dört katılımcı bütünlüğün azaldığını belirtmiştir.

Vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşünme teması altında 51 yaş ve üzeri on bir cemaat üyesi ayrılmayı düşünmediğini ifade ederken 50 yaş ve altı altı katılımcı ayrılmayı düşünmediğini belirtmiştir. 51 yaş ve üzeri dört cemaat üyesi şeyhe bağlılığın devam ettiğini ifade ederken 50 yaş ve altı bir katılımcı şeyhe bağlılığın devam ettiğini belirtmiştir.

Vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katılma teması altında 51 yaş ve üzeri dokuz cemaat üyesi anma programlarına katıldığını ifade ederken 50 yaş ve altı dört katılımcı anma programlarına katıldığını belirtmiştir. 51 yaş ve üzeri yedi cemaat üyesi Halit Hoca'ya vefasından dolayı katıldığını ifade ederken 50 yaş ve altı bir katılımcı Halit Hoca'ya vefasından dolayı katıldığını belirtmiştir.

4.1.11 Yaş Değişkenine Göre İki Vaka Modeli ile İlgili Bulgular

Şekil 4.10'da çalışma kapsamında katılımcı katılımcılardan alınan demografik bilgi olan yaş değişkenine göre iki vaka modeli verilmektedir.

Şekil 0.10 Yaş değişkenine ilişkin iki vaka modeli

50 yaş ve altı katılımcılar ile 51 yaş ve üzeri katılımcılar ortak olarak Halit Hoca için geldiklerini, cemaatin diğer üyeleri ile sorunsuz ilişkiler kurduklarını, Halit Hoca ile iletişimleri sayesinde cemaate girme kararı aldıklarını, Halit Hoca'nın vefatının ardından bütünlükte azalma olduğunu, cemaate katıldıktan sonra aile ilişkilerinde iyileşme olduğunu, cemaatte tarikat ödevlerinin olduğunu kardeş gibi birlikte olduklarını, düzenli tesbihatlarının olduğunu ifade etmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dini gruplar, tarih boyunca insanların inançlarını ve ibadet pratiklerini bir araya getirmiş ve paylaşmış olduğu önemli topluluklardır. Bu gruplar, farklı dinî inançlara sahip insanların bir araya gelerek ortak değerler etrafında birleşmelerini ve manevi gelişimlerine katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Ancak, dini grupların iç dinamikleri ve liderlik yapıları, zaman zaman dikkatle incelenmesi gereken karmaşık konular olmuştur. Bu bağlamda, karizmatik liderlik kavramı da öne çıkmaktadır. Karizmatik liderler, sadece bilgi ve yetkinlikleriyle değil, aynı zamanda karizmatik özellikleriyle de takipçileri üzerinde etkili olan liderlerdir. Özellikle dini gruplarda, karizmatik liderler sıklıkla birçok takipçiyi etkileyebilir ve grup dinamiklerini şekillendirebilirler. Grup dinamiklerini ve hatta bireylerin özgürlüklerini tehlikeye sokabilir. Dolayısıyla, dini gruplar ve karizmatik liderlerin incelenmesi hem toplumsal hem de psikolojik açıdan önemlidir. Bu çalışmalar, dini grupların yapılarını ve işleyişlerini anlamak için önemli birer kaynak olabilirler. Ayrıca, liderlik modelleri ve etkileşim dinamikleri üzerine yapılan araştırmalar, insanların toplumsal ve manevi bağlantılarını daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu araştırma, din sosyolojisi çerçevesinde Elazığ'da Halit Çakmak'ın karizmatik liderliği altında şekillenen topluluğun dinamiklerini ve etkilerini inceleyerek, dini grupların ve liderlerin toplumsal ve bireysel yaşamlar üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Elde edilen veriler, dini grupların ve karizmatik liderlerin hem toplumsal yapılar üzerinde derin etkiler yarattığını hem de bireylerin manevi gelişimlerine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Halit Çakmak'ın karizmatik liderliği, dini grupların yapıları ve işleyişleri üzerine kapsamlı bir analiz yapma imkanı sağlamaktadır. Çakmak'ın karizmatik özellikleri ve liderlik anlayışı, takipçileri üzerinde derin etkiler bırakmış ve onların manevi gelişimlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Çakmak'ın eserleri ve öğretileri, bireylerin manevi yolculuklarında aktif rol almalarını teşvik ederken, İslam ahlakı ve pratik yaşam üzerine derinlemesine bilgiler sunarak, cemaat üyelerinin dini ve manevi gelişimlerine önemli katkılar sağlamıştır. Çakmak'ın yaklaşımı, geleneksel cemaat anlayışlarına eleştirel bir bakış sunarak, daha sağlıklı ve realist bir müşşid-mürid ilişkisini teşvik

etmiştir. Bu bağlamda, Halit Çakmak'ın liderliği ve öğretileri, cemaat üyelerinin yaşamlarında ve manevi gelişimlerinde derin izler bırakmış ve onların dini pratiklerini artırmıştır.

Araştırma, cemaate katılım kararlarını etkileyen faktörlerin çeşitliliğini ve karmaşıklığını da gözler önüne sermektedir. Psikolojik, sosyolojik ve demografik faktörlerin yanı sıra, karizmatik liderin etkisi de önemli bir yer tutmaktadır. Cemaat üyeleri arasında yapılan görüşmeler, Halit Çakmak'ın karizmatik kişiliğinin ve rehberlik niteliklerinin cemaate katılımı teşvik ettiğini göstermektedir. Ayrıca, rüyaların cemaat üyelerinin katılım kararlarını etkilediği görülmüştür, bu da İslam geleneğinde rüyaların önemini vurgulamaktadır. Bu bulgular, dini liderlerin ve manevi sembollerin, bireylerin dini topluluklara olan bağlılıklarını nasıl şekillendirdiğini anlamak açısından önemlidir. Cemaate katılımın bireylerin yaşam tarzı ve ibadetlerinde önemli değişimlere yol açtığı tespit edilmiştir. Aile ilişkilerinde iyileşme, helal-haram hassasiyetinde artış ve daha düzenli bir hayat tarzı benimseme gibi olumlu değişimler gözlemlenmiştir. Özellikle namaz ibadetinde düzenlilik ve huşu konusunda olumlu gelişmeler yaşandığı belirtilmiştir. Bu değişimler, büyük ölçüde Halit Çakmak'ın etkisine bağlanmaktadır. Çakmak'ın öğretileri ve sohbetleri sırasında vurguladığı dini prensipler ve ahlaki değerler, cemaat üyelerinin yaşam tarzlarında ve ibadetlerinde olumlu değişimlere yol açmıştır. Bu da dini liderlerin bireylerin günlük yaşamlarına nasıl etki edebileceğinin somut bir örneğidir.

Dini gruplar, karizmatik liderlik kavramıyla sıkı bir ilişki içindedir. Bu ilişki, liderin karizması ve etkisiyle topluluğun bir arada tutulması, ortak inanç ve uygulamaların oluşturulmasıyla şekillenir. Ancak, liderin vefatı gibi otorite figürünün ortadan kalkması, topluluk içinde çeşitli dinamiklerin değişmesine ve dengelerin kaybolmasına neden olabilir. Tez kapsamında incelenen durumlar, liderin varlığının cemaatin birliğini ve etkinliklerini sağlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Liderin vefatının ardından topluluk içindeki bağlılık, ritüellerin devamı ve anma programları gibi etkinliklerde azalma görülmüştür. Bu durum, liderin karizmatik etkisinin kaybıyla birlikte topluluk içindeki bütünlüğün sarsılabileceğini ve cemaatin dağılma riskiyle karşı karşıya kalabileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, dini grupların sürdürülebilirliği ve bütünlüğü için liderlik rolünün ve karizmatik otoritenin

önemi büyüktür. Liderin varlığı, topluluğun dayanışma duygusunu güçlendirirken, liderin yokluğu ise grup içinde belirsizlik ve aidiyet duygusunun zayıflamasına neden olabilir. Bu bağlamda, liderlik değişimlerinin ve liderin vefatının dini gruplar üzerindeki etkilerini anlamak, toplulukların geleceğini şekillendirmede önemli bir adımdır.

Halit Çakmak'ın vefatının ardından cemaat üyelerinin ibadetlerinde ve manevi yaşantılarında yaşadıkları değişiklikler de araştırılmıştır. Katılımcılar, Çakmak'ın liderliği altında ibadetlerinde yoğunlaştıklarını, ancak vefatıyla birlikte bu yoğunluğun azaldığını ifade etmişlerdir. Bu durum, liderin manevi otoritesinin cemaat üyelerinin ibadetlerini etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Liderin yokluğunda ibadetlerde ve manevi pratiklerde yaşanan bu değişiklikler, karizmatik liderlerin dini gruplar üzerindeki belirleyici rolünü bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dini grupların toplumsal uyum ve dayanışma üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Halit Çakmak'ın liderliğindeki topluluğun üyeleri arasında güçlü bir bağ ve dayanışma duygusunun olduğu gözlemlenmiştir. Cemaat üyeleri, Halit Çakmak'ın birleştirici sevgisinin, topluluk içinde birlik ve beraberliği teşvik ettiğini belirtmişlerdir. Bu bulgular, dini liderlerin topluluk içinde sosyal sermayeyi artırma ve toplumsal bağları güçlendirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, karizmatik liderlerin dini gruplar üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin bireylerin manevi gelişimlerine olan katkılarını derinlemesine incelenmiştir. Halit Çakmak'ın liderliği, dini grupların dinamiklerini ve karizmatik liderliğin toplumsal ve bireysel düzeydeki etkilerini anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu bulgular, dini grupların ve liderlik modellerinin sosyolojik ve psikolojik açıdan daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, bu çalışma, dini liderlerin ve grupların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektiften ele alarak, din sosyolojisi literatürüne önemli katkılar sağlamaktadır. Dini liderlerin ve toplulukların dinamiklerini anlamak, toplumsal uyum ve manevi gelişim açısından önemli bir perspektif sunmakta ve bu alandaki literatüre değerli katkılar yapmaktadır.

Araştırma, dini lider figürünün varlığının ve yokluğunun cemaat üyelerinin ibadetlerindeki ve manevi yaşantılarında gözlemlenen değişiklikleri de ele almaktadır.

Çalışma, katılımcıların Halit Çakmak adlı lider figürün vefatının ardından ibadetlerindeki ve manevi yaşantılarında yaşadıkları deneyimleri ve bu deneyimlerin Halit Çakmak'ın liderliğine olan bağlılıkla ilişkisini incelemektedir. Katılımcıların ifadelerine dayanarak, Halit Çakmak'ın liderliğinin dini inançlar ve ibadet pratiklerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle vefatının ardından, katılımcılar ibadetlerinde belirgin değişiklikler yaşamışlardır. Bazı katılımcılar, Halit Çakmak'ın liderliği altında yoğunlaşan ibadet pratiğinin, vefatıyla birlikte azaldığını belirtmişlerdir. Bu durum, liderin manevi otoritesinin katılımcıların ibadetlerini etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Katılımcılar ayrıca, Halit Çakmak'ın liderliği altında manevi deşarj yaşadıklarını ve onun varlığının kendilerini ibadetlerine daha fazla adadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, liderin vefatıyla birlikte bu manevi deşarjın azaldığı ve ibadetlerde bir gevşeme yaşandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar Halit Çakmak'ın liderliğinin etkisi altında hatalarını anlama korkusu yaşadıklarını ve bu nedenle ibadetlerine daha titizlikle yaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, liderin vefatıyla birlikte bu korkunun azaldığı ve ibadetlerdeki yoğunluğun normale döndüğü belirtilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Halit Çakmak'ın liderliğinin cemaat üyelerinin ibadetlerinde ve manevi yaşantılarında belirleyici bir rol oynadığını ve liderin varlığının veya yokluğunun cemaat üyelerinin dini uygulamalarını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, lider figürlerin dini topluluklar üzerindeki etkisini anlamak ve değerlendirmek için önemli bir perspektif sunmaktadır.

Çalışma, bir dini liderin vefatının ardından topluluk içindeki bütünlük ve faaliyetlerde meydana gelen değişiklikleri incelemekte ve liderin ölümü sonrasında liderlik pozisyonunun boş kalması durumunda cemaat dinamiklerinde ortaya çıkan zorlukları da ele almaktadır. Halit Çakmak Topluluğu örneğinde, liderin bir halef tayin etmemesi ve karizmatik liderliğin ortadan kalkmasıyla birlikte topluluk içinde birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Dergâh buluşmalarında azalma, liderin manevi etkisinin azalması ve cemaatin ana noktasının Halit Çakmak olduğu gerçeği, cemaatin bütünlüğünde gözlemlenen azalmaların altını çizmektedir. Katılımcıların çoğunluğu, dergâh buluşmalarında yoğunluğun azaldığını ve liderin vefatıyla birlikte topluluk içinde bir bütünlük kaybı yaşandığını ifade etmektedir. Liderin yokluğunun, topluluk içinde bir ortak noktanın eksikliği olarak algılandığı ve bu durumun cemaatin

bütünlüğünü zayıflattığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, bazı katılımcılar hala belirli ritüellerin devam ettiğini ve liderin vefatından sonra bile bir araya gelerek belirli eserleri okuduklarını ifade etmiştir. Ancak, bu buluşmaların liderin varlığındaki bütünlüğü tam olarak sağlayamadığı ve topluluğun önceki günlerdeki bütünlüğü özlediği belirtilmektedir. Halit Çakmak'ın vefatıyla birlikte topluluk içinde bir bütünlük kaybı ve liderliğin eksikliği gibi önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu durum, lider figürünün topluluk dinamikleri üzerindeki belirleyici etkisini ve liderin varlığının topluluk bütünlüğünün sürdürülmesindeki önemini vurgulamaktadır.

Çalışmanın sonuçları, bir dini liderin vefatının ardından topluluk içindeki bağlılığın ve ritüel katılımın değişimini açıkça göstermektedir. Araştırmada yer alan katılımcılar, Halit Hoca'nın vefatından sonra dini topluluğa bağlı kalmaya devam etmişlerdir, ancak dergâh buluşmalarına düzenli olarak katılmamışlardır. Bu durum, lider figürünün varlığına duyulan bağlılığın, topluluk içindeki ritüel katılımın yerine geçmediğini ve liderin manevi etkisinin dergâh buluşmaları olmadan da devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların çoğu, lider figürünün varlığına olan bağlılığın, liderin vefatından sonra da devam ettiğini ve hatta bazı katılımcıların liderin ölümüne rağmen bağlılığını sürdüreceğini ifade etmiştir. Bu bulgular, liderin manevi etkisinin topluluk üyeleri üzerinde uzun süreli ve derin bir etki bıraktığını ve liderin ölümünün, topluluk içindeki bağlılığı tamamen sona erdirmediğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, E. M. (2016). *Cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörler ve etkileri: Kayseri-Erenköy Cemaati örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Akşit, H. (2008). *Yönetim ve yöneticilik*. Kum Saati Yayınları.
- Akyüz, N. (1999). Dinlerin teşekkülünde dini liderlerin karizması. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 43-64.
- Akyüz, N. (2007). *Dinin örgütsel iklimi: Dini gruplar*. Gündüz Eğitim ve Yayınları.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2012). *Din sosyolojisi el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Akyüz, N., Toker, İ., Çapcıoğlu, İ., Şahin, M. C. ve Yılmaz, S. (2016). *Dini gruplar sosyolojisi*. N. Akyüz (Ed.). Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Algar, H. (t.y.a). "İmâm-ı Rabbânî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 195-199).
- Algar, H. (t.y.b). "Mahzar Cân-ı Cânân." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 28).
- Algar, H. (1997). "Hâlid el-Bağdâdî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 1-15).
- Altıparmak, Ö. F. (2005). Tarikat geleneğinde mürit-mürşit ilişkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(14), 14-37.
- Atay, T. (2011). *Batı'da bir Nakşi cemaati Şeyh Nazım Kırısı örneği*. (2. Baskı). Berfin Yayınları.
- Aydoğmuş, G. (2009). *Harput kültüründe din alimleri*. Manas Yayıncılık.
- Ayış, M. Ş. (2019). Palu'da bir Halidî şeyhi: Mahmud Saminî ve Palu çevresinde irşad faaliyetleri. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 21-40.
- Bakıcı, Y. (2012). *Palu (kültür ve medeniyet şehri)*. Güntek Ofset Matbaa.
- Baltacı, Y. E. ve Ergen, Ş. (2023). Türkiye'de din sosyolojisi alanındaki nicel tezlerde kullanılan ölçme araçlarının geçerlilik güvenilirlik standartlarına uygunluğunun incelenmesi. *Din Sosyolojisi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 95-110.

- Başığit, B. (2015). *Bir dini grup üzeine sosyolojik araştırma (Galibiler-Antalya)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Bird, J. (2019). *Din sosyolojisi nedir* (3. Baskı). (A. Taştan ve M. D. Dereli, Çev.). Lotus Yayınları.
- Bulut, N. (2006). *Allah diyen az olmasın*. Elif Ofset.
- Bulut, N. (2015). *Mü'minlere tembihler*. Elif Ofset.
- Bulut, N. (2018a). *Boşa giden nefesler*. Güler Matbaacılık.
- Bulut, N. (2018b). *Doğru kapına gelmişem*. Güler Matbaacılık.
- Bulut, N. (2020). *Son durak*. Güler Matbaacılık.
- Bulut, R. (2022). Dini gruplarda karizmatik otoritenin sosyal temsilleri. *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 246-256.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (20. Baskı). Pegem Akademi.
- Cebecioğlu, E. (1996). İmâm-ı Rabbani ve Mektübâtı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 193-242.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Rehber Yayıncılık.
- Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). *Determining qualitative research methods. Theory into Practice*.
- Çağatay, N. (1972). *1923'ten bu yana Türkiye'de gerici eylemler*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ., Şahin, M. C. ve Erdoğan, N. (2014). Max Weber sosyolojisinde karizmatik otorite ve dini liderlik. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 51-76.
- Çapcıoğlu, İ., Şahin, M. C. ve Gümüş, E. (2010). Karizmatik otoriteden yeni liderlik vizyonuna: Günümüz liderlik yaklaşımları. *BİDDER Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-48.
- Çelik, C. (2013). *Din sosyolojisi*. Palet Yayınları.

- Demirdaş, Ö. (2023). Tasavvûfî bir terim olarak murâkabe: Murâkabe'nin manevî eğitimdeki rolü ve dikkat-hiperaktivite sorunları üzerindeki etkisi. *Sufiyye*, 14, 131-168.
- Doğın, A. (2016a). *Abdülkâdir Geylânî'nin hadis anlayışı (El-Ğunye örneği)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Doğın, A. (2016b). Cemaat ve siyaset: Siyasal davranışta cemaat üyelerinin sosyal ilişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 38, 325-351.
- Doğın, L. (1979). Din ve toplum. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 17, 75-81.
- Dokgöz, D. (2021). Tasavvufta rüya ile amel ve fıkıh usulü açısından değerlendirilmesi. *Turkish Academic Research Review*, 6(2), 523-543.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (F. Aydın, Çev.). Ataç Yayınları.
- Durkheim, E. (2021). *İntihar* (Z. İlkelen, Çev.). Pozitif Yayınevi.
- Earl, B. (2004). *The practice of social research* (10. Baskı). Thomson Wadsworth.
- Efe, A. (2013). *Dini gruplar sosyolojisi*. Dönem Yayıncılık.
- Eken, R. (2019). *Taşra ve din: Anadolu taşrasında dini otoritenin etkileri ve değişimi-Develi'li Ahmet İslamoğlu örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Erdem, B. (2010). *Şeyh Mahmud Saminî*. Örnek Ofset Ltd. Şti.
- Erzurumî, O. B. (2004). *Gülzar-ı Saminî* (4. Baskı). Marifet Yayınları.
- Günay, Ü. (2010). Gruplar sosyolojisi ve günümüz Türkiye'sinde dini gruplar. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(7), 7-52.
- Günay, Ü. (2011). *Din sosyolojisi* (10. Baskı). İnsan Yayınları.
- Huberman, A. M. ve Matthew, B. M. (2015). *Nitel veri analizi: Genişletilmiş bir kaynak kitap* (A. Ersoy ve S. Akbaba Altun, Çev.).
- Ilgışheva, M. (2020). Nakşibendilik tarikatı ve tarikat mensubu meşhur Jüsip Köpeyli. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 68, 37-51.

- Karaaslan, A. (2020). Abdülkâdir Geylânî, fütûhu'l-gayb: Âlemlerin keşfi. *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 8, 153-155.
- Karabulut, S. (2014). *Şeyh Ali Sebiti el-Palevi*. Altın Kalem Yayınları.
- Karabulut, S. (2018). Şeyh Ali Sebtî ve Palu çevresinde Hâlidîliğin yayılmasındaki yeri. *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, 145-175.
- Karacan, M. (2024). Kelime-i Tevhîd'in Vahdet-i Vücûd yorumu: Hâce Muhammed Pârsâ'nın Risâle-i Keşfiyye'si bağlamında bir inceleme. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 515-538.
- Karacoşkun, M. D. (2012). *Din psikolojisi el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Karagöz, K. (2020). II. Mahmud dönemi Nakşibendi tekke ve zaviyelerine yapılan yardımlar (1808-1839). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 105-122.
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 227-236.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, A. (2019). *Türkiye'de bir Nakşibendi grubunun dönüşümü: Menzil grubu örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kavak, A. (2016). *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*. Nizamiye Akademi Yayınları.
- Kavak, A. (2019). Mevlânâ Halid el-Bağdâdî'ye göre İrşad ve mürşid-i kâmil. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(22), 5-22.
- Kaygusuz, İ. (2022). Modernleşme sürecinde tasavvuf ve günümüzde tasavvuf kültürünün taşıyıcıları. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 345-371.
- Kızılar, H. (2016). Ömer Yılmaz, geçmişten günümüze tasavvuf ve tarikatlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1224-1228.
- Kramer, M. K. ve Chinn, P. L. (2004). *Theory and nursing: Integrated knowledge development*.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2. Baskı). Sage Publications.
- Kurtkan, A. (1995). *Genel sosyoloji* (5. Baskı). Filiz Kitabevi.

- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquirv*. Sage Publications.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 273-294.
- Öteleş, Z. (2019). Tasavvufun metafizik omurgası: Rüya -Fusus merkezli bir değerlendirme-. *Review of the Faculty of Divinity University of Süleyman Demirel*, 43, 139-147.
- Özyurt, C. (2015). Sosyal teoride din. C. Özyurt ve İ. Mazman (Ed.), *Durkheim sosyolojisinde toplumsal bütünleşme aracı olarak din içinde* (1. Baskı). Hece Yayınları.
- Parlamış, İ. (2012). *Galibilik'in din anlayışı (Mamak örneği)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Parlamış, İ. (2022). Dinî gruplarda karizmanın temellendirilmesi: Galip Kuşçuoğlu örneği. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 15, 33-58.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation an research methods* (2. Baskı). Sage Publications.
- Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 161-182.
- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (1995). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Sage Publications.
- Seccadi, S. C. (2007). *Tasavvuf ve irfan terimleri sözlüğü* (E. Neşriyat, Çev.). Ensar Neşriyat.
- Sinanoğlu, A. F. (2014). Dinî gruplar ve grup fanatizminin toplumsal boyutları. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 33-39.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Sözer, S. (2019). *Gelenekten modernliğe İskenderpaşa* (1. Baskı). Meriç Yayınları.
- Taşkıran, M. (2022). *Şeyh Musa Kazım Efendi*. Safa Yayın Dağıtım.

- Tınaz, N. (2005). A social analysis of religious organisations: the cases of church, sect, denomination, cult and New Religious Movements (NRMs) and their typologies. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13, 63-108.
- Tosun, N. (2015). *Türkiye’de tarikatlar*. S. Ceyhan (Ed.). İSAM Yayınları.
- Tosun, N. (2018). Saadet asrından Şah-ı Nakşibend K.S.’ye doğru Nakşibendiliğin doğuşu ve yazılı kaynaklar. *Semerkand*, (20.Yıl Özel Sayısı).
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Uludağ, S. (1988). "Abdülkâdir-i Geylânî." *DİA*.
- Weber, M. (1996). *Sociologie des religions* (J. P. Grossein, Çev.). Gallimard.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji yazıları* (2. Baskı). (T. Parla, Çev.). İletişim Yayınları.
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis*. Sage Publications.
- Yapıcı, S. (2004). *Palu tarih-kültür-idari ve sosyal yapı*. Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Yavuz, E. (2016). Harput Merkez’deki ziyaret yerleri ve bu ziyaret yerlerinin tipolojik açıdan değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 163-205.
- Yavuz, S. (2014). Bir karizmatik otorite örneği olarak imamet ve mehdi anlayışı: Türkiye Caferileri (İğdır örneği). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(25), 1-35.
- Yağar, F., Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Journal of Health Sciences*, 3(3), 1-9.
- Yenen, İ. (2023). *Din sosyolojisi literatürü*. Otorite Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yüksel, M. M. (2006). *Karizmatik lider örneği olarak Hz. Ömer*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Zümrüt Orhan, K. (2021). İmâm-ı Rabbânî sonrası Nakşibendiyye’de murâkabe. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 395-427.

EKLER

EK A Topluluk Üyeleriyle Görüşme Formu

1-) Cemaate katılımınız hangi vesileyle oldu?
2-) Cemaate katılmadan önceki ve sonraki yaşamınızı ibadetleriniz, ahlakınız, aile ilişkileriniz ve sosyal aktiviteleriniz açısından nasıl değerlendirirsiniz?
3-) Halit Çakmak'ın sağlığındaki cemaat üyelerinin birbirleri ile ilişkilerini nasıl değerlendirirsiniz?
4-) Cemaat üyesi olmayanlardan farklı olarak cemaate katılmanın gerektirdiği farklı bir ibadet, ritüel, dua vb. var mıdır?
5-) Halit Çakmak'ın vefatından sonra sizin ibadetlerinizde ya da ibadetlerinizin yoğunluğunda herhangi bir değişiklik oldu mu?
6-) Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatin bütünlüğünde, dergâh buluşmalarında ve cemaat üyelerinin birbirleri ile iletişimde herhangi bir değişiklik oldu mu?
7-) Halit Çakmak'ın vefatından sonra cemaatten ayrılmayı düşündünüz mü? Neden?
8-) Halit Çakmak'ın vefatından sonra düzenlenen anma programlarına katıldınız mı? Neden?